A POPULAR EDITION

OF THE

FOURTH AND FIFTH TANTRAS

OF

VISHNUŚARMAN.

(Containing a full Glossary and a literal translation of the verses occurring in the Text.)

BY

MAHÂDEVA SHIVARÂMA ÂPTE, B. A.,
1st Assistant Master, High School, Satara.

PUBLISHED BY HARI NARAYAN GOKHALE,
Manager Arya-B . Press,
POONA.

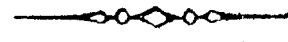

1893.

[illegible]

अथ

चतुर्थतंत्रम् ।

समुत्पन्नेषु कार्येषु बुद्धिर्यस्य न हीयते ।
स एव दुर्गं तरति जलस्थो वानरो यथा ॥ १ ॥

तद्यथानुश्रूयते ।

अस्ति कस्मिंश्चित्समुद्रोपकण्ठे महाञ्जम्बूपादपः सदाफलः । तत्र च रक्तमुखो नाम वानरः प्रतिवसति स्म । तत्र च तस्य तरोरधः कदाचित्करालमुखो नाम मकरः समुद्रसलिलान्निष्क्रम्य सुकोमलवालुकासनाथे तीरोपान्ते निविष्टः । ततश्च रक्तमुखेन स प्रोक्तः । भो भवान्समभ्यागतोऽतिथिः । तद्भक्षयतु मया दत्तान्यमृतकल्पानि जम्बूफलानि । उक्तं च ।

प्रियो वा यदि वा द्वेष्यो मूर्खो वा यदि पण्डितः ।

---

१ This is a Locative absolute and means, when occasions arise. २ Talent, presence of mind. ३ Is lost, fails. ४ A difficulty. ५ Living in water. ६ It is so heard, it is so related, or it so runs. ७ Bank, vicinity. ८ A tree. ९ Always bearing fruit. १० A tree. ११ Once on a time, once. १२ Of a terrible look, (m.) a crocodile. १३ Water. १४ Having issued or come out. १५ Covered or filled with very soft sand or containing very smooth sand. १६ In the vicinity or end of. १७ (p. p. of विश with नि) sat. १८ (p. p. of वच with प्र) was spoken to or addressed. १९ A vocative particle, oh! २० Nom. Sing. of भवत्-your honour. २१ (p. p. of गम with अभि & आ) approached; come near. २२ A guest. २३ Almost like nectar. कल्प, as a latter part of compounds, has this meaning. २४ And it is said. २५ Dear. २६ Hateful.

वैश्वदेवान्तमासन्नः सोतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥ २ ॥

न पृच्छेच्चरणं गोत्रं न च विद्यां कुलं न च ।
अतिथिं वैश्वदेवान्ते श्राद्धे च मनुरब्रवीत् ॥ ३ ॥

दूरमार्गश्रमश्रान्तं वैश्वदेवान्तमागतम् ।
अतिथिं पूजयेद्यस्तु स याति परमां गतिम् ॥ ४ ॥

एवमुक्त्वा तस्य जम्बूफलानि प्रयच्छति । सोपि तानि भक्षयित्वा तेन सह चिरं गोष्ठीसुखमनुभूय भूयोपि स्वभवनमगात् । एवं नित्यमेव तौ वानरमकरौ जम्बूच्छायाश्रितौ विविधशास्त्रगोष्ठ्या कालं नयन्तौ सुखेन तिष्ठतः । सोपि मकरो भक्षितशेषाणि जम्बूफलानि गृहं गत्वा स्वपत्न्यै प्रयच्छति । अथान्यतमे दिवसे तया स पृष्टः । नाथ क्वैवंविधान्यमृतकल्पानि फलानि प्राप्नोति भवान् । स आह । भद्रे ममास्ति परमसुहृद्रक्तमुखो नाम वानरः । स प्रीतिपूर्वमिमानि फलानि प्रयच्छति नित्यम । अथ तयाभिहितम् । यः सदैवामृतप्रायाणीदृशानि फलानि भक्षयति तस्य हृदयममृतमयं भविष्यति । तद्यदि मया भार्यया ते प्रयोजनं ततस्तस्य हृदयं मम प्रयच्छ येन तद्भक्षयित्वा जरामरणरहिता त्वया सह भोगान्भुनज्मि । स आह ।

१ At the end of वैश्वदेव. a sacrifice which is daily offered to fire by house-holders. २ (*p. p.* of सद् with आ) approached; come near. ३ Is a compound which should be thus dissolved: स्वर्गस्य संक्रमः यस्मात् from whom, or by association with whom, heaven is obtained. ४ A vedic school to which one belongs. ५ A family name; surname. ६ Sacred learning or knowledge of the scriptures. ७ Descent, family. ८ Here supply आगतं, a guest arrived or come at the end of वैश्वदेव. ९ Tired by the fatigues of a long journey. १० Long or for a long time. ११ Conversation. १२ Again. १३ A house. १४ Resorting to; sitting under. १५ By conversation regarding various sciences. १६ Is a पंचमीतत्पुरुष compound and means, remaining after eating or the remnant of what is eaten. १७ Wife. १८ One of many, certain, particular. १९ Of such sort; such. २० Good lady. २१ A great friend. २२ Affectionately. २३ Nectar-like. २४ Full of nectar. २५ If you want me who am your wife. २६ So that; whereby. २७ Free from old age and death. २८ Pleasure; enjoyment.

भद्रे मा मैवं वद । यतः स प्रतिपन्नोस्माकं भ्राता । अपरं व्यापादयितुमपि न शक्यते । तत्त्यजैनं मिथ्याग्रहम् । उक्तं च ।

एकस्थाने प्रसूते वागन्यस्मिञ्जननी नृणाम् ।
वाग्जातमधिकं प्रोचुः सोदर्यादपि बान्धवात् ॥ ५ ॥

अथ मकर्याह । त्वया कदाचिदपि वचनं मम नान्यथा कृतम् । तन्नूनं सा वानरी भविष्यति यतस्तस्या अनुरागतः सकलमपि दिनं तत्र गमयसि । तत्त्वं ज्ञातः सम्यङ्मया । यतः ।

साह्लादं वचनं प्रयच्छसि न मे नो वाञ्छितं किंचन
प्रायः प्रोच्छ्वसिषि द्रुतं हुतवहज्वालासमं रात्रिषु ।
कण्ठाश्लेषपरिग्रहे शिथिलता यन्नादरश्चुम्बने
तत्ते धूर्त हृदि स्थिता प्रियतमा काचिन्ममैवापरा ॥ ६ ॥

सोपि पत्न्याः पादोपसंग्रहं कृत्वाङ्कोपरि निधाय तस्याः कोपकोटिमापन्नायाः पत्न्याः सुदीनमुवाच । यतः ।

मयि ते पादपतिते किंकरत्वमुपागते ।
प्रिये कामातुरः कोपं कान्ते कोन्योपनेष्यति ॥ ७ ॥

सापि तद्वचनमाकर्ण्याश्रुप्लुतमुखी तमुवाच ।

सार्धं मनोरथशतैस्तव धूर्त कान्ता

---

१ (*p. p.* of पद् with प्रति) become; turned. २ To be killed. ३ Vain or useless obstinacy. ४ Firstly. ५ Produces relationship. ६ Secondly. ७ पंचमीतत्पुरुष-produced from speech. ८ They say. ९ Of the whole blood. १० Done otherwise, not complied with or granted ११ Indeed. १२ Love, affection. १३ I have tried you well; I have known you well. १४ Cheerful; delightful. १५ Not. १६ Quickly. १७ As hot as the flames of fire. १८ Since there is coldness or indifference in giving a close embrace. १९ Because, since, should be supplied before each of the preceding sentences. २० A rogue. २१ Some woman other than myself. २२ Taking or holding and पादोपसंग्रह means taking hold of, the feet as a sign of submission. २३ Who had reached the highest pitch of anger. २४ Very meekly. २५ A servant. २६ What other person, oh beautiful one, so much overcome by passion as I am, will try to pacify your anger? २७ With the face bedewed with tears. २८ A desire. २९ A rogue.

सैव स्थिता मनसि कृत्रिमभावरम्या[1] ।
अस्माकमस्ति[2] न कथंचिदिहावकाशः[3]
स्तस्मात्कृतं चरणपातविडम्बनाभिः[4] ॥ ८ ॥

अपरं[5] सा यदि तव वल्लभा न भवति तत्किं मया भणितेपि[6] तं न व्यापादयसि । अथ यदि स वानरस्तत्कस्तेन सह महास्नेहः । तत्किं बहुना[7] । यदि तस्य हृदयं न भक्षयामि तन्मया प्रायोपवेशनं कृतं विद्धि[8] । एवं तस्यास्तन्निश्चयं ज्ञात्वा चिन्ताव्याकुलितचित्तः[9] स प्रोवाच । अथवा साध्विदमुच्यते[10] ।

वज्रलेपस्य[11] मूर्खस्य नारीणां कर्कटस्य[12] च ।
एको[13] ग्रहस्तु मीनानां नीलीमद्यपयो[14]स्तथा ॥ ९ ॥

तत्किं करोमि । कथं स मे वध्यो भविष्यति[15] । इति विचिन्त्य वानरपार्श्व[16]मगमत् । वानरोपि चिरादायान्तं तं सोद्वेग[17]मवलोक्य प्रोवाच । भो मित्र किमत्र विरलवेलायां[18] समायातः । कस्मात्सोल्हादं[19] नालापयासि न सुभाषितानि[20] पठसि । स आह । मित्र अहं तव भ्रातृजायया निष्ठुरतरैर्वाक्यैरभिहितः[21] । भोः कृतघ्न मा मे संमुखं[22] मुखं दर्शय यतस्त्वं मित्रं नित्यमेवोपजीव्या[23]गच्छसि तस्य पुनः प्रत्युपकारं[24] गृहदर्शनमात्रेणापि न करोषि । तत्ते प्रायश्चित्तमपि[25] नास्ति । उक्तं च ।

---

१ Charming on account of her feigned affection. २ इह = अस्मिन् मनसि. ३ Scope; place. ४ So enough of this mockery of falling down prostrate at my feet. ५ Moreover. ६ Even when I ask you (to do it). ७ What need I say more? in short. ८ Then know it for certain that I shall kill myself by starving. ९ With his mind filled or overcome with anxiety. १० It is well said. ११ (m.) A kind of cement made of diamond. १२ A crab. १३ (Lit. there is only one grasp), only one grasp of these is enough १४ मद्यं पिबतीति a drunkard. १५ How is it possible that he should be killed by me? १६ Side, nearness. १७ With dejection. १८ At a very late hour. १९ Full of joy or vivacity. २० A good or pithy saying. २१ Was spoken to, with very harsh words. २२ Before, in front. २३ Having subsisted on. २४ An obligation in return. २५ There is no atonement for your sin of ingratitude; no act can atone for your sin.

ब्रह्मघ्ने[1] च सुरापे[2] च चौरे भग्नव्रते[3] तथा ।
निष्कृतिर्[4]विहिता[5] सद्भिः कृतघ्ने[6] नास्ति निष्कृतिः ॥ १० ॥

तत्त्वं मम देवरं[7] गृहीत्वाद्य प्रत्युपकारार्थं[8] गृहमागच्छ । अथवा त्वया सह मे परलोके[9] दर्शनम् । तदहं तयैवं प्रोक्तस्तव सकाशमागतः[10] । तदद्य तया सह कलहवत[11] इयती वेला मे विलग्ना[12] । तदागच्छ मे गृहम् । तव भ्रातृपत्नी[13] रचितचतुष्का[14] प्रगुणितमणिमाणिक्या[15] द्वारदेशबद्धवन्दनमाला[16] सोत्कण्ठा[17] तिष्ठति । मर्कट आह । भो मित्र युक्तमभिहितं मद्भ्रातृपत्न्या[18] । उक्तं च ।

वर्जयेत्[19] कौलिकाकारं[20] मित्रं प्राज्ञतरो[21] नरः ।
आत्मनः[22] संमुखं नित्यं य आकर्षति[23] लोलुपः[24] ॥ ११ ॥

तथा च । ददाति प्रतिगृह्णाति[25] गुह्यमाख्याति[26] पृच्छति ।
भुङ्क्ते भोजयते[27] चैव षड्विधं[28] प्रीतिलक्षणम्[29] ॥ १२ ॥

परं वयं वनचराः[30] । युष्मदीयं[31] जलान्ते[32] गृहं कृच्छ्रमपि[33] न शक्यते तत्र गन्तुम् । तस्मात्[34] तामपि मे भ्रातृपत्नीमत्रानय येन तस्याः प्रणम्याशीर्वादं गृह्णामि । स आह । भो मित्र अस्ति समुद्रान्ते[35] रम्ये[36] पुलिन[37]-

---

१ The killer of a Brahmana. २ One who drinks wine or liquor. ३ One who has broken his vow. ४ Atonement. ५ (*p. p.* of धा with वि) prescribed; ordained. ६ Ungrateful. ७ Husband's brother (in Marathi दीर). ८ For returning obligations. ९ The other world, that is, heaven. १० Proximity; side. ११ Of me who was engaged in dispute. १२ I required so much time. १३ Brother's wife. १४ One who has drawn (चतुष्क) square or four-cornered figures in chalk round the seats of guests. Cf. Marathi जिनें पानाभोंवतीं रांगोळी घातली आहे अशी. १५ One who has put on splendid jewels and rubbies. १६ One who has erected an ornamented arch of a gateway–दाराचें तोरण बांधिलें आहे. १७ Full of anxiety. १८ My brother's or friend's wife has said well. १९ Should avoid. २० Like a weaver. २१ Wiser. २२ Towards himself. २३ Draws *viz*,-the batten and threads of the weft. २४ Greedy; covetous. २५ Takes back or in return. २६ A secret. २७ Causes to eat or feeds. २८ Of six sorts or kinds. २९ A sign of affection. ३० Walkers or dwellers in the forest. ३१ Belonging to you. ३२ In the water. ३३ Even with difficulty. ३४ So, therefore. ३५ Campare जलान्ते above. ३६ Pleasant; charming. ३७ A sandy-bank.

प्रदेशेस्मद्गृहम्। तन्मम पृष्ठमारूढः सुखेनाकुतोभयो गच्छ। सोपि तच्छ्रुत्वा सानन्दमाह। भद्र यद्येवं तत्किं विलम्ब्यते। त्वर्यताम्। अहं तव पृष्ठमारूढः। तथानुष्ठिते गच्छन्तमगाधजले मकरमवलोक्य भयत्रस्तमना वानरः प्रोवाच। भ्रातः शनैःशनैर्गम्यताम्। जलकल्लोलैः प्लावितं मे शरीरम्। तदाकर्ण्य मकरश्चिन्तयामास। असावगाधं जलं प्राप्तो वशः संजातो मत्पृष्ठगतस्तिलमात्रमपि चलितुं न शक्नोति। तस्मात्कथयामि निजाभिप्रायं येनाभीष्टदेवतास्मरणं करोति। आह च। मित्र त्वं मया वधाय समानीतो भार्यावाक्येन विश्वास्य। तत्स्मर्यतामभीष्टदेवता। स आह। भ्रातः किं मया तस्यास्तवापि चापकृतं येन मे वधोपायश्चिन्तितः। मकर आह। भोस्तस्यास्तावत्तव हृदयस्यामृतमयरसफलास्वादनामृष्टस्य भक्षणार्थं दोहदः संजातः। तेनैतदनुष्ठितम्। वानर आह। भद्र यद्येवं तत्किं त्वया मम तत्रैव न व्याहृतं येन स्वहृदयं जम्बूकोटरे सदैव मया सुगुप्तं कृतं तद्भ्रातृपत्न्या अर्पयामि। त्वयाहं शून्यहृदयोत्र कस्मादानीतः। तदाकर्ण्य मकरः सानन्दमाह। भद्र यद्येवं तदर्पय मे हृदयं येन सा दुष्टपत्नी तद्भक्षयित्वानशनादुत्तिष्ठति। अहं त्वां तमेव जम्बूपादपं प्रापयामि।

---

१ Seated or mounted on my back. २ Without fear or doubt. ३ Joyfully; gladly. ४ Good friend, or sir. ५ Then why is it delayed? why do you tarry? ६ Here I mount your back. ७ It being so done, accordingly. ८ Deep water. ९ Being frightened at heart. १० Gently; slowly ११ With the billows or waves of water. १२ (*p. p.* of प्लु) covered; immersed. १३ Having heard. १४ Deep, unfathomable. १५ Has come within my power. १६ Is not able to move even the length of a tila, a grain of Sesamum; not able to go even a little. १७ Object; motive. १८ Wished for or desired deity. १९ Having caused you to put faith in me. २० Be remembered. २१ Wronged or injured. २२ As to her. २३ Purified (मृष्ट) by tasting the fruits full of nectar-like juice. २४ A longing desire peculiar to women in pregnancy. २५ Done or practised. २६ A term of address meaning 'good or dear sir.' २७ Spoken or said. २८ In the hollow of the Jumbu tree. २९ Kept closely guarded or well protected. ३० Without the heart. ३१ Will break her fast. ३२ Take or carry (caus. of आप् with प्र).

एवमुक्त्वा निवर्त्य जम्बूतलमगात् । वानरोपि कथमपि जल्पितविविधदेवतोपचारपूजस्तीरमासादितवान् । ततश्च दीर्घतरचङ्क्रमणेन तमेव जम्बूपादपमारूढश्चिन्तयामास । अहो लब्धाः प्राणास्तावत् । अथवा साध्विदमुच्यते ।

न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्तेपि न विश्वसेत् ।
विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति ॥ १३ ॥

तन्ममैतदद्यत्संततितिदिनं संजातम् । इति चिन्तयन्तमनन्तरं मकर आह । भो मित्र अर्पय तद्धृदयं यथा सा भ्रातृपत्नी भक्षयित्वानशनादुत्तिष्ठति । अथ विहस्य निर्भर्त्सयन्वानरस्तमाह । धिङ्मूर्ख विश्वासघातक किं कस्यचिद्धृदयद्वयं भवति । तद्गम्यताम् । जम्बूवृक्षस्याधस्तान्न भूयोपि त्वयात्रागन्तव्यम् ।

उक्तं च यतः । सकृद्दुष्टं च यो मित्रं पुनः संधातुमिच्छति ।
स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥ १४ ॥

तच्छ्रुत्वा मकरः सविलक्षं चिन्तितवान् । अहो मयातिमूढेन किमस्य स्वचित्ताभिप्रायो निवेदितः । तद्यद्यसौ पुनरपि कथंचिद्विश्वासं गच्छति तद्भूयोपि विश्वासयामि । आह च । मित्र हास्येन मया

---

१ Having return, here the form of the causal is used for the primitive निवृत्य. २ Foot or root of. ३ This is a Bahuvrihi compound-जल्पिता विविधदेवताभ्यो उपचारपूजा येन-Who had promised worship &c. to various deities. ४ Reached. ५ With a jump longer or higher than usual. ६ Oh joy! I have obtained my life. ७ This is an irregular form-it ought to be विश्वस्यात्. ८ Untrustworthy. ९ Cuts down or destroys-The line means, the danger arising from confidence destroys the very roots of the confider. १० The day of birth. ११ This is irregular for चिन्तयन्तम्. १२ Having laughed. १३ Reviling or scolding. १४ The destroyer or abuser of confidence placed in him by others. १५ Has anyone two hearts? १६ From under. १७ Again. १८ He who has once proved to be very wicked. १९ To make friends with. २० Meets with or cherishes. २१ Construe यथाश्वतरी गर्भं उपगृह्य मृत्युं उपगृह्णाति तथा-Just as a mare having conceived a *garbha* dies. २२ With shame. २३ The object or motive in the mind or at heart. २४ Places confidence (in me).

तेऽभिप्रायो[1] लब्धः । तस्या न किंचित्तव[2] हृदयेन प्रयोजनम् । तदागच्छ प्राघूर्णक[3]न्यायेनास्मद्गृहम् । ते भ्रातृपत्नी सोत्कण्ठा वर्तते । वानर आह । भो दुष्ट गम्यताम् । अधुना नाहमागमिष्यामि ।

उक्तं च । बुभुक्षितः किं[4] न करोति पापं
क्षीणा[5] नरा निष्करुणा भवन्ति ।
आख्याहि भद्रे प्रियदर्शनस्य
न गङ्गदत्तः पुनरेति कूपम् ॥ १५ ॥

मकर आह । कथमेतत् । स आह ।

॥ कथा १ ॥

अस्ति[6] कस्मिंश्चित्कूपे गङ्गदत्तो नाम मण्डूकराजः[7] प्रतिवसति स्म[8] । स कदाचिद्दायादै[9]रुद्वेजितो[10]ऽरघट्टघटीमारुह्य[11] निष्क्रान्तः[12] । अथ तेन चिन्तितम । यत्[13]कथं तेषां दायादानां मया प्रत्यपकारः[14] कर्तव्यः ।

उक्तं च । [15]आपदि येनापकृतं येन च हसितं दशासु विषमासु ।
अपकृत्य तयोरुभयोः पुनरपि जातं नरं मन्ये ॥ १६ ॥

एवं चिन्तयन्बिले प्रविशन्तं कृ[16]ष्णसर्पमपश्यत् । तं दृष्ट्वा भूयोऽप्य-

---

१ I have put your mind to the test or tried your feelings, by a joke. २ She has nothing whatsoever to do with your heart. ३ In the manner of a guest. ४ What sin or wicked action will a hungry person not do? *i. e.* he is capable of doing anything. ५ Poor or wretched. ६ Thus runs the story or the story runs as follows. ७ The king of frogs. ८ When used after a present tense, it gives it the force of the past; e. g. प्रतिवसति स्म = dwelt, resided. ९ A kinsman (lit. दायमादत्ते इति = दायादः). १० Persecuted or tormented. ११ Having mounted the jar of a water-machine. १२ Went, or issued out. १३ Shows the way in which he contemplated. १४ Retaliation. १५ I consider that man to be so blessed as to be born again, who takes vengeance upon both the persons viz. him who has wronged him in times of difficulty and also him who has laughed at him in his adverse circumstances. १६ A black serpent.

चिन्तयत् । यदेनं तत्र कूपे नीत्वा सकलदायादानामुच्छेदं[1] करोमि ।
उक्तं च । शत्रुभिर्योजयेच्छत्रुं[2] बलिना बलवत्तरम् ।
स्वकार्याय यतो न स्यात्[3]काचित्पीडात्र तत्क्षये ॥ १७ ॥
तथा च । शत्रुमुन्मूलयेत्प्राज्ञस्तीक्ष्णं[4] तीक्ष्णेन शत्रुणा ।
व्यथाकरं[5] सुखार्थाय कण्टकेनैव कण्टकम् ॥ १८ ॥

स एवं परिभाव्य[6] बिलद्वारं[7] गत्वा तमाहूतवान्[8] । एह्येहि प्रियदर्शन एहि । तच्छ्रुत्वा सर्पश्चिन्तयामास । एष[9] मामाह्वयति । स स्वजातीयो[10] न भवति यतो नैषा सर्पवाणी । अन्ये[11] केनापि सह मम मर्त्यलोके[12] संधानं[13] नास्ति । तदत्रैव दुर्गे[14] स्थितस्तावद्[15]वेद्मि कोऽयं[16] भविष्यति ।
उक्तं च । यस्य न ज्ञायते शीलं[17] न कुलं न च संश्रयः[18] ।
न तेन संगतिं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ॥ १९ ॥

आः कदाचित्[19]कोऽपि मन्त्रवादी[20]ओषधिधरो[21] वा मामाहूय बन्धने[22] क्षिपति । अथवा कश्चित्पुरुषो वैरमाश्रित्य[23] कस्यचिद्भक्षणार्थे[24] मामाह्वयति । आह च । भोः को भवान् । स आह । अहं गङ्गदत्तो नाम मण्डूकाधिपतिस्त्वत्सकाशे[25] मैत्र्यर्थमागतः[26] । तच्छ्रुत्वा सर्प आह । भो अश्रद्धेयमेतद्यत्[27]तृणानां वह्निभिः[28] सह संगमः ।

---

१ Total destruction. २ Should use one enemy to destroy another. ३ Since there is no harm in destroying him (the enemy). ४ Deadly. ५ As one thorn is removed or taken out by means of another. ६ Having considered or thought. ७ To the entrance of the hole. ८ Called out (it is the *p. p.* Act. of ह्वे with आ.) ९ Here is some one (calling out to me). १० Of one's own caste or race. ११ This seems to be a misprint for अन्येन; १२ The world of mortals. १३ Connection, friendship. १४ Fortress, fort-like hole. १५ First, in the first place. १६ Who this may be. १७ Disposition; character. १८ Habitation, abode. १९ Perhaps. २० A person skilled in the art of enchanting snakes. २१ A person possessing a medical herb curing snake-bite. २२ Confines or imprisons (me). २३ Having entertained enmity or spite. २४ To give me to some one to eat with the intention of poisoning him. २५ Near you. २६ For making friendship. २७ Incredible. २८ That there can be friendship between grass and fire, that is, between two things or persons naturally enimical to each other.

उक्तं च । [1]यो यस्य जायते वध्यः स स्वप्नेपि कथंचन ।
न तत्समीपमभ्येति तत्किमेवं प्रजल्पसि ॥ २० ॥

गङ्गदत्त आह । भोः सत्यमेतत् । स्वभाववैरी[2] त्वमस्माकम् । परंपरपरिभवात्[3] प्राप्तोहं ते सकाशम् । उक्तं च ।

सर्वस्वनाशे[4] संजाते प्राणानामपि संशये[5] ।
अपि[6] शत्रुं प्रणम्यापि रक्षेत्प्राणधनानि[7] च ॥ २१ ॥

सर्प आह । कथय कस्मात्ते परिभवः । स आह । दायादेभ्यः । सोप्याह । क ते आश्रयो[8] वाप्यां कूपे तडागे ह्रदे[9] वा । तत्कथय स्वाश्रयम् । तेनोक्तम् । पाषाणचयनिबद्धे[10] कूपे । सर्प आह । अहो अपदो[11] वयम् । तर्हि नास्ति मम[12] तत्र प्रवेशः । प्रविष्टस्य च तत्र स्थानं नास्ति यत्र[13] स्थितस्तव दायादान्व्यापादयामि । तद्गम्यताम् ।
उक्तं च । [14]यच्छक्यं ग्रसितुं ग्रस्यं ग्रस्तं परिणमेच्च यत् ।
हितं च परिणामे यत्तदाद्यं भूतिमिच्छता ॥ २२ ॥

गङ्गदत्त आह । भोः समागच्छ[15] त्वम् । अहं सुखोपायेन[16] तत्र तव प्रवेशं कारयिष्यामि । तथा तस्य मध्ये जलोपान्ते[17] रम्यतरं कोटरमस्ति । तत्र स्थितस्त्वं लीलया[18] दायादान्व्यापादयिष्यासि । तच्छ्रुत्वा सर्पो व्यचिन्तयत् । अहं तावत्परिणतवयाः[19] । कदाचित्कथंचिन्[20]मूषकमेकं

---

१ He, who is destined to be killed by another, does not go near him (that another) even in a dream; why do you then speak thus? २ Natural enemy. ३ On account of having met with defeat or disrespect at the hands of enemies. ४ The destruction of every thing one has. ५ Even when one's life is in danger. ६ This अपि has no meaning, it is only an expletive. ७ प्राणाश्च धनानि च—Life and wealth. ८ Residence. ९ A ditch or deep lake. १० In a well built with a collection of stones. ११ Without feet or having no feet. १२ I can have no access there. १३ Remaining where or in which place. १४ That which is fit to be eaten, or which if eaten will be digested should be eaten; and also that which will be beneficial in the end should be eaten by him who wishes to prosper. १५ Come along. १६ With an easy remedy or easily. १७ Near the water. १८ With ease. १९ Advanced in age. २० Rarely and with difficulty.

प्राप्नोमि । तत्सुखावहो[1] जीवनोपायो[2]यमनेन कुलाङ्गारेण[3] मे दर्शितः । तद्गत्वा तान्मण्डूकान्भक्षयामीति । अथवा साध्विदमुच्यते ।

यो हि प्राणपरिक्षीणः[4] सहायपरिवर्जितः[5] ।
स हि सर्वसुखोपायां[6] वृत्तिमाचरयेद्बुधः[7][8] ॥ २३ ॥

एवं विचिन्त्य तमाह । भो गङ्गदत्त यद्येवं तदग्रे[9] भव येना[10]गच्छामि । गङ्गदत्त आह । भोः प्रियदर्शन अहं त्वां सुखोपायेन तत्र नेष्यामि स्थानं च दर्शयिष्यामि । परं त्वयास्मत्परिजनो[11] रक्षणीयः । केवलं यानहं दर्शयामि त्वया त एव भक्षणीया इति । सर्प आह । सांप्रतं[12] त्वं मे मित्रं जातम् । तन्न भेतव्यम् । तव वचनेन[13] भक्षणीयास्ते दायादाः । एवमुक्त्वा बिलान्निष्क्रम्य तमालिङ्गन्य च तेनैव सह प्रस्थितः[14] । अथ कूपमासाद्यारघट्टघटिकामार्गेण सर्पस्तेनात्मना[15] स्वालयं[16] नीतः । ततश्च गङ्गदत्तेन कृष्णसर्पं कोटरे धृत्वा[17] दर्शितास्ते दायादाः । ते च तेन शनैःशनैर्भक्षिताः । अथ मण्डूकाभावे[18] सर्पेणाभिहितम् । भद्र निःशेषितास्ते[19] रिपवस्तत्प्रयच्छान्यन्मे किंचिद्भोजनं यतोहं त्वयात्रानीतः । गङ्गदत्त आह । भद्र कृतं त्वया मित्रकृत्यम्[20] । तत्सांप्रतमनेनैव घटिकायन्त्रमार्गेण गम्यतामिति । सर्प आह । भो गङ्गदत्त न सम्यग[21]भिहितं त्वया । कथमहं तत्र गच्छामि । मदीयबिलदुर्गमन्येन विरुद्धं[22] भविष्यति । तस्मादत्रस्थस्य[23] मे मण्डूकमेकैकं[24] स्ववर्गीयं[25] प्रयच्छ नो चेत्[26]सर्वानपि भक्षयिष्यामीति । तच्छ्रुत्वा गङ्गदत्तो व्याकुलमना[27]

---

१ Bringing on happiness. २ A remedy of gaining my livelihood. ३ An enemy of his family. ४ He whose life is well-nigh reduced to nothing–the compound ought to be परिक्षीणप्राणः. ५ Without help. ६ Which is a means of getting every happiness. ७ Livelihood. ८ Should choose. ९ Walk forth; go before me. १० So that. ११ A servant. १२ Now. १३ At your bidding. १४ Set out. (It is the *p. p.* of स्था with प्र 1 A.) १५ Of himself or of his own accord. १६ To his own abode. १७ Having kept or placed in his hollow or residence. १८ Absence. १९ All your enemies (the relations) have been killed to a man. २० The business of a friend. २१ Well, properly. २२ Must have been occupied by another. २३ To me who am here. २४ On every day. २५ Of your tribe or kind. २६ If not, otherwise. २७ Bewildered at heart.

व्यचिन्तयत । अहो किमेतन्मया कृतं सर्पमानयता तद्यदि निषेधयिष्यामि[1] तत्सर्वानपि भक्षयिष्यति । अथवा युक्तमुच्यते[2] ।

अमित्रं कुरुते[3] मित्रं वीर्याभ्यधिकमात्मनः[4] ।
स करोति न संदेहः[5] स्वयं हि विषभक्षणम् ॥ २४ ॥

तत्प्रयच्छाम्यस्यैकं[6] दिनं प्रति सुहृदम् । उक्तं च[7] ।

सर्वस्वहरणे युक्तं शत्रुं बुद्धियुता नराः ।
तोषयन्त्यल्पदानेन वाडवं सागरो यथा ॥ २५ ॥

तथा च । यो[8] दुर्बलो ह्यण्वपि याच्यमानो
बलीयसा यच्छति नैव साम्ना ।
प्रयच्छते नैव च दर्श्यमानं
खारीं स चूर्णस्य पुनर्ददाति ॥ २६ ॥

तथा च । सर्वनाशे[9] समुत्पन्ने अर्धं त्यजति पण्डितः ।
अर्धेन[10] कुरुते कार्यं सर्वनाशो हि दुस्तरः[11] ॥ २७ ॥

एवं निश्चित्य नित्यमेकैकमादिशति[12] । सोऽपि तं भक्षयित्वा तस्य परोक्षे[13]ऽन्यानपि भक्षयति । अथवा साध्विदमुच्यते ।

यथा हि मलिनैर्वस्त्रैर्यत्र[14] तत्रोपविश्यते ।
एवं चलितवृत्तस्तु[15] वृत्तशेषं[16] न रक्षति ॥ २८ ॥

१ Forbid or object to. २ Properly; aptly. ३ Understand यः as the subject of कुरुते. ४ Superior to oneself in valour. ५ There is no doubt that he himself eats poison. ६ One every day ७ Persons endowed with talent satisfy an enemy ready to take away everything by means of a small gift, just as the sea does the submarine fire. ८ That weak man who being asked for a particle of flour by a powerful one, does not give it quietly and also does not give that which is being pointed out, gives him afterwards a Khari, that is a maund and a half. ९ When the destruction of the whole is imminent. १० He satisfies his immediate want with the half of it. ११ Irreparable. १२ Orders or shows. १३ In (his) absence १४ One can sit any where he pleases not caring that his clothes will be soiled. १५ Just so a person who has fallen off from a virtuous course of conduct. १६ Then leaves nothing vicious undone.

अथान्यदिने तेनापरान्मण्डूकान्भक्षयित्वा गङ्गदत्तसुतः प्रथुदत्तो भक्षितः। तं भक्षितं मत्वा[1] गङ्गदत्तस्तारस्वरेण[2] धिग्धिक्[3]प्रलापपरः कथंचिदपि न[4] विरराम। ततः पत्न्याभिहितः।

किं क्रन्दसि दुराक्रन्द[5] स्वपक्षक्षयकारक[6]।
स्वपक्षस्य क्षये जाते त्वत्त्राणं[7] कः करिष्यति ॥ २९ ॥

तदद्यापि विचिन्त्यतामात्मनो निष्क्रमणमस्य[8] वधोपायश्च। अथ गच्छता कालेन[9] सकलमपि कवलितं[10] मण्डूककुलम्। केवलमेको गङ्गदत्तस्तिष्ठति। ततः प्रियदर्शनेन भणितम्। भो गङ्गदत्त बुभुक्षि[11]तोहम्। निःशेषिताः सर्वे मण्डूकाः। तद्दीयतां मे किंचिद्भोजनं यतोहं त्वयात्रानीतः। स आह। भो मित्र न त्वयात्र[12] विषये मय्यत्र[13]स्थितेन कापि चिन्ता कार्या। तद्यदि मां प्रेषयसि ततोन्यकूपकाना[14]मपि मण्डूकानाश्वास्या[15]त्रानयामि। स आह। मम[16] तावत्त्वमभक्ष्यो भ्रातृस्थाने[17]। तद्यद्येवं करोषि तत्सांप्रतं पितृस्थाने भवसि। तदेवं क्रियतामिति। सोपि तदाकर्ण्यारघट्टघटिकामाश्रित्य[18] विविधदेवतो[19]पकल्पितोपयाचितोस्मात्कूपाद्विनिष्क्रान्तः[20]। प्रियदर्शनोपि तदाकाङ्क्षया[21] तत्रस्थः प्रतीक्षमाण[22]स्तिष्ठति। अथ[23] चिरादनागते गङ्गदत्ते प्रियदर्शनोन्यकोटरनिवासिनीं गोधा[24]मुवाच। भद्रे क्रियतां स्तोकं[25] साहाय्यम्। त्वया सह परिचित[26]मास्ते। तद्गत्वा मण्डूकमन्विष्य[27] कस्मिंश्चिज्जलाशये[28]

---

1 Having known or learnt. 2 With a loud scream. 3 Crying out fie! fie! 4 Did not stop at all, continued screaming. 5 Not worthy of being implored. 6 One who brings about the destruction of his race or family (पक्ष). 7 Protection. 8 Issuing or going out. 9 In course of time or as time rolled on. 10 Devoured, lit. made mouthfuls of. 11 (*p. p.* of the Desi. of भुज 7 A.) Hungry. 12 In this respect. 13 So long as I live. This is an instance of the Instrumental absolute. 14 Of small wells or ponds. 15 Having encouraged or persuaded. 16 As to myself. 17 In place of a brother. 18 Having mounted. 19 Who promised vows to various deities. 20 Got out. 21 With eagerness for his return. 22 Waiting for him. 23 When Gangadatta did not come back for a long time. 24 An alligator, a lizard. 25 A little. 26 Acquaintance--it being equal to परिचय. 27 Having searched for. 28 In a pool or reservoir of water.

गङ्गदत्ताय मम संदेशं[1] कथय । येनागम्यतामेकाकिनापि द्रुततरं[3] यद्यन्ये मण्डूका नागच्छन्ति । अहं त्वया विना नात्र वस्तुं शक्नोमि । तथा यद्यहं[4] तव विरुद्धमाचरामि तत्सुकृतमन्तरे मया विधृतम्[5] । गोधापि तद्वचनाद्गङ्गदत्तं द्रुततरमन्विष्याह । भद्र गङ्गदत्त स तव सुहृत्प्रियदर्शनस्तव मार्गं समीक्षमाणस्तिष्ठति[6] । तच्छीघ्रं गम्यतामिति । अपरं च तेन तव विरूपकरणे सुकृतमन्तरे धृतम् । तन्निःशङ्केन मनसागम्यताम् । तदाकर्ण्य गङ्गदत्त आह ।

बुभुक्षितः किं न करोति पापं
क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ।
आख्याहि भद्रे प्रियदर्शनस्य
न गङ्गदत्तः पुनरेति कूपम् ॥ ३० ॥

एवमुक्त्वा स तां विसर्जयामास[8] ।

तद्भो दुष्टजलचर । अहमपि गङ्गदत्त इव कथंचिद्दृष्टापायोपि[9] त्वद्गृहं न यास्यामि । तच्छ्रुत्वा मकर आह । भो मित्र नैतद्युज्यते ते कर्तुम् । सर्वथैव[10] मे कृतघ्नतादोषमपनय मद्गृहागमनेन । अथवात्राहमनशनात्[11]प्राणत्यागं तवोपरि[12] करिष्यामि । वानर आह । मूढ किमहं लम्बकर्णो गर्दभो यो दृष्टापायमपि[13] तत्रैव गत्वा मृतः ।

आगतश्च[14] गतश्चैव दृष्ट्वा सिंहपराक्रमम् ।
अकर्णहृदयो[15] मूर्खस्तेन मृत्युवशं[16] गतः ॥ ३१ ॥

मकर आह । भद्र स को लम्बकर्णो गर्दभः । कथं दृष्टापायोपि मृतः । तन्मे निवेद्यताम् । वानर आह ।

---

१ Word; message २ Here यत् = that, to say. ३ Quickly. ४ Act against your life. ५ I have pledged my word (not to do so) ६ Awaiting your return. Cf. Marâthî वाट पहाणें. ७ As regards doing you any harm or injury. ८ Dismissed; sent. ९ Who has seen that a harm was meant. १० Free me entirely from the charge of ingratitude by coming to my house ११ Want of eating; fasting. १२ By laying the guilt (of suicide) at your door. १३ Danger. १४ Came and went. १५ Without ears and heart. १६ Fell a victim to death; died.

॥ कथा २ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे[१] करालकेसरो नाम सिंहः प्रतिवसति स्म । तस्य च धूसरको नाम शृगालः[२] सदैवानुयायी[३] परिचारकोऽस्ति[४] । अथ कदाचित्तस्य हस्तिना सह युध्यमानस्य[५] शरीरे प्रहाराः[६] संजाताः यैः पदमेकमपि[७] चलितुं न शक्नोति । तस्याचलनाच्च[८] धूसरकः क्षुत्क्षामकण्ठो[९] दौर्बल्यं गतः[१०] । अन्यस्मिन्नहनि[११] तमवोचत् । स्वामिन् बुभुक्षया पीडितोऽहं पदात्पदमपि[१२] चलितुं न शक्नोमि । तत्कथं ते शुश्रूषां[१३] करोमि । सिंह आह । भो गच्छान्वेषय किंचित्सत्त्वं[१४] येनेमामवस्थां[१५] गतोऽपि व्यापादयामि । तदाकर्ण्य शृगालोऽन्वेषयन्कंचित्समीपवर्तिनं[१६] ग्राममासादितवान्[१७] । तत्र लम्बकर्णो नाम गर्दभस्तडागोपान्ते प्रविरलदूर्वाङ्कुरान्[१८]कृच्छ्रादास्वादयन्[१९]दृष्टः । ततश्च समीपीभूय[२०] तेनाभिहितः[२१] । [२२]माम नमस्कारोऽयं मदीयः संभाव्यताम् । चिराद्दृष्टोऽसि[२३] । तत्किमेवं दुर्बलः । स आह । भगिनीसुत किं कथयामि । रजकोऽतिनिर्दयो[२४]ऽतिभारेण मां दमयति[२५] । घासमुष्टिमपि[२६] न प्रयच्छति । केवलं दूर्वाङ्कुरान्धूलिमिश्रितान्[२७]भक्षयामि । तत्कुतो मे शरीरे पुष्टिः[२८] । शृगाल आह । माम यद्येवं तदस्ति रमणीयतरप्रदेशो[२९] मरकतसदृशशष्पप्रायो[३०]

---

१ In a certain part of the forest. २ A jackal. ३ Always in attendance. ४ A servant. ५ While engaged in fighting with an elephant. ६ Strokes ; wounds. ७ Even one step. ८ By reason of his non-movement or inactivity. ९ With the throat parched with hunger. १० Became weak. ११ One day or on another day. १२ From one step to another, even a step. १३ Service, waiting upon. १४ A game, an animal. १५ Though reduced to this condition. १६ Being or situated in the neighbourhood. १७ (*p. p. a.* of the caus. of सद् with आ) Reached, arrived at. १८ The sprouts of Durvâ thinly grown. १९ Eating or grazing with difficulty. २० Having approached. २१ Was addressed. २२ Let, oh uncle, this my salutation be honoured or duly accepted. २३ You are seen after a long time. २४ A washerman. २५ Tires or wearies. २६ A handful of grass. २७ Mixed up with dust. २८ Fatness ; plumpness. २९ Pleasanter, more charming. ३० Abounding in grass as green as emerald.

नदीपनाथः[1] । तदागच्छ मया सह येन सुखेन सुभाषितगोष्ठीसुखम्[2]-अनुभवावः । लम्बकर्ण आह । भो भगिनीसुत युक्तमुक्तं भवता । परं वयं ग्राम्याः[3] पशवोरण्यचारिणां वध्यास्[4]तत्किं तेन भव्यप्रदेशेन[5] । शृगाल आह । माम मैवं वद । मद्भुज[6]परिरक्षितः स देशः । नास्ति कश्चित्तत्र परः[7] । परमनेनैव[8] दोषेण रजककदर्थिता[9]स्तत्र तिस्रो रासभ्यो[10]ऽनाथाः[11] सन्ति । ताश्च पुष्टिमापन्ना[12] यौवनोत्कटा[13] इदं मामूचुः । यदि त्वमस्माकं सत्यो मातुल[14]स्तदा किंचिद्ग्रामान्तरं[15] गत्वास्मद्योग्यं[16] कंचित्पतिमानय । तदर्थे[17] त्वामहं तत्र नयामि । अथ शृगालवचनानि श्रुत्वा कामपीडिताङ्ग[18]स्तमवोचत । भद्र यद्येवं तदग्रे भव येनागच्छामि । अथवा साध्विदमुच्यते ।

> [19] नामृतं न विषं किंचिदेकां मुक्त्वा नितम्बिनीम् ।
> यस्याः सङ्गेन जीव्येत म्रियेत च वियोगतः ॥ ३२ ॥

तथा च । [20] यासां नाम्नापि कामः स्यात्संगमं दर्शनं विना ।
> तासां दृक्संगमं प्राप्य यन्न द्रवति कौतुकम् ॥ ३३ ॥

तथानुष्ठिते[21] शृगालेन सह सिंहान्तिकमागतः । सिंहोपि व्यथाकुल[22]-स्तं दृष्ट्वा यावत्[23]समुत्तिष्ठति तावद्रासभः पलायितुमारब्धः । अथ तस्य

१ Containing a river in it. २ The pleasure derived from conversation on good subjects. ३ Belonging to or living in a village domestic as opposed to अरण्यचारिन् wild. ४ Fit to be killed. ५ What is the use or good of that happy (भव्य) region? ६ Protected by my arm, that is, by my prowess or might. ७ Another person or enemy. ८ By reason of this very ill or bad luck described by you ९ Ill-treated by washermen. १० Female asses. ११ Without their lords, or without husbands १२ Become fat and plump. १३ Mad or furious with youth. १४ Maternal uncle. १५ Another village (अन्य ग्रामः Kar. Comp.). १६ Fit for, or suitable to, us. १७ For their sake (तासां अर्थे Gen. Tat. Comp.). १८ With the mind (अंग) afflicted by love (काम). १९ There is no nectar or poison except in a woman, by union with whom one can live or by separation from whom one is sure to die. २० It is a wonder if one does not melt by actually seeing those (women), the mere mention of whom inflames passion even without union or sight. २१ When it was so done; accordingly. २२ Overcome with affliction. २३ No sooner than, as soon as.

पलायमानस्य सिंहेन तलप्रहारो[१] दत्तः । स च मन्दभाग्यस्य व्यवसाय इव व्यर्थतां गतः[२] । अत्रान्तरे[३] शृगालः कोपाविष्टस्तमुवाच[४] । भोः किमेवंविधः[५] प्रहारस्ते यद्गर्दभोपि तव पुरतो बलाद्[६]गच्छति । तत्कथं गजेन सह युद्धं करिष्यसि । तद्दृष्टं[७] ते बलम् । अथ विलक्षस्मितं[८] सिंह आह । भोः किमहं करोमि । मया न क्रमः[९] सज्जीकृत आसीत् । अन्यथा गजोपि मत्क्रमाक्रान्तो[१०] न गच्छति । शृगाल आह । अद्याप्येकवारं[११] तवान्तिके तमानेष्यामि । परं त्वया सज्जीकृतक्रमेण[१२] स्थातव्यम् । सिंह आह । यो मां प्रत्यक्षतया[१३] दृष्ट्वा गतः स पुनः कथमत्रागमिष्यति । तदन्यत्किमपि सत्त्वमन्विष्यताम् । शृगाल आह । किं तवानेन व्यापारेण[१४] । त्वं केवलं सज्जितक्रमस्तिष्ठ । तथानुष्ठिते शृगालोपि यावद्रासभमार्गेण[१५] गच्छति तावत्तत्रैव स्थाने चरन्दृष्टः[१६] । अथ शृगालं दृष्ट्वा रासभः प्राह । भो भगिनीसुत शोभनस्थाने[१७] त्वयाहं नीतः । द्राङ्मृत्युवशं[१८] गतः । तत्कथय किं तत्सत्त्वं यस्यातिरौद्रवज्रसमदृशकरप्रहाराद्[१९]हं मुक्तः । तच्छ्रुत्वा प्रहसञ्[२०]शृगाल आह । भद्र रासभी त्वामायान्तं दृष्ट्वा सानुरागालिङ्गितुं[२१] समुत्थिता[२२] । त्वं च कातरत्वान्नष्टः[२३] । सा पुनर्न शक्ता त्वां विना स्थातुम् । तया तु नश्यतस्तेवलम्बनार्थं[२४] हस्तः क्षिप्तो[२५] नान्यकारणेन । तदागच्छ । सा त्वत्कृते

१ A stroke with the palm of the hand. २ And it proved fruitless like the exertions made by an unfortunate person. ३ In the meanwhile. ४ Full of indignation. ५ How is your stroke so (weak). ६ Forcibly, against your will. ७ So then your valour or strength is seen, i. e., I see that you have no strength enough to kill even an ass. ८ With a smile of shame visible on his face. ९ I was not ready to spring upon him. १० When once in my power. ११ For once, or for one time. १२ See ९ above. १३ Actually. १४ What have you to do with this business? १५ Along the way taken by the ass. १६ (Understand सः or रासभः as the subject of दृष्टः) चरन्-Grazing. १७ To a good place (said ironically). १८ I would have instantly perished (if I had not fled). १९ From the stroke of the hand resembling a very terrible adamant. २० Smiling. २१ Full of the passion of love. २२ Got up. २३ Fled through timidity or fear. २४ For seizing hold of you who were fleeing. २५ Put or stretched forth.

प्रायोपवेशन[1] उपविष्टा तिष्ठति । एतद्वदति । यल्लम्बकर्णो यदि मे भर्ता न भवति तदहमग्नौ जले वा प्रविशामि विषं वा भक्षयामि । पुनः[2] तस्य वियोगं सोढुं न शक्नोमि । तत्प्रसादं[3] कृत्वा तत्रागम्यतामिति । नो चेत्तव स्त्रीहत्या[4] भविष्यति । अपरं[5] च भगवान्कामः कोपं तव करिष्यति । उक्तं च । स्त्रीमुद्रां[6] झषकेतनस्य महतीं सर्वार्थसंपत्करीं

ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः ।
ते तेनैव निहत्य निर्दयतरं नग्नीकृता मुण्डिताः
केचिद्रक्तपटीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे ॥ ३४ ॥

अथासौ तद्वचनं श्रद्धेयतया[7] श्रुत्वा भूयोपि तेन सह प्रस्थितः । अथवा साध्विदमुच्यते ।

जानन्नपि[8] नरो दैवात्प्रकरोति विगर्हितम् ।
कर्म किं कस्यचिल्लोके गर्हितं रोचते कथम् ॥ ३५ ॥

अत्रान्तरे भाविततक्रमेण सिंहेन स लम्बकर्णो व्यापादितः । ततस्तं हत्वा शृगालं रक्षपालं[9] निरूप्य[10] स्वयं स्नानार्थं नद्यां गतः । शृगालेनापि लौल्यौत्सुक्यात्[11] तस्य कर्णहृदयं[12] भक्षितम् । अत्रान्तरे सिंहो यावत्स्नात्वा कृतदेवार्चनः[13] प्रतर्पितपितृगणः[14] समायाति तावत्कर्णहृदयरहितो[15] रासभस्तिष्ठति । तं दृष्ट्वा कोपपरीतात्मा[16] सिंहः शृगालमाह ।

---

१ Starving herself to death. २ But. ३ Doing or showing me favour, being pleased. ४ You will be guilty of a woman-murder. ५ Moreover. ६ Those foolish and ill-advised (कुधियः) persons who having left off the great banner of Cupid in the shape of woman (स्त्रीमुद्रा) which accomplishes all objects, go in search of vain pursuits, are, by that very cupid, mercilessly struck and turned into ascetics (the naked ones and the scull-bearers), and some again are made to wear red garments, some matted hair and some human sculls. ७ Faithfully. ८ A person though wise (जानन्) does any censurable action only through misfortune. How else (कथं) will any body in this world like a censurable thing (for its own sake)? ९ A guard, a sentinel. १० Having appointed ११ Through eagerness and greed. १२ A समाहारद्वंद्व 'ears and heart.' १३ Who had worshipped gods. १४ Who had satisfied the manes by offering libations of water. १५ Without; wanting in. १६ Angry at heart.

आः पाप किमिदमनुचितं कर्म समाचरितं यदस्य कर्णसहितं हृदयं भक्षितम्। शृगाल आह। स्वामिन् मा मैवं वद यत्कर्णहृदयरहितोऽयं रासभ आसीत्। तेनेहागत्य त्वामवलोक्य भूयोऽप्यागतः। अथ तद्वचनं श्रद्धेयं श्रुत्वा सिंहस्तेनैव सह संविभज्य निःशङ्कितमनास्तं भक्षितवान्।

अतोऽहं ब्रवीमि।

आगतश्च गतश्चैव दृष्ट्वा सिंहपराक्रमम्।
अकर्णहृदयो मूर्खस्तेन मृत्युवशं गतः॥ ३६॥

तन्मूर्ख कपटं कृतं त्वया। परं युधिष्ठिरेणेव सत्यवचनेन विनाशितम्। अथवा साध्विदमुच्यते।

स्वार्थमुत्सृज्य यो दम्भी सत्यं ब्रूते स मन्दधीः।
स स्वार्थाद्भ्रश्यते नूनं युधिष्ठिर इवापरः॥ ३७॥

मकर आह। कथमेतत्। स आह।

॥ कथा ३॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कुम्भकारः प्रतिवसति स्म। स कदाचित्प्रमादेनार्धभग्नकर्परतीक्ष्णाग्रस्योपरि महता वेगेन धावन्पतितः। ततः कर्पराकाट्यां पाटितललाटो रुधिरप्लावितततनुः कृच्छ्रादुत्थाय स्वाश्रयं गतः। ततश्चापथ्यसेवनात्स प्रहारस्तस्य करालतां गतः कृच्छ्रेण नीरोगतां नीतः। अथ कदाचिद्दुर्भिक्षपीडिते देशे स कुम्भकारः क्षुत्क्षामकण्ठः

---

१ Unbecoming. २ Practised, done. ३ Together with the ears. ४ Reliable. ५ Having shared with him. ६ Without any doubt or fear at heart. ७ Frustrated. ८ That hypocrite, who; having left off or disregarded his own benefit, speaks the truth, is a block-head, and he indeed loses his benefit like another युधिष्ठिर. ९ A potter. १० Intoxicated. ११ Upon the sharp end of a half-broken earthen pot. १२ With speed or velocity. १३ End. १४ Whose forehead was torn or split up. १५ With the body covered with blood. १६ With difficulty. १७ By eating unwholesome food. १८ Wound, scar. १९ Festered. २० Was cured or healed. २१ When the country became famine-striken. २२ With the throat parched with hunger.

कैश्चिद्राजसेवकैः सह देशान्तरं गत्वा कस्यापि राज्ञः सेवको बभूव । सोपि राजा तस्य ललाटे विकरालं[1] प्रहारक्षतं[2] दृष्ट्वा चिन्तयामास । यद्वीरः[3] पुरुषः कश्चिदयम् । नूनं तेन[4] ललाटपट्टे[5] समुखप्रहारः[6] । अतस्तं संमानादिभिः[7] सर्वेषां राजपुत्राणां[8] सकाशाद्विशेषप्रसादेन पश्यति । तेपि राजपुत्रास्तस्य तं प्रसादातिरेकं[9] पश्यन्तः परमेर्ष्याधर्मं[10] वहन्तो राजभयान्न किंचिदूचुः । अथान्यस्मिन्नहनि तस्य भूपतेर्वीरसंभावनायां क्रियमाणायां[11] विग्रहे समुपस्थिते[12] प्रकल्प्यमानेषु गजेषु संनह्यमानेषु वाजिषु योधेषु प्रगुणीक्रियमाणेषु[13] तेन भूभुजा[14] स कुलालः[15] प्रस्तावानुगतं[16] पृष्टो निर्व्यञ्जने[17] । यद्भो राजपुत्र कस्मिन्संग्रामे प्रहारोयं ललाटे लग्नः । स आह । देव नायं शस्त्रप्रहारः[18] । कुलालोहं प्रकृत्या[19] । मद्गृहे[20] नेककर्पराण्यासन् । अथ कदाचिन्मद्यपानं कृत्वा निर्गतः[21] प्रधावन्कर्परोपरि पतितः । तस्य प्रहारविकारोयं[22] मे ललाट एवं विकरालतां गतः । तदाकर्ण्य राजा सव्रीडमाह[23] । अहो वञ्चितोहं[24] राजपुत्रानुकारिणानेन[25] कुलालेन । तद्दीयतां द्रागेतस्य[26] चन्द्रार्धः[27] । तथानुष्ठिते कुम्भकार आह । मा मैवं कुरु । पश्य मे रणे हस्तलाघवम्[28] । राजा प्राह । भोः सर्वगुणसंपन्नो[29] भवान् । तथापि गम्यताम् । उक्तं च ।

---

१ Terrible. २ The wound caused by a blow. ३ Powerful, strong. ४ In consequence of that. ५ The tablet of the forehead. ६ This is I think a misprint for संमुख which means "in the front." ७ Honour, respect. ८ Looked upon him with greater favour than on all other राजपुत्र (warriors or Rajputs.) ९ Excess. १० Entertaining great feelings of jealously. ११ When the King was doing honour to the warriors in his service according to their merits. १२ When hostilities arose. १३ While the elephants were being prepared, the horses were being caparisoned and the soldiers were being equipped. १४ That King. १५ The potter. १६ With respect to the opportunity that had presented itself. १७ In private, secretly. १८ A wound caused by a weapon. १९ By birth. २० In my house. २१ Gone abroad. २२ The wound caused by the blow. २३ With shame. २४ Deceived. २५ Resembling a warrior. २६ Quickly, at once. २७ To give अर्धचन्द्र or चन्द्रार्ध as in the text, is to seize a person by the neck and turn him out. २८ Skill of arms. २९ Endowed with all qualities.

शूरश्च कृतविद्यश्च दर्शनीयोसि पुत्रक ।
यस्मिन्कुले त्वमुत्पन्नो गजस्तत्र न हन्यते" ॥ ३८ ॥

॥ कथा ४. ॥

कुलाल आह । कथमेतत् । राजा प्राह । कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे सिंहदम्पती प्रतिवसतः स्म । अथ सिंही पुत्रद्वयमजीजनत् । सिंहोपि नित्यमेव मृगान्व्यापाद्य सिंह्या ददाति । अथ कदाचित्तेन किमपि नासादितम् । वने भ्रमतोपि तस्य रविरस्तंगतः । अथ तेन स्वगृहमागच्छता शृगालशिशुः प्राप्तः । स च बालकोयमिति मत्वा यत्नेन दंष्ट्रामध्यगतं कृत्वा सिंह्या जीवन्तमपि समर्पितवान् । ततः सिंह्याभिहितम् । भोः कान्त आनीतं किंचिदस्माकं भोजनम् । सिंह आह । प्रिये मयाद्येनं शृगालशिशुं परित्यज्य न किंचित्सत्त्वमासादितम् । स च मया बालोयमिति मत्वा न व्यापादितः । उक्तं च ।

स्त्रीलिङ्गिविप्रबालानां प्रहर्तव्यं न कर्हिचित् ।
प्राणत्यागेपि संजाते विश्वस्तानां विशेषतः ॥ ३९ ॥

इदानीमेनं भक्षयित्वा पथ्यं कुरु । प्रभातेऽन्यदुपार्जयिष्यामि । साह । भोः कान्त त्वया बालकोयमिति मत्वा न व्यापादितः । तदहं कथं स्वोदरार्थे व्यापादयामि । उक्तं च ।

---

१ कृता विद्या येन One who has studied a science or lore. २ Handsome. ३ In that family (here तत्र=तस्मिन्कुले). ४ A couple; a pair. ५ Gave birth to two cubs. ६ Animals; game in general. ७ While yet he was wandering (in the forest). ८ The young one of. ९ Placing it carefully between his jaws so as not to hurt it. १० Handed over; delivered. ११ Excepting; without १२ Thinking it was too young to be killed. १३ Even when life is in danger; one should never kill a woman, one who bears on his person the sacred लिंग, a Brâhmana and a child and particularly those who have put faith in one. १४ Take your meals using this as a condiment. १५ In the morning. १६ Shall procure. १७ For the sake of my belly.

[१]अकृत्यं नैवकृत्यं स्यात्प्राणत्यागेपि संस्थिते ।
न च कृत्यं विमुञ्चेत एष धर्मः सनातनः ॥ ४० ॥

तस्मान्ममायं तृतीयः पुत्रो भविष्यति । इत्युक्त्वा तमपि स्वस्तनक्षीरेण[२] पुष्टिमनयत । एवं ते त्रयोपि शिशवः परस्परमज्ञात[३]जातिविशेषा एकत्र विहारिणो[४] बाल्यमतिवाहयन्ति[५] । अथ कदाचित्तत्र वने भ्राम्यन्[६]वनगजो[७] दृष्टः । तं दृष्ट्वा तौ सिंहसुतौ द्वावपि कुपिताननौ[८] तं प्रति प्रचलितौ[९] यावत्तावत्तेन शृगालसुतेनाभिहितम् । अहो गजोयं युष्मत्कुलशत्रुः[१०] । तन्न गन्तव्यमेतस्याभिमुखम्[११] । एवमुक्त्वा गृहं प्रधावितः । तावपि ज्येष्ठत्रासा[१२]न्निरुत्साहतां[१३] गतौ । अथवा साध्विदमुच्यते ।

[१४]एकेनापि सुधीरेण सोत्साहेन रणं प्रति ।
सोत्साहं जायते सैन्यं भग्ने भग्नमवाप्नुयात् ॥ ४१ ॥

[१५]अत एव हि वाञ्छन्ति भूपा योधान्महाबलान् ।
शूरान्धीरान्कृतोत्साहान्वर्जयन्ति च कातरान् ॥ ४२ ॥

ततो द्वावपि पितुरग्रतो विहसन्तौ[१६] ज्येष्ठभ्रातृ[१७]चेष्टितमूचतुर्यथा गजं दृष्ट्वा दूरतोपि नष्टः[१८] । सोपि तदाकर्ण्य कोपाविष्टः प्रस्फुरिताधर[१९]-

---

१ Even when life is in imminent danger, that which is unfit to do will not be fit to do; nor should one avoid doing what should be done—this is the time honoured duty of all. २ With the milk of her own breasts ३ Not knowing the difference between the castes of each other. ४ Sporting; playing. ५ Passed their childhood. ६ Wandering. ७ A wild elephant. ८ With angry looks ९ Marched or ran upon him. १० The enemy of your race. ११ Before him or in front of him. १२ On account of the fright taken by the eldest. १३ Became void of spirit or energy. १४ Even by means of one bold and energetic leader in a battle, the whole army becomes enspirited, but when he breaks down or is put to flight, the army breaks down or loses all courage. १५ It is for this very reason that kings want soldiers who are strong, brave, bold and spirited or energetic and avoid those who are timid. १६ Laughing. १७ Spoke of the action of their eldest brother that, &c. १८ Fled. १९ With his sproutlike lower-lip throbbing.

पल्लवस्ताम्रलोचन[1]स्त्रिशिखीं[2] भ्रुकुटीं कृत्वा तौ निर्भर्त्सयन्[3]परुषतर[4]वचनान्युवाच । ततः सिंह्यैकान्ते नीत्वा प्रबोधितः[5] । वत्स मैवं कदाचिज्जल्प भवदीय[6]लघुभ्रातरावेतौ[7] । अथासौ प्रभूतकोपाविष्ट[8]स्तामित्युवाच । किमहमेताभ्यां शौर्यरूपेण[9] विद्याभ्यासेन वा न्यूनो[10] येन मामुपहसतः । तन्मयावश्यमेतौ व्यापादनीयौ । तदाकर्ण्य सिंही तस्य जीवितमिच्छन्ती[11] प्राह ।

शृगालोऽसि कृतविद्योऽसि दर्शनीयोऽसि पुत्रक ।
यस्मिन्कुले त्वमुत्पन्नो गजस्तत्र[12] न हन्यते ॥ ४३ ॥

परं शृगालसुतस्त्वं कृपया मया स्वकीय[13]स्तन्यक्षीरपानेन पुष्टिं नीतः । तद्यावदेतौ त्वां शृगालं जानीतस्तावद्द्रुतं गत्वा स्वजाति[14]मध्ये भव । नो चेदाभ्यां हतो मृत्युपथं[15] समेष्यसि । सोऽपि तद्वचनं श्रुत्वा भयव्याकुलमनाः[16] क्षणात्प्रनष्टः ।

तस्मात्त्वमपि यावदेते राजपुत्रास्त्वां कुलालं न जानन्ति तावद्द्रुततरं गच्छ । नो चेदेतेषां सकाशा[17]द्विडम्बनां प्राप्स्यसि । कुलालोऽपि तदाकर्ण्य द्रुततरं प्रनष्टः ।

अतोऽहं ब्रवीमि । युधिष्ठिर इव सत्यवचनात्त्वं तामापद[18]मापन्नः । तद्धो दुष्ट मकर त्वमपि कुलालवत्स्ववचनेन प्रकटीकृतः[19] । उक्तं च ।

[20]आत्मनो मुखदोषेण बध्यन्ते शुकसारिकाः ।
बकास्तत्र न बध्यन्ते मौनं सर्वार्थसाधनम् ॥ ४४ ॥

---

१ With eyes red with anger. २ Having frowned in such a way as to knit up the eye-brows three times. ३ Reviling them. ४ Spoke in very harsh terms. ५ Was remonstrated with. ६ Belonging to you; your. ७ Little brothers. ८ Full of great anger. ९ This is a समाहारद्वंद्व, means bravery and handsomeness. १० Inferior, less. ११ Wishing for his life, wishing to save his life. १२ तस्मिन्कुले in that family. १३ My own. १४ Mix with your race. १५ Will die. १६ Overcome with fear at heart. १७ At the hands of these. १८ Incurred that calamity. १९ Exposed. २० Parrots and female parrots are confined (in cages) for the fault of their tongues; while cranes are not so confined. Silence is the means of accomplishing all objects.

उक्तं च । सुगुप्तं[1] रक्ष्यमाणोऽपि दर्शयन्दारुणं वपुः ।
व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्नो वाक्कृते रासभो हतः ॥

मकर आह । कथमेतत् । स आह ।

॥ कथा ५ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने शुद्धपटो नाम रजकः प्रतिवसति स्म । तस्यैको रासभोऽस्ति । सोऽपि घासाभावादतिदुर्बलः[2] । अथ तेन रजकेन क्वापि व्याघ्रचर्म प्राप्तम् । ततश्चाचिन्तयत् । अहो शोभनमापतितम्[3] । एतच्चर्म परिधाप्य[4] रासभं रात्रौ यावत्[5] क्षेत्रेषू[6]त्सृजामि येन व्याघ्रं मत्वा समीपवर्तिनः क्षेत्रान्न निष्कासयन्ति[7] । तथानुष्ठिते रासभो रात्रौ यथेच्छया[8] यवभक्षणं[9] करोति । रात्रिशेषेऽपि[10] भूयो रजकः स्वाश्रयं नयति । एवं गच्छता कालेन स रासभः पीवरतनुर्जातः । कृच्छ्राद्बन्धनमपि[11] नीयते । अथान्यस्मिन्नहनि स मदोद्धतो[12] दूराद्रासभीशब्दं शृण्वंस्तारस्वरेण[13] शब्दयितुमारब्धः[14] । अथ ते क्षेत्रपा[15] रासभोऽयं व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्न इति मत्वा लकुटपाषाणशरप्रहारैस्तं[16] व्यापादितवन्तः ।

अतोऽहं ब्रवीमि ।

सुगुप्तं रक्ष्यमाणोऽपि दर्शयन्दारुणं वपुः ।
व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्नो वाक्कृते रासभो हतः ॥ ४६ ॥

तत्किं श्यामलकवदत्यपमानसहनाद[17]र्धचन्द्रदानेन यास्यसि । मकर आह । कथमेतत् । स प्राह ।

---

१ An ass dressed in the skin of a tiger and displaying a big form, though well-guarded, was killed by reason of his voice, (that is, being found out to be an ass from his braying). २ For want of grass. ३ Oh; a good thing has come to pass; Oh, it is a god-send. ४ Having made to put on or having covered with. ५ So long as there is night, that is, during night time. ६ Fields. ७ Turn out (caus. of कस् 1 P with निस्). ८ This stands for यथच्छम्-at his will or pleasure. ९ Barley, corn in general. १० Even before night was spent. ११ Was fettered or tied १२ Blinded by passion. १३ With a loud sound. १४ To cry out, to bray. १५ The protectors of the field. १६ With strokes of sticks, stones and arrows. १७ By reason of his having put up with a great insult, even when he was greatly insulted.

॥ कथा ६ ॥

अस्त्यत्र धरापीठे[1] विकण्टकं नाम पुरम् । तत्र महाधन[2] ईश्वरो नाम भाण्डपतिः[3] । तस्य चत्वारो जामातृका[4] अवन्तीपीठात्प्राघूर्णका विकण्टकपुरे समायाताः । ते च तेन महता गौरवेणा[5]भ्यर्चिता[6] भोजनाच्छादनादिभिः[7] । एवं तेषां तत्र वसतां मासषट्कं[8] संजातम् । तत ईश्वरेण स्वभार्योक्ता । यदेते जामातरः परमगौरवेणावर्जिताः[9] स्वानि गृहाणि न गच्छन्ति । तत्किं कथ्यते[10] । विनापमानं न यास्यन्ति । तदद्य भोजनवेलायां पादप्रक्षालनार्थं[11] जलं न देयं येनापमानं ज्ञात्वा परित्यज्य[12] गच्छन्तीति । तथानुष्ठिते गर्गः पादप्रक्षालनापमानात्सोमो लघ्वासनदानाद्दत्तः[13] कदशनतो[14] यातः । एवं ते त्रयोपि परित्यज्य गताः । चतुर्थः श्यामलको यावन्न याति तावदर्धचन्द्रप्रदानेन निष्कासितः । अतोहं ब्रवीमि ।

गर्गो हि पादशौचा[15]ल्लघ्वासनदानतो गतः सोमः ।
दत्तः कदशनभोज्याच्छ्यामलकश्चार्धचन्द्रेण ॥ ४७ ॥ इति ।

तत्किमहं रथकारवन्मूर्खो यतः स्वयमपि दृष्ट्वा ते विकारं[16] पश्चाद्विश्वसिमि । उक्तं च ।

प्रत्यक्षेऽपि[17] कृते पापे मूर्खः साम्ना प्रशाम्यति ।
रथकारः स्वकां भार्यां सजारां शिरसावहत् ॥ ४८ ॥

मकर आह । कथमेतत् । स आह ।

---

१ On the surface of the earth. २ महत् धनं यस्य of great riches; very rich. ३ The possessor of a large capital. ४ Sons-in-law. ५ Honour. ६ Respected, treated hospitably. ७ By means of food, clothing, &c. ८ A collection of six months, six months. ९ Received or treated (it is the *p. p.* of the caus. of वृज् 1, 7 P. & A.). १० Then what do you say? ११ For washing the feet with. १२ Will leave us and go. १३ By having been given a small seat. १४ By being given coarse food. १५ Concerning or about the washing of feet. १६ Change for the worse. १७ Even though sin be committed in his presence, a fool is satisfied by conciliation; a carpenter carried on his head his wife with her paramour.

॥ कथा ७ ॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कश्चिद्रथकारः प्रतिवसति स्म । तस्य भार्या पुंश्चली[१] जनापवादसंयुक्ता[२] । सोऽपि तस्याः परीक्षार्थं[३] व्यचिन्तयत् । कथं मयास्याः परीक्षणं कार्यम् । न चैतद्युज्यते कर्तुम् । यतः ।

नदीनां च कुलानां च मुनीनां च महात्मनाम् ।
परीक्षा न प्रकर्तव्या स्त्रीणां दुश्चरितस्य[४] च ॥ ४९ ॥
वसोर्वीर्योत्पन्नाम्[५]अभजत[६] मुनिर्मत्स्यतनयां[७]
तथा[८] जातो व्यासः शतगुणनिवासः[९] किमपरम्[१०] ।
स्वयं वेदान्व्यस्यन्[११]शमितकुरुवंशप्रसविता[१२]
स एवाभूच्छ्रीमानहह[१३] विषमाः कर्मगतयः[१४] ॥ ५० ॥

कुलानामिति[१५] पाण्डवानामपि महात्मनां नोत्पत्तिरधिगन्तव्या[१६] यतः क्षेत्रजा[१७] इति । स्त्रीदुश्चरितं संधुक्ष्यमाणम्[१८]अनेकदोषान्प्रकटयति[१९] स्त्रीणामिति । तथा च ।

---

१ A harlot, an unchaste woman. २ Was branded with infamy was badly spoken of. ३ In order to put her chastity to the test. ४ Misconduct, unchastity. ५ Born from the seed of a Vasu, a kind of demi-god. ६ Loved. ७ The daughter of a fish, so called because Satyavati was found in the belly of a fish. ८ In that way, that is, from the union of the मुनि (पराशर) and सत्यवती. ९ The abode of a hundred good qualities, that is, one in whom hundreds of good qualities were centred. १० What more need we say about his mental possessions? ११ *Pres. p.* of अस् 4 P. with वि—Separating or arranging. १२ The progenitor of the extinct race of the Kurus. १३ A particle expressing wonder. १४ Uneven, indeed, are the ways of Fate! १५ With respect to what has been said above about कुल in verse 49. १६ Should be studied; obtained. १७ Born in an unnatural way. १८ Nom. Sing. of the 2nd *Fut. p.* of दुह् with सम्—Being closely inquired into. १९ Brings to light.

यदि स्यात्पावकः[1] शीतः प्रोष्णो[2] वा शशलाञ्छनः[3] ।
स्त्रीणां[4] तदा सतीत्वं स्याद्यदि स्याद्दुर्जनो हितः[5] ॥ ५१ ॥

तथापि[6] शुद्धामशुद्धां वापि जानामि लोकवचनात् । उक्तं च ।

यन्न वेदेषु शास्त्रेषु न दृष्टं न च संश्रुतम् ।
तत्सर्वं वेत्ति लोकोऽयं यत्स्याद्[7]ब्रह्माण्डमध्यगम् ॥ ५२ ॥

एवं संप्रधार्य[8] तामवोचत । प्रिये अहं प्रातर्ग्रामान्तरं यास्यामि । तत्र दिनानि कतिचिल्लगिष्यन्ति[9] । तत्त्वया किंचित्पाथेयं[10] मम योग्यं कार्यम् । सापि तदाकर्ण्य हर्षितचित्तौत्सुक्येन[11] सर्वकार्याणि संत्यज्य सिद्धमन्नं[12] घृतशर्कराप्रायमकरोत् । अथवा साध्विदमुच्यते ।

[13]दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसंचारासु नगरवीथीषु ।
पत्यौ विदेशयाते परमसुखं जघनचपलायाः ॥ ५३ ॥

अथासौ प्रत्यूषे[14] उत्थाय स्वगृहान्निर्गतः । सापि तं प्रस्थितं विज्ञाय प्रहसितवदना[15]ङ्गसंस्कारं[16] कुर्वाणा कथंचित्तं दिवसमत्यवाहयत[17] । ततश्च[18] परिचितं कंचिद्विटगृहं[19] गत्वाभ्यर्थ्योक्तवती । यदद्य ग्रामान्तरं गतः स दुरात्मा मे पतिः । तदद्य त्वयास्मद्गृहे प्रसुप्ते जने[20] समागन्तव्यम् । तथानुष्ठिते स रथकारोऽप्यरण्ये दिनमतिवाह्य प्रदोषे[21] स्वगृह-

---

१ Fire. २ Very hot (प्रकर्षेण उष्णः). ३ The Moon so called from the sign of (शश) a hare supposed to be on her. ४ Then only it is possible for women to be chaste, when fire will be cool &c. &c ५ Friendly, favourable. ६ I know her to be either pure or otherwise only from hearsay, or from what the people say and not from personal knowledge. ७ That which may be in the centre of the universe. ८ Having come to this conclusion or resolution. ९ Will be required, will be spent. १० Provisions for the journey. ११ With the eagerness of one delighted at heart. १२ Ready food mostly consisting of ghee and sugar. १३ When the day is rainy or cloudy, when the streets of a city are impassible on account of darkness, and when the husband is gone abroad; great is the delight felt by an adulterous woman. १४ Early morning or dawn.. १५ With a cheerful countenance. १६ Decorating her person. १७ Passed. १८ That with which she was familiarly acquainted १९ A lover, a paramour. २० When the inmates in it are asleep. २१ At night-fall.

मपरद्वारेण[1] प्रविष्टः शय्यातले[2] निभृतो[3] भूत्वा स्थितः । अत्रान्तरे स देवदत्तः शयन आगत्योपविष्टः । तं दृष्ट्वा रथकारो रोषाविष्टचित्तो[4] व्यचिन्तयत् । किमेनमुत्थाय विनाशयाम्यथवा द्वावप्येतौ[5] सुप्तौ हेलया[6] हन्मि । परं पश्यामि[7] तावच्चेष्टितमस्याः शृणोमि चानेन सहालापान् । अथान्तरे सा गृहद्वारं निभृतं[8] विधाय शयनतलमारूढा । तस्यास्तच्छयनमारोहन्त्या[9] रथकारशरीरे पादो लग्नः[10] । ततो व्यचिन्तयत् । नूनमेतेन दुरात्मना रथकारेण मत्परीक्षणार्थं भाव्यम्[11] । तत्स्त्रीचरित्रविज्ञानं[12] करोमि । एवं तस्याश्चिन्तयन्त्याः स देवदत्तः स्पर्शोत्सुको[13] बभूव । ततश्च तया कृताञ्जलिपुटया[14]भिहितम् । यन्महानुभाव[15] त्वया न मे गात्रं स्प्रष्टव्यं यतोऽहं पतिव्रता महासती च । नोचेच्छापं[16] दत्त्वा त्वां भस्मसात्करिष्यामि[17] । स आह । यद्येवं तत्किमर्थमहं त्वयात्रानीतः । सा प्राह । भोः शृण्वेकाग्रमनाः[18] । अहमद्य प्रत्यूषे देवतादर्शनार्थं चण्डिकायतनं[19] गता । तत्राकस्मिकी[20] खे[21] वाणी संजाता । पुत्रि किं करोमि । भक्तासि मे त्वम् । परं षण्मासाभ्यन्तरे[22] विधिनियोगा[23]द्विधवा[24] भविष्यसि । ततो मयाभिहितम् । यद्भगवति यथा त्वमेतज्जानासि तथा प्रतीकारमपि[25] वेत्सि । तदस्ति कश्चिदुपायो येन मे पतिः शतसंवत्सरजीवी[26] भवति । ततस्तयाभिहितम् । वत्से

---

१ By another or some secret gate. २ Below the bed-stead. ३ Hidden, concealed. ४ Full of anger at heart. ५ Both these viz., my wife and her paramour. ६ At once, easily ७ Let me first watch her movements. ८ Having shut or bolted fast. ९ While she was mounting the bed-stead. १० Come in contact with. ११ Should have concealed himself here to watch my conduct. १२ Show him what wisdom a woman possesses. १३ Desirous of touching her. १४ Who had folded her hands, or joined her hands in supplication. १५ A person of dignity. १६ Otherwise, that is, if you do not grant my prayer, not to touch my person. १७ Will reduce you to ashes. १८ With an attentive mind १९ An abode, a temple. २० Sudden, unexpected. २१ A voice in the sky was heard. २२ Within six months. २३ Through the order of Fate. २४ A widow (विगतः धवः यस्याः सा). २५ Remedy. २६ Living for a hundred years.

सन्नपि[1] नास्ति यतस्त्वदायत्तः[2] स प्रतीकारः। तच्छ्रुत्वा मयोक्तम्। देवि यन्मत्प्राणैर्भवति[3] तदादेशय[4] करोमि। ततो देव्याभिहितम्। यदि परपुरुषेण[5] सहैकस्मिञ्छयने समारुह्यालिङ्गनं करोषि तत्तव भर्तृसक्तोऽपमृत्युरस्य[6] संचरति[7] त्वद्भर्ता पुनरन्यद्वर्षशतद्वयं[8] जीवति। तेन मया त्वमभ्यर्थितः। ततो यत्किंचित्कर्तुमनास्तत्कुरुष्व। न हि देवतावचनमन्यथा[9] भविष्यतीति मे निश्चयः। सोऽपि रथकारो मूर्खस्तस्यास्तद्वचनमाकर्ण्य पुलकाङ्किततनुः[10] शय्यातलान्निष्क्रम्य तामुवाच। साधु पवित्रे, पतिव्रते साधु कुलनन्दिनि[11] साधु। अहं दुर्जनवचनेन शङ्कितहृदयस्त्वत्परीक्षार्थं[12] ग्रामान्तरव्याजं[13] कृत्वात्र निभृतं[14] खट्वातले[15] लीनः स्थितः[16]। तदेह्यालिङ्गय माम्। एवमुक्त्वा तामालिङ्ग्य स्वस्कन्धे कृत्वा[17] तं देवदत्तमप्युवाच। भो महानुभाव मत्पुण्यैस्त्वमिहागतः[18]। त्वत्प्रसादात्[19] प्राप्तमद्य मया वर्षशतद्वयप्रमाणमायुः[20]। ततस्त्वमपि मां समालिङ्ग्य स्कन्धं मे समारोह। इति जल्पन्ननिच्छन्तमपि[21] देवदत्तं बलादालिङ्ग्य स्कन्धे समारोपितवान्। ततश्च तूर्यध्वनिच्छन्देन नृत्यन्[22] सकलगृहद्वारेषु बभ्राम। अतोऽहं ब्रवीमि।

प्रत्यक्षेऽपि कृते पापे मूर्खः साम्ना प्रशाम्यति।
रथकारः स्वकां भार्यां सजारां शिरसावहत् ॥ ५४ ॥

तन्मूढ दृष्टविकारस्त्वम्। तत्कथं तव गृहं गच्छामि। अथवा यन्मां त्वं विश्वासयसि[23] तन्ने दोषो नास्ति यत ईदृशी स्वभावदुष्टा

१ Though there is one, it is equivalent to none. २ Dependent on you: in your hands. ३ That which can be accomplished even at the cost of my life. ४ Order. ५ A person other than your husband. ६ Untimely death attaching to your husband. ७ Will be transferred. ८ A period of 2 hundred years. ९ Will be false. १० With the hair standing on the ends through joy. ११ One that is the delight of the family. १२ Suspecting at heart your fidelity; believing the words of the malicious. १३ Pretending as if I was really going to another place. १४ Secretly. १५ Under the bed-stead. १६ Remained concealed. १७ Having placed on the shoulder. १८ You are come here by my good-luck. १९ Through your favour. २० Lasting for 2 hundred years. २१ Even against the will of Devadatta. २२ Dancing to the sound of a horn. २३ That you should induce me to put confidence in you is not your fault.

दुष्टजातिर्या शिष्टसङ्गादपि सौम्यत्वं न याति। अथवा स्वभावोयं दुष्टानाम्। उक्तं च।

सद्भिः संबोध्यमानोपि दुरात्मा पापपौरुषः।
घृष्यमाण इवाङ्गारो निर्मलत्वं न गच्छति ॥ ५५ ॥

अथवा साध्विदमुच्यते।

सूर्यभर्तारमुत्सृज्य पर्जन्यं मारुतं गिरिम्।
स्वयोनिं मूषिका प्राप्ता स्वजातिर्दुरतिक्रमा ॥ ५६ ॥

मकर आह। कथमेतत्। सोऽब्रवीत्।

॥ कथा ८ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने तपोवने शालङ्कायनो नाम तपोधनो जाह्नव्यां स्नानार्थं गतः। तस्य च सूर्योपस्थानं कुर्वतस्तत्र प्रदेशे मूषिका काचित्खरतरनखाग्रपुटेन श्येनेन गृहीता। तां दृष्ट्वा स मुनिः करुणार्द्रहृदयो मुञ्च मुञ्चेति कुर्वाणस्तस्य पाषाणखण्डं प्राक्षिपत्। सोपि पाषाणखण्डप्रहारव्याकुलेन्द्रियो भ्रष्टमूषिको भूमौ निपपात। मूषिकापि भयत्रस्ता कर्तव्यमजानती रक्ष रक्षेति जल्पन्ती मुनिचर-

---

१ Even when come in contact with respectable persons. २ Mildness. ३ Or rather—used to correct or modify a foregoing statement. ४ An evil-disposed and wicked person though well-advised by the good, does not become upright or pure, like a charcoal which though rubbed, does not become white. ५ Having refused to take the sun, the God of rain, wind and mountain for a husband, a female mouse became united with one of her own race—it is difficult to free oneself from the instincts of one's race. ६ A penance-forest or grove. ७ One who is rich in penance (तपः धनं यस्य Bah. Comp.) ८ Waiting upon or offering prayers to the sun. ९ The ends of whose nails were sharp or pointed. १० A hawk. ११ Whose heart was moved with pity. १२ Saying, leave her, leave her. १३ A piece, a bit. १४ Smarting under the pain caused by the stroke of the stone १५ (भ्रष्टा मूषिका यस्मात्.) From whose talons dropped the female mouse. १६ Not knowing what to do; being at a loss what to do

णान्तिकमुपाविशत् । श्येनेनापि चेतनां[1] लब्ध्वा मुनिरुक्तः । यद्भो मुने न युक्तमनुष्ठितं भवता यदहं पाषाणेन[2] ताडितः । किं त्वमधर्मान्न[3] बिभेषि । तत्समर्पय ममैनां मूषिकाम् । नो चेत्प्रभूतं पातकमवाप्स्य-[4] सि । इति ब्रुवाणं श्येनं प्रोवाच सः । भो विहंगाधम[5] रक्षणीयाः प्रा- णिनां प्राणाः । दण्डनीया दुष्टाः । संमाननीयाः साधवः । पूजनीया गुरवः । स्तुत्या देवाः । तत्किमसंबद्धं[6] प्रजल्पसि । श्येन आह । मुने न त्वं सूक्ष्मधर्मं[7] वेत्सि । इह हि सर्वेषां प्राणिनां विधिना[8] सृष्टिं कुर्व- ताहारोऽपि विनिर्मितः[9] । ततो यथा भवतामन्नं तथास्माकं मूषिकादयो विहिताः । तत्स्वाहारकाङ्क्षिणं[11] मां किं दूषयसि । उक्तं च ।

[12] यद्यस्य विहितं भोज्यं न तत्तस्य प्रदुष्यति ।
अभक्ष्ये बहुदोषः स्यात्तस्मात्कार्यो न व्यत्ययः ॥ ५७ ॥
मद्यं यथा द्विजातीनां मद्यपानां यथा हविः ।
भक्ष्यमभक्ष्यतामेति तथान्येषामपि द्विज ॥ ५८ ॥
भक्ष्यं भक्षयतां श्रेयो अभक्ष्ये तु महदघम ।
तत्कथं मां वृथाचारं त्वं दण्डयितुमर्हसि ॥ ५९ ॥

---

१ Having recovered consciousness. २ A stone. ३ Are you not afraid of irreligion? ४ You will be guilty of great sin. ५ The worst of birds. ६ Irrelevantly; at random. ७ The minute details of religion. ८ The creator. ९ Made; created. १० Wishing to seize what is my proper food. ११ Vegetable food, rice, &c. १२ That which is created as the proper food for any one, does not, if eaten, make him guilty of murder, but there is great sin in eating what is unfit to eat, no opposition should, therefore, be made to me. As wine in the case of the twice-born, as sacrificial oblation in the case of drunkards, though fit to be eaten, become unfit to eat, same is the case, oh Brâhman, with others as regards other things. There is good in eating what is fit to eat, and great sin in eating what is unfit to eat; how is it then proper for you to punish me as one who does an unproper act? (वृथाचार is a Bahuvrihi compound and is the secondary object of दण्डयितुम्).

अपरं मुनीनां न चैष धर्मो [1]यतस्तैर्दृष्टमदृष्टं श्रुतमश्रुतमलौल्यत्वमशत्रुत्वं प्रशस्यते । उक्तं च ।

समः शत्रौ च मित्रे च समलोष्टाश्मकाञ्चनः ।
सुहृन्मित्रे ह्युदासीनो मध्यस्थो द्वेष्यबन्धुषु ॥ ६० ॥
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ।
साधूनां निरवद्यानां सदाचारविचारिणाम ॥ ६१ ॥
योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।

तत्त्वमनेन कर्मणा भ्रष्टतपाः संजातः ।

उक्तं च । [10]मुञ्च मुञ्च पतत्येको मा मुञ्चेति द्वितीयकः ।
उभयोः पतनं दृष्ट्वा मौनं सर्वार्थसाधनम ॥ ६२ ॥

शालङ्कायन आह । कथमेतत । श्येन आह ।

॥ कथा ९ ॥

कस्मिंश्चिन्नदीतटे एकतद्वितत्रिताभिधानास्त्रयोऽपि भ्रातरो मुनयस्तपः कुर्वन्ति । तेषां च तपः[11]प्रभावादाकाशस्था [12]धौतपोतिका [13]निरालम्बा [14]जलार्द्रा [15]भूस्पर्शनभयेन स्नानसमये तिष्ठन्ति । [16]अथान्येद्युर्मयेव

---

१ Since when they consider what is seen as unseen, what is heard as unheard, and when they possess no greediness and enmity, their action is declared to be the best. २ He who looks upon a lump of earth, a stone and gold as equal in value. ३ Indifferent as regards his conduct towards friends and relatives, and remaining neutral towards those who are hateful and those who are friendly. ४ Is preferable to saints in the next line. ५ Blameless. ६ Of those who are well-behaved and thoughtful. ७ Should always direct his soul. ८ Himself remaining in privacy, and not coming in contact with the people. ९ One who has fallen off from his penance. १० One falls off from virtue by simply saying let alone, let alone, and the second by saying, don't, don't; having seen the fall of both, the third thinks to himself—"silence secures all objects." ११ Through the power of penance. १२ White or washed garments. १३ Without support. १४ Wet with water. १५ Through the fear of touching the ground. १६ On one day.

काचिन्मण्डूकिका[1] केनापि गृध्रेण बलेन नीता । अथ तां गृहीतां वि-लोक्य तेषां मध्ये केनचित् करुणार्द्रहृदयेन भवतेव व्याहृतम् । मुञ्च मुञ्चेति । अत्रान्तरे तस्य धौतपोतिकाकाशाद्भूमौ पतिता । तां पतितां दृष्ट्वा द्वितीयेन तद्भयार्तेन[2] मा मुञ्च मा मुञ्चेत्यभिहिते यावत्तावत्तस्यापि पपात । ततस्तयोर्द्वयोरपि धौतपोतिकां भूमौ पतितां दृष्ट्वा तूष्णीं[3] बभूव । अतोऽहं ब्रवीमि ।

मुञ्च मुञ्च पतत्येको मा मुञ्चेति द्वितीयकः ।
उभयोः पतनं दृष्ट्वा मौनं सर्वार्थसाधनम् ॥ ६३ ॥

तच्छ्रुत्वा मुनिर्विहंगस्याह । भो मूर्ख विहंगम कृतयुगे धर्मः स आसीत् । अतः कृतयुगे पापालापेनापि पापं जायते तेन धौतपोतिके पतिते अशिष्टालापेन न सद्पवचनदोषतः एष पुनः कलियुगः । अत्र सर्वोपि पापात्मा । तत्कर्म कृतं विना पापं न लेगति । उक्तं च ।

[10]संचरन्तीह पापानि युगेष्वन्येषु देहिनाम् ।
कलौ तु पापसंयुक्ते यः करोति स लिप्यते ॥ ६४ ॥

उक्तं च । [11]आसनाच्छयनाद्यानात्संगतेश्चापि भोजनात् ।
कृते संचरते पापं तैलबिन्दुरिवाम्भसि ॥ ६५ ॥

तत्किं वृथाप्रलपितेन । गच्छ त्वम् । नो चेच्छापयिष्यामि । अथ गते श्येने मूषिकया स मुनिरभिहितः । भगवन् नय मां स्वाश्रयम् । नो चेदन्यो दुष्टपक्षी कश्चिन्मां व्यापादयिष्यति । तदहं तत्रैवाश्रये त्वद्दत्ताहारमुष्ट्या[12] कालं नेष्यामि । सोऽपि दाक्षिण्यवान्[13]सकरुणो[14]

---

१ A female frog - Was forcibly seized by a vulture. ३ Being overtaken by the fear of his fall. ४ Kept silent. ५ Sin is committed by simply talking with a sinner. ६ By talking with one who is disrespectable. ७ Not through the fault of talking ill of the good ८ Sinful. ९ Sin does not become attached to anyone. १० In ages other than the Kali age, sins infected people ; but in the Kali age, which is full of sin, he who actually commits sin, becomes guilty of it. ११ In the Krita age, sin infected people by sitting together, sleeping together, by going together and also from associating with each other, just as a drop of oil flits on the surface of water. १२ With a handful of food given by you. १३ Full of kindness. १४ Full of compassion.

व्यचिन्तयत । कथं मया मूषिका हस्ते धृता नेया जनहास्यकारिणी । तदेनां कुमारिकां कृत्वा नयामि । एवं सा कन्यका कृता । तथानुष्ठिते कन्यासहितं मुनिमवलोक्य पत्नी पप्रच्छ । भगवन् कुत इयं कन्या । स आह । एषा मूषिका श्येनभयाच्छरणार्थिनी कन्यारूपेण तव गृहमानीता । तत्त्वया यत्नेन रक्षणीया । भूयोऽप्येनां मूषिकां करिष्यामि । सा प्राह । भगवन् मैवं कार्षीः । अस्यास्त्वं धर्मपिता । उक्तं च ।

जनिता चोपनेता च यस्तु विद्यां प्रयच्छति ।
अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः ॥ ६६ ॥

तत्त्वयास्याः प्राणाः प्रदत्ताः । अपरं ममाप्यपत्यं नास्ति । तस्मादेषा मम सुता भविष्यति । तथानुष्ठिते सा कन्यका शुक्लपक्षचन्द्रकलिकेव नित्यमेव वृद्धिं प्राप्नोति । सापि तस्य मुनेः शुश्रूषां कुर्वती सपत्नीकस्य यौवनमाश्वयात । अथ तां यौवनोन्मुखीमवलोक्य शालङ्कायनः स्वपत्नीमुवाच । प्रिये यौवनोन्मुखी वर्तते इयं कन्या । अनर्हा सांप्रतं मद्गृहवासस्य । उक्तं च ।

अनूढा मन्दिरे यस्य रजः प्राप्नोति कन्यका ।
पतन्ति पितरस्तस्य स्वर्गस्था अपि तैर्गुणैः ॥ ६७ ॥

तत्कस्मैचिच्छ्रेष्ठवरायै प्रदीयते । उक्तं च ।

---

१ Exciting the laughter of the people. २ Who sought my protection through the fear of a hawk. ३ This is the 2nd P. Sing. of the Aorist of कृ with the अ dropped and मा prefixed, in the sense of the prohibitive. ४ A religious father, as distinguished from the real one. ५ These five, viz., he who gives birth, he who brings up, he who gives education, he who supports and he who protects from fear, are said, in Smritis, to be fathers. ६ Granted. ७ Like the digit of the moon in the bright half of the month. ८ Accompanied with his wife. ९ आशु = quickly. १० About to attain her youth. ११ Now she is not fit to live in my house. १२ The manes of him, in whose house an unmarried girl attains her puberty, go to hell even if they be in heaven before, by the demerit arising therefrom. १३ So let her be given in marriage to some eminent husband.

वरं [1]वरयते कन्या माता वित्तं पिता श्रुतम्।
बान्धवाः कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः॥ ६८॥

तथा च। [2]यावन्न लज्जते कन्या यावत्क्रीडति पांसुना।
यावत्तिष्ठति गोमार्गे तावत्कन्यां विवाहयेत्॥ ६९॥
माता चैव पिता चैव ज्येष्ठभ्राता तथैव च।
[3]त्रयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां रजस्वलाम्॥ ७०॥

तथा च।
[4]कुलं च शीलं च सनाथतां च विद्यां च वित्तं च वपुर्वयश्च।
एतान्गुणान्सप्त परीक्ष्य देया कन्या बुधैः शेषमचिन्तनीयम्॥ ७१॥

अन्यच्च। [5]दूरस्थानामविद्यानां मोक्षधर्मानुवर्तिनाम्।
शूराणां निर्धनानां च न देया कन्यका बुधैः॥ ७२॥

तद्यद्यस्या [6]रोचते तद्भगवन्तमादित्यम[7]आकार्य तस्मै प्रयच्छामि।

उक्तं च। [8]अनिष्टः कन्यकाया यो वरो रूपान्वितोऽपि यः।
यदि स्यात्तस्य न देया कन्या श्रेयोऽभिवाञ्छता॥ ७३॥

साह। को दोषोऽत्र विषये। एवं क्रियताम्। अथ मुनिना समाहूतः सविता तत्क्षणमेवा[9]भ्युपेत्य प्रोवाच। भगवन् वद द्रुतं किमर्थ-

---

१ A girl chooses a husband, her mother prefers wealth, her father learning, her relatives wish for a noble family and other people simply wish for dainties. २ One should marry one's daughter before she acquires the sense of shame, while she plays with dust and while she stands in the way of cattle (that is, knows no fear). ३ By seeing or when they see their daughter attaining her puberty before marriage. ४ Wise men should give away their daughters after having examined the following seven requisite qualities, viz, nobility of birth, good disposition, having supporters, learning, wealth, bodily constitution and age,— other things need not be inquired into. ५ Wise men should not give their daughters in marriage to those who live far away from them, who are illiterate, who observe such a course of conduct as tends to salvation, who are brave and who are poor. ६ If it be to her liking. ७ Having invited. ८ One who wishes his own welfare should not give his daughter to one who is not liked by her, though he may be endowed with beauty. ९ Having approached.

महमाहूतः । स आह । एषा मत्कन्या यदि त्वां वृणोति तद्विवाहय । एवमुक्त्वा स भगवांस्तस्या दर्शितः[1] । प्रोवाच च । पुत्रि किं तव रोचत एष भगवांस्त्रैलोक्यदीपः[2] । सा प्राह । तात अतिदहनात्मकोऽयम्[3] । नाहमेनमभिलषामि[4] । अस्मादपि यः कश्चिदुत्कृष्टतरः[5] स आहूयताम् । अथ तस्यास्तद्वचनमाकर्ण्य भास्करोऽपि तां मूषिकां विदित्वा निःस्पृहस्तमुवाच[6] । भगवन् अस्ति ममाप्युत्तमो मेघो येनाच्छादितस्य मे नामापि न ज्ञायते[7] । अथ मुनिना मेघोऽप्याहूतः । एष रोचते । सा मुनिमवदत् । यन्मां मेघादपि श्रेष्ठाय प्रयच्छ । अथ मेघोऽपि मुनिना पृष्टः । भोस्त्वत्तोऽप्यधिकः[8] कोऽप्यस्ति । स आह । यदस्ति ममाप्यधिको वायुः । वायुना हतोऽहं सहस्रधा यामि[9] । तच्छ्रुत्वा मुनिना वायुराहूतः । आह च । एष उत्तमो वायुस्तव प्रतिभाति । सा प्राह । तात प्रबलोऽप्ययं चञ्चलः[10] । तदभ्यधिकः श्रेष्ठतर आनीयताम् । मुनिराह । भो वायो तवाप्यधिकोऽस्ति कश्चित् । स आह । ममाप्यधिकाः पर्वताः सन्ति यैः संस्तभ्य[11] बलवन्तोऽपि वयं ध्रियामहे । अथ मुनिः पर्वतमाहूय कन्याया अदर्शयत् । पुत्रिके त्वामस्मै प्रयच्छामि । साह । तात कठिनात्मकोऽयम्[12] । तदन्यस्य प्रदीयताम् । अथ स मुनिना पृष्टः । यदद्राः पर्वतराज तवाप्यधिकः कश्चिदस्ति । स आह । सन्ति ममाप्यधिका मूषका येऽस्मद्देहं बलात्सर्वतो भेदयन्ति । तदाकर्ण्य मुनिर्मूषकमाहूय तस्या अदर्शयत् । पुत्रिके एष ते प्रतिभाति मूषकराजो येन यथोचितमनुष्ठीयते[13] । सापि तं दृष्ट्वा स्वजातीयमिति मन्यमाना प्रोद्धूषितशरीरान्ता[14] प्रोवाच । तात मां मूषिकां कृत्वास्मै मूषकाय प्रयच्छ येन स्वजातिविहितं गृहस्थ-[15]

१ Was shown to her. २ The lamp of the three worlds. ३ Possessing the property of burning. ४ Wish for, love. ५ Superior. ६ Disinterested. ७ Even my name is not known; I am totally obscured. ८ Superior to you. ९ I go in thousands of ways, that is, I am scattered wide १० Active; fickle. ११ We are stopped and checked in our course. १२ Hard. १३ Can do as is proper to do. १४ Inwardly delighted. १५ The duties of a house-holder peculiar to any race.

धर्ममनुभवामि । तच्छ्रुत्वा तेन स्त्रीधर्मविचक्षणेन[1] तां मूषिकां कृत्वा शूकराय प्रदत्ता । अथवा साध्विदमुच्यते ।

[2]न सुवर्णं न रत्नानि न च राज्यपरिक्रियाम् ।
तथा वाञ्छन्ति कामिन्यो यथाभीष्टतमं वरम् ॥ ७४ ॥

तद्यथा सा मूषिका देवपदं[3] त्यक्त्वा [4]स्वजातिदोषेण नीचसंगमं गता तथा त्वमपि मया संगतोपि स्नेहगृहीतोपि[5] स्वजातिधर्मदुष्टः[6] संजातः । अतोहं ब्रवीमि ।

सूर्यं भर्तारमुत्सृज्य पर्जन्यं मारुतं गिरिम् ।
स्वजातिं मूषिका प्राप्ता स्वजातिर्दुरतिक्रमा ॥ ७५ ॥

तन्मूर्ख स्त्रीलुब्ध[7] स्त्रीजित[8] अन्येपि ये त्वद्विधा भवन्ति ते स्वकार्यं विभवं मित्रं च परित्यजन्ति[9] तत्कृते । उक्तं च ।

[10]या ममोद्विजते नित्यं साद्य मामवगूहते ।
प्रियकारक भद्रं ते यन्ममास्ति हरस्व तत् ॥ ७६ ॥

मकर आह । कथमेतत् । सोब्रवीत् ।

॥ कथा १० ॥

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कामार्तो नाम महाधनी वणिक्पुत्रो वृद्धः । तेन मृतभार्येण[11] कामोपहतचेतसा काचिन्निर्धनस्य दुहिता प्रभूतवित्तं दत्त्वोद्वाहिता[12] । अथ सा दुःखाभिभूता तं वृद्धतमं वणिजं वीक्षितुमपि[13] न शक्नोति । अथवा साध्विदमुच्यते ।

---

१ Conversant with the duties of women. २ Women do not so much long for gold, jewels and the comforts of royalty as they do for a husband who is the dearest to their hearts. ३ The position of a god. ४ Become united with one of her race through her own fault. ५ Though favoured with my affection. ६ Spoiled by the instincts of your own race. ७ Uxorious. ८ Subdued by one's wife. ९ Lose; forfeit. १० She who always shrinks from me, embraces me to-day. Oh my benefactor, may good attend you! Take away whatever is mine. ११ He who had lost his wife. १२ Was married. १३ Even to look at.

[1]श्वेतं पदं शिरसि वीक्ष्य शिरोरुहाणां
स्थानं परं परिभवस्य तदेव पुंसाम् ।
आरोपितास्थिशकलं परिहृत्य यान्ति
चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥ ७७ ॥

तथा च । [2]गात्रं संकुचितं गतिर्विगलिता दन्ताश्च नाशं गताः
चक्षुर्भ्राम्यति रूपमेव ह्रसते वक्त्रं च लालायते ।
वाक्यं नैव करोति बान्धवजनः पत्नी न शुश्रूषते
हा कष्टं जरयाभिभूतपुरुषः पुत्रैरवज्ञायते ॥ ७८ ॥

अथ कदाचित्सा तेन सहैकशयने [3]पराङ्मुखी स्थिता यावत्तिष्ठति तावत्तस्य गृहे चौरः प्रविष्टः । सापि तं चौरमवलोक्य भयव्याकुलमनास्तं वृद्धमप्यालिङ्गितवती । सोऽपि विस्मया[4]त्पुलकाङ्कितसर्वगात्रश्चिन्तयामास । किमेषा मामद्यावगूहते । [5]अहो चित्रमेतत् । ततश्च यावन्नि[6]पुणतयावलोकयति तावच्चौरः प्रविष्टः [7]कोणैकदेशे तिष्ठति । पुनरचिन्तयत । [8]नूनमेषा चौरस्य [9]शङ्कया मां समालिङ्गति । तज्ज्ञात्वा चौरमाह ।

या ममोद्विजते नित्यं साद्य मामवगूहते ।
प्रियकारक भद्रं ते यन्ममास्ति हरस्व तत् ॥ ७९ ॥

[10]भूयोपि निर्गच्छन्तमवादीत् । भो चोर नित्यमेव त्वया रात्रावागन्तव्यम् । मदीयोयं [11]विभवस्त्वदीय इति । अतोहं ब्रवीमि ।

---

१ Having seen a white spot of hair on the head, which circumstance is a great cause of disrespect to men, young women go far away, having abandoned their husbands just as if they were wells belonging to Chândâlas having pieces of bones placed over them. २ The limbs become contracted, the gait falters, the teeth fall away, the eye becomes unsteady, beauty wanes, the mouth gives out saliva, brothers and relatives do not obey orders and the wife does not wait upon or serve. Alas! a man overcome with old age is disobeyed even by his sons. ३ Lying down with the face turned away from him. ४ Having the hair on the whole body standing on its end through wonder. ५ Oh! it is very strange. ६ With minuteness. ७ In a part of the corner. ८ Indeed. ९ Through fear. १० Again. ११ Riches; wealth.

या ममोद्विजते नित्यं सापि मामवगूहते ।
प्रियकारक भद्रं ते यन्ममास्ति हरस्व तत् ॥

किं बहुना । तेन च स्त्रीलुब्धेन स्वं सर्वमपि चौरस्य समर्पितम् । त्वयापि तथानुष्ठितम् । अथैवं तेन सह तस्य विवदतो जलचरेण केनाप्यागत्य भणितम् । भो मकर त्वदीयभार्यानशनोपविष्टा त्वयि चिरयति प्रणयाभिभवाद्विपन्ना । सोपि तच्छ्रुत्वा वार्ताव्याकुलमनाव्यचिन्तयत् । अहो किमिदं संजातं मम मन्दभाग्यस्य । उक्तं च ।

न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते ।
गृहं तु गृहिणीहीनं कान्तारादतिरिच्यते ॥ ८१ ॥
वृक्षमूलेपि दयिता यत्र तिष्ठति तद्गृहम् ।
प्रासादोपि तया हीनो अरण्यसदृशः स्मृतः ॥ ८२ ॥

तथा च । माता यस्य गृहे नास्ति भार्या च प्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥ ८३ ॥

तन्मित्र क्षम्यतां मया तेपराधः कृतः । संप्रत्यहं तद्वियोगाद्वह्निप्रवेशं करिष्यामि । तदाकर्ण्य वानरः प्रहस्य प्रोवाच । भो ज्ञातस्त्वं मया प्रथममेव यत्त्वं स्त्रीजितः स्त्रीवश्यश्च । सांप्रतं पुनः प्रत्ययः संजातः । तन्मूढ आनन्देपि त्वं कस्माद्विषादं गतः । तादृग्दुष्टभार्यायां मृतायामुत्सवः कर्तुं युज्यते । उक्तं च ।

या भार्या दुष्टचरिता सततं कलहप्रिया ।
भार्यारूपेण सा ज्ञेया विदग्धैर्दारुणा जरा ॥ ८४ ॥

१ Wealth ; belongings. २ While he was thus disputing with him ३ Remaining without food ४ When you delayed. ५ Perished through disappointment in love. ६ They say that what we consider to be our home is not really so, but the wife is our home; for a house without the house-wife surpasses even a forest (in desolateness) ७ Even the root of a tree where one's beloved dwells is one's home, even a palace without her is said to be like a desert. ८ As is the forest so is the house – because there is no wife in it. ९ I have done you wrong. १० Under the thumb of your wife. ११ Evidence ; proof. १२ Why do you feel grieved when you ought to be delighted ? १३ It is proper to celebrate a festival. १४ Ill-behaved. १५ Fond of quarreling. १६ That women should be considered by the wise as horrible old age in the form a wife.

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नामापि परिवर्जयेत् ।
स्त्रीणामिह हि सर्वासां य इच्छेत्सुखमात्मनः ॥ ८५ ॥
के नाम न विनश्यन्ति मिथ्याज्ञानान्नितम्बिनीम् ।
रम्यां बुद्ध्योपसर्पन्ति ये ज्वालां शलभा इव ॥ ८६ ॥
अन्तर्विषमया ह्येता बहिर्वृत्त्या मनोरमाः ।
गुञ्जाफलसमाकाराः स्वभावादेव योषितः ॥ ८७ ॥
यदन्तस्तन्न जिह्वायां यज्जिह्वायां न तद्बहिः ।
यद्बहिस्तन्न कुर्वन्ति विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥ ८८ ॥
ताडिता अपि दण्डेन शस्त्रैरपि विखण्डिताः ।
न वशं योषितो यान्ति न दानैर्न च संस्तवैः ॥ ८९ ॥
आस्तां तावत्किमन्येन दौरात्म्येनात्र योषिताम् ।
विधृतं स्वोदरेणापि घ्नन्ति पुत्रमपि स्वकम् ॥ ९० ॥
रूक्षायां स्नेहसंभारं कठोरायां सुमार्दवम् ।
नीरसायां रसं बालो बालिकायां विकल्पयेत् ॥ ९१ ॥

मकर आह । भो अस्त्वेतत् । परं किं करोमि । अनर्थद्वयमेतत्सं-

---

१ With all efforts. २ Should avoid. ३ Who indeed do not perish ? ४ Through false information. ५ A woman. ६ Go near, approach; this has ये for its subject. ७ Just as moths throw themselves on the flame of a lamp. ८ These women are, by their very nature, inwardly full of poison and attractive only in their outward appearance, and, therefore, resembling the Gunja fruits in form. ९ That which is in the heart is not in the speech, that is, they have one thing in the mind, and express quite a different one. The following are to be similarly translated. १० Of a very strange conduct (विचित्राणि चरितानि यासां Bah. comp.). ११ Dismembered ; cut. १२ Are not subdued. १३ Neither by gifts nor by praises. १४ Let it be, what is the use of mentioning here any more wickedness of women ; they kill even their own sons, whom they have borne in their wombs. १५ A fool expects to find great affection in a woman who is very harsh, mildness in one who is very hard-hearted and sentiment in one who is void of it. १६ Two calamities.

जातम् । एकं तावद्गृहभङ्गो[1] परस्तु त्वद्विधेन मित्रेण सह चित्तविश्लेषः[2] । अथवा भवत्येवं दैवोपहतानाम्[3] । उक्तं च ।

यादृशं मम पाण्डित्यं[4] तादृशं द्विगुणं[5] तव ।
न[6] जारो न च भर्ता च किं निरीक्षसि नग्निके ॥ ९२ ॥

वानर आह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ११ ॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने हालिकदंपती[7] प्रतिवसतः स्म । सा च हालिकपत्नी पतिवृद्धभावात्[8] सदैवान्यचित्ता[9] न किंचिदपि गृहे स्थैर्यमालम्बते[10] । केवलं परपुरुषान्वेषणा[11] भ्रमति । अन्यदा केनचित्परवित्तापहारकेण[13] धूर्तेन[14] सा लक्षिता विजने[15] प्रोक्ता च । सुभगे मृतभार्योऽहं[16] तव रूपलावण्यदर्शनेन[17] हृदये स्मरबाणेन[18] पीडितः । तद्दीयतां मे रतिदक्षिणा[19] । ततस्तयाभिहितम् । भोः सुभग[20] यद्येवं तदस्ति मे पत्युः प्रभूतं[21] धनम् । स वृद्धभावात्प्रचलितुमप्यसमर्थः । अतस्तद्धनमादायाहमागच्छामि । पश्चात्त्वया सहान्यत्र गत्वा यथेच्छं[22] रतिसौख्यमनुभवामि[23] । स आह । रोचते ममाप्येतत् । प्रत्यूषे[24]ऽत्र स्थाने समागन्तव्यं येन शुभतरं[25] किंचिन्नगरं गत्वा त्वया सह जीवलोकसुखमनुभवामि[26] । सापि तथेति प्रतिज्ञाय[27] प्रहसितवदना[28] स्वं गृहं गत्वा प्रसुप्तस्य पत्युः

---

१ The loss of home. २ The loss of confidence; alienation of affection. ३ Overtaken by Fate. ४ Cleverness; wisdom. ५ Two-fold. ६ There is neither your paramour, nor your husband. ७ A couple of peasants. ८ On account of the old age of her husband. ९ Whose heart was devoted to another. १० Remain steady. ११ Searching after persons other than her husband. १२ On one occasion, once. १३ He who robbed people of their wealth. १४ A rogue, a swindler. १५ In private. १६ One whose wife is dead, a widower. १७ At the sight of the loveliness of your form. १८ Cupid, god of love. १९ Charity in the form of your love. २० A fortunate man. २१ Much, plentiful. २२ To my heart's content; to my fill. २३ The pleasure of love. २४ In the morning. २५ Better, more prosperous. २६ This world of mortals. २७ Having promised. २८ With smiling looks.

सर्वं धनं रात्रावादाय प्रत्यूषे तत्कथितस्थानमुपाद्रवत्[१]। धूर्ता।पि तामग्र कृत्वा[२] दक्षिणां दिशमाश्रित्य[३] सत्वरगतिः[४] प्रस्थितः । अथ तयोर्व्रजतोर्योजनद्वयमात्रेणाग्रतो[५] नदीं समुपस्थितां दृष्ट्वा धूर्तश्चिन्तयामास । किमहमनया यौवनप्रान्ते[६] वर्तमानया करिष्यामि । कदाचित्पृष्ठतः कश्चित्समागमिष्यति । तत्केवलं वित्तमादाय गच्छामि । इति निश्चित्य तामुवाच । प्रिय सुदुस्तरेयं[७] नदी । तत्तावदहं द्रव्यमात्रं पारे-धृत्वा[८] समागच्छामि येन त्वामेकाकिनीं सुखेन पृष्ठमारोप्य नयामि । सा प्राह । भद्र एवं क्रियताम् । एवमुक्त्वा तस्मा अशेषं[९] वित्तमर्पयामास । अथ तेनाभिहितम् । प्रिये परिधानवस्त्रमपि[१०] समर्पय येन जलमध्ये निःशंका[११] व्रजसीति । तथानुष्ठिते केवलं वित्तमादाय वाञ्छितविषयं[१२] धूर्तो गतः । सापि कण्ठनिवेशितहस्तयुगला[१३] सोद्वेगा[१४] नदीतीरे यावदुपविष्टा तिष्ठति तावत्तत्रान्तरे काचिच्छृगालिका[१५] वदन-गृहीतमांसपिण्डा[१६] तत्रागमत् । अथ यावत्पश्यति तावन्नदीतीरे महामत्स्यः सलिलान्निष्क्रम्य[१७] बहिः स्थितः । तं दृष्ट्वा सा मांसपिण्डमुत्सृज्य तं मत्स्यं प्रत्युपाद्रवत्[१८] । अत्रान्तरे गृध्रस्तं[१९] दृष्ट्वा मांसपिण्डमादाय च खमुत्पपात[२०] । मत्स्योऽपि शृगालिकां दृष्ट्वा नद्यां प्रविष्टः । अथ सा व्यर्थश्रमा[२१] तं गृध्रं विलोकयन्ती तया दिव्वस्तया सस्मितमभिहिता ।

> गृध्रेणापि हृतं मांसं मत्स्योऽपि सलिलं गतः ।
> मत्स्यमांसपरिभ्रष्टे[२२] किं निरीक्षसि जम्बुके[२३] ॥ ९३ ॥

---

१ Ran ; went in haste. २ Having placed her before him. ३ Having re-course to. ४ Going with speed. ५ At a distance of 2 Yojanas, that is 8 Koss. ६ Whose age borders on youth. ७ Very difficult to cross. ८ Having carried across or to the opposite bank. ९ All, the whole. १० Wearing garment. ११ Without fear as to its getting wet. १२ To the desired or wished for country. १३ Who had clapsed her neck with both her hands. १४ Anxious. १५ A female jackal. १६ With a ball of flesh in the mouth. १७ Having issued or come out. १८ Rushed upon, fell upon. १९ A vulture. २० To the sky. २१ She whose efforts were in vain. २२ One who has lost the fish as well as the ball of flesh. २३ Voc. sing. of जम्बुका-a female jackal.

तच्छ्रुत्वा कोपयुक्तया शृगाल्याभिहितम् ।

याद्दशं मम पाण्डित्यं ताद्दशं द्विगुणं तव ।
न जारो न च भर्ता च किं निरीक्षसि नाग्निके ॥ ९४ ॥

एवं तस्य कथयतः पुनरन्येन जलचरेणागत्य निवेदितम् । यदहो त्वदीयं गृहम्[1] अपरेण महामकरेण संगृहीतम् । तच्छ्रुत्वासौ दुःखित-मनास्[2] तं गृहान्निःसारयितुमुपायं[3] चिन्तयन्नाह । अहो पश्यत मे दैवम् ।

[4]मित्रं चामित्रतां यातमपरं मे प्रिया मृता ।
गृहमन्येन च व्याप्तं [5]किमद्यापि भविष्यति ॥ ९५ ॥

अथवा युक्तमिदमुच्यते । [6]छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्तीति ।

तत्किं करोम्यनेन सह युद्धं किंवा साम्नैव संबोध्य गृहान्निःसारयामि किंवा भेददानं करोमि । अथवामुमेव वानरं मित्रं पृच्छामि । उक्तं च । [8]यः पृष्ट्वा कुरुते कार्यं प्रष्टव्यान्स्वान्हितान्गुरून् ।

न तस्य जायते विघ्नः कस्मिंश्चिदपि कर्मणि ॥ ९६ ॥

इति विचिन्त्य भूयोपि जम्बूपादपमारूढं कपिमपृच्छत् । भो मित्र पश्य मे मन्दभाग्यतां यत्संप्रति गृहमपि मे बलवन्मकरेण रुद्धम्[9] । तदहं पृच्छामि । कथय किं करोमि । सामादीनामुपायानां[10] मध्ये कस्यात्र विषयः[11] । स आह । भोः कृतघ्न मया निषिद्धोपि[12] किं भूयो मामनुसरसि । नाहं तव मूर्खस्योपदेशमपि ददामि । उक्तं च यतः ।

१ Occupied, taken possession of. २ Grieved at heart. ३ To drive out. ४ A friend is turned into an enemy. ५ What more will happen hereafter or what more is in store for me? ६ Misfortunes never come single; one misery closely follows another. ७ Instr. sing. of सामन्-Conciliation-one of the four remedies or means of success-of which भेद in the following line is the third,-meaning sowing dissension or discord. ८ He who does anything with the advice of those relatives of his who are fit to be asked, of those who are favourable and of those who are elderly, meets with no obstacle in any undertaking. ९ Obstructed. १० Of सामन् &c. for meaning see note ७ above. ११ Scope, use. १२ Prohibited.

उपदेशो न दातव्यो यादृशे तादृशे नरं ।
पश्य वानरमूर्खेण सुगृही निर्गृही कृता ॥ ९७ ॥
मकर आह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा १२ ॥

कस्मिंश्चिदरण्ये वृक्षशाखाकृतकुलायौ पक्षिदंपती प्रतिवसतः स्म । अथ कदाचिन्मासेकालवृष्टिसमाहतासौम्यवातकम्पिततनुः कश्चिद्वानरस्तदेव वृक्षमूलमुपागतः सोपि दन्तवीणां वादयन्संकुचितकरचरणश्चटकयाभिहितः ।

हस्तपादसमायुक्तो दृश्यसे पुरुषाकृतिः ।
शीतवातहतो मूढ कथं न कुरुषे गृहम् ॥ ९८ ॥

सोपि तदाकर्ण्य व्यचिन्तयत । अहो आत्मसंतुष्टो जीवलोको यदेषा क्षुद्रचटकात्मानं बहु मन्यते ।

स्वचित्तकल्पितो गर्वः कस्य नाम न विद्यते ।
उत्क्षिप्य टिट्टिभी पादौ शेते भङ्गभयाद्दिवः ॥ ९९ ॥

एवं विचिन्त्य तामाह ।

सूचीमुखि दुराचारे रण्डे पण्डितमानिनि ।
तूष्णीं भव करिष्यामि नो चेत्त्वां निर्गृहीमहम् ॥ १०० ॥

---

१ Advice should not be given to any person whatsoever; behold! One who possessed a good dwelling was deprived of it by a foolish monkey. २ Who had made their nests on the branch of a tree. ३ In a certain कदाचित = कस्मिंश्चित्. ४ Who was beaten by an untimely shower and whose body was shaking with violent wind. ५ Chattering his teeth. ६ Whose hands and feet had become contracted. ७ A female lap-wing. ८ Endowed with hands and feet, you seem to have the form of a human being; why do you then not construct a house beaten as you are by cold and wind? ९ This world is self-satisfied. १० Thinks highly of (herself). ११ Who indeed has no pride conceived in his own mind? The female टिट्टिभ sleeps having thrown up its feet for fear the sky might break (otherwise). १२ Oh! you needle-mouthed and ill-behaved wench, who entertain a high opinion of yourself, hold your tongue, or I shall make you homeless.

एवं तेन निषिद्धापि पुनराश्रयकरणोपदेशेन [1]तमुद्वेजयति । तदासौ तं वृक्षमारुह्य तस्याः कुलायं [2]खण्डशः कृत्वा बभञ्ज । अतोऽहं ब्रवीमि ।

उपदेशो न दातव्यो यादृशे तादृशे जने ।
पश्य वानरमूर्खेण सुगृही निर्गृही कृता ॥ १०१ ॥

तच्छ्रुत्वा मकर आह । भो मित्र [3]सापराधस्यापि मे दर्शय [4]पूर्वस्नेहात् । वानर आह । नाहं करिष्यामि यतस्त्वयाहं [5]भार्यावाक्येन समुद्रे [6]प्रक्षेपणाय नीतः । तदेतन्न युक्तम् । यद्यपि भार्या सर्वलोकादपि [7]वल्लभा भवति तथापि न [8]मित्रबान्धवादयो भार्यावाक्येन समुद्रे प्रक्षिप्यन्ते । तन्मूर्ख [9]मूढचेतनो यतस्त्वया स्त्रियोऽर्थमेतत्कार्यमनुष्ठातु[10]मारब्धम् । न हि स्त्रीणां कथंचिद्विश्वासमुपगच्छेत [11] ।

[12]यदर्थं स्वकुलं त्यक्तं जीवितार्धं च हारितम् ।
सा मां त्यजति निःस्नेहा कः स्त्रीणां विश्वसेन्नरः ॥ १०२ ॥

मकर आह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ३ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कोपि ब्राम्हणः । तस्य च [13]प्रियातिप्राणेप्रिया । सापि कुटुम्बेन समं प्रतिदिनं [14]कलहं कुर्वाणा न क्षणमपि विश्राम्यति । सोपि ब्राह्मणः कलहमसहमानो [15]भार्यावाल्भ्यात्स्वकुटुम्बं परित्यज्य ब्राम्हण्या सह [16]विप्रकृष्टदेशान्तरं गतः । अथ

---

१ Teased him again with the advice of making a house to live in. २ Having broken to pieces. ३ Full of faults, one who has committed an offence. ४ Former friendship. ५ At the entreaty of a wife. ६ For being thrown into. ७ Dear, beloved. It ought to have been वल्लभतरा (dearer). ८ Friends, relatives and others. ९ One who has become silly or mad. १० Begun to do. ११ Should put faith or confidence in. १२ That cold-hearted woman, for whose sake I left off my family and gave up also half of my life, abandons me. What man can put faith in women? १३ Dear to life. १४ Did not cease quarreling with her family, that is, always quarreled with &c. १५ Fondness. १६ Remote, distant.

महाटवी[1]मध्ये ब्राह्मण्याभिहितम् । यदार्यपुत्र[2] तृषा मां बाधते । तदुदकं कुतोऽप्यानय । अथासौ तद्वचनानन्तरं यावदुदकं नीत्वागच्छति तावत्तां मृतामपश्यत् । अतिवल्लभतया विषादं[3] कुर्वन्यावद्विलपति तावदाकाशे वाचं शृणोति । यदि भो ब्राह्मण त्वं स्वजीवितस्यार्धं ददासि तत्ते जीवति ब्राह्मणी । तद्ब्राह्मणेन शुचीभूय[4] तिसृभिर्वाचा-भिः[5] स्वजीवितार्धं दत्तम् । वाक्यसममेव[6] जीविता सा ब्राह्मणी । अथ तौ जलं पीत्वा वनफलानि भक्षयित्वा गन्तुमारब्धौ । ततः क्रमेण कस्य-चिन्नगरस्य प्रवेशे[7] पुष्पवाटिकां[8] प्रविश्य ब्राह्मणो भार्यामभिहितवान् । भद्रे यावदहं भोजनं गृहीत्वा समागच्छामि तावत्त्वयात्र स्थातव्यम् । इत्यभिधाय ग्रामं गतः । अथ तस्यां पुष्पवाटिकायां पङ्गुः[9] अरघट्टं खेल-यमानो[10] दिव्यगिरा[11] गीतमुद्गिरति[12] । तच्च श्रुत्वा कुसुमेषुणाभिहतया[13] तया तत्सकाशं गत्वाभिहितम् । भद्र यदि मां न कामयसे तन्मदीया स्त्रीहत्या[14] तव । पङ्गुराह । किं व्याधिग्रस्तेन[15] मया करिष्यसि । साह । इतः प्रभृति यावज्जीवं[16] मयात्मा भवतो दत्तः । इति ज्ञात्वा भवानप्या-वाभ्यां सहागच्छतु । सोऽब्रवीत् एवमस्तु । अथ ब्राह्मणो भोजनं गृ-हीत्वा समागत्य तया सह भोक्तुमारब्धः । साब्रवीत् । एष पङ्गुर्बु-भुक्षितः[17] । तदेतस्यापि कियन्तमपि ग्रासं देहीति । यथानुष्ठिते ब्राह्म-ण्याभिहितम् । भो विप्र सहायहीनस्त्वम्[18] । यदा ग्रामान्तरं गच्छसि तदा मम वचनसहायोऽपि[19] नास्ति । तत एनं पङ्गुं गृहीत्वा गच्छावः ।

---

१ In the midst of a large desert. २ A husband (lit: son of the father-in-law). ३ Sorrow ४ Having become pure, that is, having bathed or touched water. ५ By repeating the words, "I give" three times, solemnly. ६ The moment the words were pronounced. ७ At the entrance. ८ Flower-garden. ९ A cripple, a lame man. १० Drawing, turning. ११ With a charming voice. १२ Sang a song. १३ Who was smitten by the flower-arrowed god Love. १४ The woman-murder caused by my death. १५ Disabled by a disease. १६ As long as I live. १७ *p. p.* of the desid. of भज्–hungry. १८ Without a companion. १९ Any-[illegible] to talk to.

सोऽब्रवीत् । [1]त्वं न शक्नोष्यात्मानमात्मना वोढुं किं पुनरिमं पङ्गुम् । सा प्राह । [2]पेटाभ्यन्तरस्थमहं नेष्यामि । अथ [3]तत्कृतकवचनव्यामोहितचित्तेन तेनापि [4]प्रतिपन्नम् । तथानुष्ठिते चान्यस्मिन्दिने [5]कूपोपकण्ठविश्रान्तो ब्राह्मणस्तया [6]पङ्गुपुरुषासक्तया संप्रेर्य[7] कूपान्तः पातितः । सापि पङ्गुं गृहीत्वा कस्मिंश्चिन्नगरे प्रविष्टा । तत्र च [8]चौर्यरक्षानिमित्तं राजपुरुषैरितस्ततो भ्रमद्भिस्तन्मस्तकस्थां पेटां दृष्ट्वा बलादा[9]च्छिद्य राज्ञोऽग्रे नीता । यावत्तामु[10]द्घाटयति राजा तावत्पङ्गुं ददर्श । ततः सा ब्राह्मणी विलापं[11] कुर्वती [12]राजपुरुषपदैरेव तत्रागता राज्ञा पृष्टा । को वृत्तान्त इति । साब्रवीत् । ममैष भर्ता व्याधिग्रस्तो दायादसमूहैरुद्वेजितो मया स्नेहव्या[13]कुलचित्तया [14]शिरसि कृत्वा त्वत्सकाशमानीतः । एतच्छ्रुत्वा राजाब्रवीत् । यन्मम त्वं भगिनी । [15]ग्रामद्वयं गृहीत्वा भर्त्रा सह भोगान्भुञ्जाना सुखेन तिष्ठ । अथ स ब्राह्मणो दैववशात्केनापि साधुना कूपादु[16]त्तारितः परिभ्रमंस्तदेव नगरमायातः । तया दुष्टभार्यया दृष्टो [17]राज्ञे निवेदितः । राजन् अयं मद्भर्तुर्वैरी समायातः । राज्ञापि [18]वधार्थं समादिष्टः । सोऽब्रवीत् । देव अनया [19]मम सक्तं किंचिद्गृहीतमस्ति । ततो यदि त्वं धर्मव[20]त्सलस्ततो दापय । राजाब्रवीत् । भद्रे त्वयास्य सक्तं किंचिद्गृहीतमस्ति तत्समर्पय । सा प्राह । देव मया न किंचिद्गृहीतम् । ब्राह्मण आह ।

१ You are not able to carry even your own self—much less this cripple. २ Placed inside a box. ३ Whose mind was deluded by her pretended love. ४ Was agreed to ; granted. ५ Who had rested near the side of a well. ६ Who was attached to a lame man. ७ Being pushed or shaken. ८ For the purpose of guarding against thefts. ९ Having snatched. १० Opens. ११ Lamenting. १२ Closely following the footsteps of the king's officers. १३ With my heart moved with compassion. १४ Having placed on the head. १५ Two villages. १६ Taken out of the well. १७ Was accused before the king as the enemy already mentioned. १८ Was ordered to be executed. १९ Belonging to me. २० Devoted to religion.

यन्मया त्रिवाचिकं[1] स्वजीवितार्धं तव दत्तं तद्देहि मे। अथ सा राजभयात्तत्रैव त्रिवाचिकमेव जीवितं मया दत्तमिति जल्पन्ती प्राणैर्विमुक्ता। ततः सविस्मयं राजाब्रवीत्। किमेतदिति। ब्राह्मणेनापि सकलोपि वृत्तान्तस्तस्मै निवेदितः। अतोहं ब्रवीमि।

यदर्थं स्वकुलं त्यक्तं जीवितार्धं च हारितम्।
सा मां त्यजति निःस्नेहा कः स्त्रीणां विश्वसेन्नरः॥ १०३॥

अथ तच्छ्रुत्वा मकर आह। भो वयस्य मे कृतद्रोहिबुद्धेः[2] परमकृपया ममोपरि प्रसादं कृत्वा शोभनोपायः कथ्यतां येनोपायेन सुखेन गृहं प्राप्नोमि। तच्छ्रुत्वा कपिराह। भो दुर्बुद्धे भवान्कथितमपि न संविधास्यति। यथा।

सतां[3] वचनमादिष्टं यो मोहादवमन्यते।
स एव नाशमाप्नोति सिंहाद्दासेरको यथा॥ १०४॥

मकर आह। कथमेतत्। सोब्रवीत्।

॥ कथा १४ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मन्दमतिनामा रथकारः प्रतिवसति स्म। तेन स्वकर्मानभिज्ञेनोष्ट्री गृहीता। तस्याः खादनपानादिकं कुर्वन्कालं नयति। ततो महतोष्ट्रेण संगमो जातः। सा गर्भं दधार। अथ प्रसवसमये प्रसूता। दासेरको जातः। अथ नगरनिकटवाटिकायां धवखदिरपलाशाम्रजम्बून्यग्रोधादीनां पल्लवभक्षणादहर्निशं पीवरतनुरुष्ट्री संजाता। सोपि दासेरको महानुष्ट्रः संजातः। ततः स नित्यमेव दुग्धं नीत्वा कुटुम्बं परिपालयति। रथकारेण वल्लभत्वाद्दासेरक-

---

१ Accompanied with an assertion thrice repeated. २ Of one who intended to take (your) life. ३ Good, useful. ४ To do, to act according to. ५ He who through folly disregards the advice given by the good, meets with certain destruction as the young camel met death at the hands of a lion. ६ Not knowing, ignorant of. ७ A she-camel. ८ Had conception. ९ At the time of delivery. १० In the garden situated in the vicinity of the town. ११ These are the names of various trees. १२ Fat, bulky.

[1]आतुरे व्यसने प्राप्ते दुर्भिक्षे शत्रुसंकटे।
राजद्वारे स्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ४१ ॥

तदहो अयमस्मदीयो बान्धवः। ततः [2]कश्चित्तस्य ग्रीवायां लगति। कोऽपि पादौ प्रक्षालयति। अथ यावद्दिशाम[3]वलोकनं ते पण्डिताः कुर्वन्ति तावत्कश्चिदुष्ट्रो दृष्टः। तैश्चोक्तम्। एतत्किम्। तावत्तृतीयेन पुस्तकमुद्धाट्योक्तम्। [4]धर्मस्य त्वरिता गतिः। एष धर्मस्तावत्। चतुर्थेनोक्तम्। [5]इष्टं धर्मेण योजयेत्। अथ तैश्च रासभ उष्ट्रग्रीवायां बद्धः। केनचिद्रजकस्याग्रे कथितम्। यावद्रजकस्तेषां मूर्खपण्डितानां प्र[6]हारकरणाय समायातस्तावत्ते प्रनष्टाः। यावदग्रे किंचित्स्तोकं मार्गं यान्ति तावत्काचिन्नदी [7]समासादिता। तत्तस्या जलमध्ये पलाशपत्रमायातं दृष्ट्वा पण्डितेनैकेनोक्तम्। आगमिष्यति यत्पत्रं तदस्मांस्तारयिष्यति। एतत्कथयित्वा तत्पत्रस्योपरि पतितो यावन्नद्या नीयते तावत्तं नीयमानमवलोक्यान्येन पण्डितेन केशान्तं गृहीत्वोक्तम्।

[11]सर्वनाशे समुत्पन्ने अर्धं त्यजति पण्डितः।
अर्धेन कुरुते कार्यं सर्वनाशो हि दुःसहः ॥ ४२ ॥

इत्युक्त्वा तस्य शिरश्छेदो विहितः। अथ तैश्च पश्चाद्गत्वा कश्चिद्ग्राम आसादितः। तेऽपि ग्रामीणैर्निमन्त्रिताः [13]पृथक्पृथग्गृहेषु नीताः।

---

१ He who stands by or assists another when he is sick, when he is overtaken by calamity, in a famine, in hostility with an enemy and at the Court of a King, is his friend. Here the foolish Pandits take the literal sense of स्मशाने तिष्ठति. २ One of them clung to his neck. ३ Looking at the quarters. ४ The motion of religion is fast, that is, the effect of a religious action is instantaneous. ५ Let a thing which one likes to do, be given the form of some religious ceremony. ६ For striking. ७ Was reached ८ (*a*) A leaf (*b*) A boat ९ While he was being carried along the current of the river. १० The end of his hair. ११ When the destruction of the whole is impending, a wise man foregoes half of it and does his business with the remaining half, for the loss of the whole is unbearable. १२ Villagers or citizens. १३ Were taken separately to different houses.

तत एकस्य सृत्रिका घृतखण्डसंयुक्ता भोजनं दत्ता । ततो विचिन्त्य पण्डितेनोक्तम् । यद्दीर्घसूत्री विनश्यति । एवमुक्त्वा भोजनं परित्यज्य गतः । तथा द्वितीयस्य मण्डका दत्ताः । तेनाप्युक्तम् । अतिविस्तरविस्तीर्णं न तद्भवेच्चिरायुषम् । स च भोजनं त्यक्त्वा गतः । अथ तृतीयस्य वटिकाभोजनं दत्तम् । तत्रापि पण्डितेनोक्तम् । छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति । एवं तेपि त्रयः पण्डिताः क्षुत्क्षामकण्ठा लोकैर्हस्यमानास्ततः स्थानात्स्वदेशं गताः । अथ सुवर्णसिद्धिराह । यत्त्वं लोकव्यवहारमजानन्मया वार्यमाणोपि न स्थितस्तत ईदृशीमवस्थामुपगतः । अतोहं ब्रवीमि ।

अपि शास्त्रेषु कुशला लोकाचारविवर्जिताः ।
सर्वे ते हास्यतां यान्ति यथा ते मूर्खपण्डिताः ॥ ४३ ॥

तच्छ्रुत्वा चक्रधर आह । अहो अकारणमेतत् । बहुबुद्धयोपि विनश्यन्ति दुष्टदैवेन नाशिताः । स्वल्पबुद्धयोप्येकस्मिन्कुले नन्दन्ति संततम् । उक्तं च ।

अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति ।
जीवत्यनाथोपि वने विसर्जितः कृतप्रयत्नोपि गृहे न जीवति ॥ ४४

१ A kind of dish called शेवई in Marâthî २ Mixed with a little quantity of clarified butter. ३ A dilatory person perishes lit: Anything having long threads is destroyed. ४ A dish called मांडे a kind of thin wheaten cake. ५ That which prematurely grows very extensive, does not last long; the literal sense is plain enough. ६ A kind of cake pierced with many holes and made of rice and Udida. (Marâthî आंबोळी.) ७ When there are weak points, misfortunes or calamities multiply. ८ Being ridiculed or laughed at. ९ The ways of the world, worldly transactions १० Being warded off or prevented. ११ This is without any cause, that is, what you assign as the cause of my misfortune is not the real one १२ Even if persons be possessed of great talent, they perish when overtaken by wicked fate. १३ Possessed of little talent. १४ Always १५ That which is unprotected, stands protected by fate, and that which is well-protected, perishes when struck by fate; even a forlorn person when abandoned in the forest lives, and one who is greatly taken care of, does not live (perishes) even at home.

तथा च । [१] शतबुद्धिः कृतोन्नामः लम्बश्च सहस्रधीः ।
एकबुद्धिरहं भद्रे क्रीडामि विमले जले ॥ ४५ ॥

सुवर्णसिद्धिराह । कथमेतत् । स आह ।

॥ कथा ६ ॥

कस्मिंश्चिज्जलाशये शतबुद्धिः सहस्रबुद्धिश्च द्वौ मत्स्यौ निवसतः। अथ तयोरेकबुद्धिर्नाम मण्डूको मित्रतां गतः । एवं ते त्रयोऽपि जलतीरे कंचित्कालं वेलायां सुभाषितगोष्ठीसुखमनुभूय भूयोऽपि सलिलं प्रविशन्ति । अथ कदाचित्तेषां गोष्ठीगतानां जालहस्ता धीवराः प्रभूतैर्मत्स्यैर्व्यापादितैर्मस्तके विधृतैरस्तमनवेलायां तस्मिञ्जलाशये समायाताः । ततः सलिलाशयं दृष्ट्वा मिथः प्रोचुः । अहो बहुमत्स्योऽयं ह्रदो दृश्यते स्वल्पसलिलश्च । तत्प्रभातेऽत्रागमिष्यामः । एवमुक्त्वा स्वगृहं गताः । मत्स्याश्च विषण्णवदना मिथो मन्त्रं चक्रुः । ततो मण्डूक आह । भोः शतबुद्धे श्रुतं धीवरोक्तं भवद्भ्याम् । तत्किमत्र युज्यते कर्तुं पलायनमवष्टम्भो वा । यत्कर्तुं युक्तं भवति तदादिश्यतामद्य । तच्छ्रुत्वा सहस्रबुद्धिः प्रहस्य प्राह । भोः पुत्र मा भैषीर्यतो वचनस्मरणमात्रादेव भयं न कार्यम् । न भेतव्यम् । उक्तं च ।

[११] सर्पाणां च खलानां च सर्वेषां दुष्टचेतसाम् ।
अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥ ४६ ॥

तत्तावत्तेषामागमनमपि न संपत्स्यते । भविष्यति वा तर्हि त्वां

१ Shatabuddhi (having a hundred talents) is carried aloft, Sahasrabuddhi (having a thousand talents) is hung down, while oh fortunate one I, who possess only one talent, am sporting in clear water. २ A shore, a bank. ३ While engaged in conversation. ४ Fishermen with nets in hand. ५ At the time of sunset. ६ A reservoir of water. ७ Among themselves. ८ Full of or abounding in many fishes. ९ Remaining here or resisting. १० Simply by remembering the words spoken. ११ The motives or objects in view of serpents, wicked persons and all evil-minded people, do not succeed—hence this world exists. १२ Will take place or come to pass.

बुद्धिप्रभावेनात्मसहितं रक्षयिष्यामि यतोऽनेकां सलिलगति[1]चर्यामहं जानामि। तदाकर्ण्य शतबुद्धिराह। भो युक्तमुक्तं भवता। सहस्रबुद्धिरेव भवान्। अथवा साध्विदमुच्यते।

> [2]बुद्धेर्बुद्धिमतां लोके नास्त्यगम्यं हि किंचन।
> बुद्ध्या यतो हता नन्दाश्चाणक्येनासिपाणयः॥ ४७॥

तथा च। [3]न यत्रास्ति गतिर्वायो रश्मीनां च विवस्वतः।

> तत्रापि प्रविशत्याशु बुद्धिर्बुद्धिमतां सदा॥ ४८॥

ततो वचनश्रवणमात्रादपि पितृपर्याया[4]गतं जन्मस्थानं त्यक्तुं न शक्यते। उक्तं च।

> [5]न तत्स्वर्गेऽपि सौख्यं स्याद्दिव्यस्पर्शनशोभने।
> कुस्थानेऽपि भवेत्पुंसां जन्मनो यत्र संभवः॥ ४९॥

तन्न कदाचिदपि गन्तव्यम्। अहं त्वां सुबुद्धिप्रभावेन रक्षयिष्यामि। मण्डूक आह। भद्रौ मम तावदेकैव बुद्धिः[6]पलायनपरा। तदहमन्यं जलाशयमद्यैव सभार्यो यास्यामि। एवमुक्त्वा स मण्डूको रात्रावेवान्यजलाशयं गतः। धीवरैरपि प्रभात आगत्य [7]जघन्यमध्यमोत्तमजलचरा मत्स्यकूर्ममण्डूक[8]कर्कटादयो गृहीताः। तावपि शतबुद्धिसहस्रबुद्धी सभार्यौ पलायमानौ [illegible] [9]विज्ञान रक्षन्तौ जाले पतितौ व्यापादितौ च। अथापराह्णसमये प्रहृष्टा धीवराः स्वगृहं प्रति प्रस्थिताः। [10]गुरुत्वाच्चैकेन शतबुद्धिः स्कन्धे कृतः।

---

1 The modes of moving in water. 2 There is nothing in this world that is inaccessible to the talent of the talented; since the Nandas, armed with swords were destroyed by Chanakya with the power of talent 3 The talent of the talented always quickly penetrates even there where wind and the rays of the sun have no access 4 Handed down from the ancestors in succession 5 That happiness which one enjoys in the place of his birth, though it be a bad one, is not found even in heaven charming on account of the contact with celestial being 6 Which advises me to run away from here. 7 The lowest 8 A crab. 9 With the knowledge of some special movements. 10 By reason of his being heavy.

सहस्रबुद्धिः प्रलम्बमानो नीयते । ततश्च वापीकण्ठोपगतेन[1] मण्डूकेन तौ तथा नीयमानौ दृष्ट्वाभिहिता स्वपत्नी । प्रिये पश्य पश्य ।

शतबुद्धिः कृतोन्नामो लम्बते च सहस्रधीः ।
एकबुद्धिरहं भद्रे क्रीडामि विमले जले ॥ ५० ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । नैकान्ते[2] बुद्धिरपि प्रमाणम्[3] । सुवर्णसिद्धिराह । यद्यप्येतदस्ति तथापि मित्रवचनमलङ्घनीयम्[4] । परं किं क्रियते । निवारितोऽपि मया न स्थितोऽतिलौल्याद्विद्याहंकाराच्च[5] । अथवा साध्विदमुच्यते ।

[6]साधु मातुल गीतेन मया प्रोक्तोऽपि न स्थितः ।
अपूर्वोऽयं मणिर्बद्धः संप्राप्तं गीतलक्षणम् ॥ ५१ ॥

चक्रधर आह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ७ ॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने उद्धतो नाम गर्दभः प्रतिवसति स्म । स सदैव रजकगृहे कर्म कृत्वा रात्रौ स्वेच्छया पर्यटति । ततः प्रत्यूषे बन्धनभयात्[7] स्वयमेव रजकगृहमायाति । रजकोऽपि ततस्तं बन्धनेन नियुनक्ति । अथ तस्य रात्रौ पर्यटतः क्षेत्राणि कदाचिच्छृगालेन सह मैत्री संजाता । स च पीवरत्वाद्वृतिभङ्गं[8] कृत्वा कर्कटिकाक्षेत्रे शृगालसहितः प्रविशति । एवं तौ स्वेच्छया चिर्भटिकाभक्षणं कृत्वा प्रत्यहं प्रत्यूषे स्वस्थानं व्रजतः । अथ कदाचित्तेन मदोद्धतेन रासभेन क्षेत्रमध्यस्थितेन शृगालोऽभिहितः । भो भगिनीसुत पश्य पश्य । अतीव

---

1 Who had come near the bank of the well. 2 Exclusively. 3 Standard of wisdom 4 Should not be disregarded or transgressed 5 Through the pride of learning 6 Well sung, oh uncle, you did not stop singing, though advised by me to the contrary. Very resplendent is this jewel tied round your neck, and you have justly obtained a medal (लक्षण) for your proficiency in music. 7 Through the fear of being tied or tethered. 8 Having broken through the fence. 9 Cucumber. 10 A kind of cucumber.

निर्मला[1] रजनी । तदहं गीतं करिष्यामि । तत्कथय कतमेन रागेण[2] करोमि । स आह । माम किमनेन वृथार्थप्रचालनेन[3] यतश्चौरकर्मप्रवृत्ता[4]वावां निभृतैश्च चौरजारैरत्र[5] स्थातव्यम् । उक्तं च ।

[6]काशी विवर्जयेच्चौर्यं निद्रालुश्च स चौरिकाम् ।
जिह्वालौल्यं रुजाक्रान्तो जीवितं योऽत्र वाञ्छति ॥ ५२ ॥

अपरं त्वदीयं गीतं न मधुरस्वरम्[7] । शङ्खशब्दानुकारं[8] दूरादपि श्रूयते । तदत्र क्षेत्रे रक्षापुरुषाः सुप्ताः सन्ति । ते उत्थाय वधं बन्धं वा करिष्यन्ति । तद्भक्षय तावदमृतमयीश्चिर्भटीः । [9]मा त्वमत्र व्यापारपरो भव । तच्छ्रुत्वा रासभ आह । भो न त्वं वेत्सि गीतरसं[10] वनाश्रयत्वा[11]त् । तेनैतद्ब्रवीषि । उक्तं च ।

[12]शरज्ज्योत्स्नाहते दूरं तमसि प्रियसंनिधौ ।
धन्यानां जायते कर्णे गीतझङ्कारजा सुधा ॥ ५३ ॥

शृगाल आह । माम अस्त्येतत्परं न वेत्सि त्वं गीतम् केवलमु[13]न्नदसि । तत्किं तेन स्वार्थभ्रंशकेन[14] । रासभ आह । धिग्धिङ्मूर्ख किमहं न जानामि गीतम् । तद्यथा तस्य भेदाञ्छृणु ।

[15]सप्त स्वरास्त्रयो ग्रामा मूर्छनाश्चैकविंशतिः ।
तानास्त्वेकोनपञ्चाशदित्येतत्स्वरमण्डलम् ॥ ५४ ॥

---

१ Clear, free from clouds २ A musical mode or harmony. ३ By moving or mooting a vain subject ४ Engaged in a thievish affair ५ A paramour ६ He who is affected with cough should avoid theft, so also he who is very fond of sleep ; and he who is suffering from a disease should avoid the greediness of tongue, if he wishes to live. ७ Full of sweet tunes ८ Resembling the sound of a conch ९ You should not concern yourself with an affair with which you are not concerned. १० Taste or liking for music ११ Through constant residence in the forest. १२ It is only the blessed that have the sweet humming sounds of music pleasing their ears, when darkness is dispelled far away by the moonlight of Sarat and when they are in the company of their beloved persons. १३ Cry out, bray १४ The loss of one's own interest. १५ There are seven sounds, three octaves, and twenty one scales ; as to quavers they are forty-nine. This is the collection of Svaras.

१स्थानत्रयं यतीनां च षडास्यानि रसा नव ।
रागाः षट्त्रिंशतिर्भावाश्चत्वारिंशत्ततः स्मृताः ॥ ५५ ॥
२पञ्चाशीत्यधिकं ह्येतद्गीताङ्गानां शतं स्मृतम ।
स्वयमेव पुरा प्रोक्तं भरतेन श्रुतेः परम ॥ ५६ ॥
३नान्यद्गीतात्प्रियं लोके देवानामपि दृश्यते ।
शुष्कस्नायुस्वराह्लादात्त्र्यक्षं जग्राह रावणः ॥ ५७ ॥

तत्कथं भागिनीसुत मामन४भिज्ञं वदन्निवारयामि । शृगाल आह । माम यद्येवं तदहं तावद्वृतिद्वारस्थितः ५क्षेत्रपमवलोकयामि । त्वं पुनः स्वेच्छया गीतं कुरु । तथानुष्ठिते तस्य ६रटनमाकर्ण्य क्षेत्रपः क्रोधाद्द७न्तान्घर्षयन्प्रधावितः । यावद्रासभो दृष्टस्तावल्लकुटप्रहारैस्तथा हतो यथा ८प्रताडितो भूपृष्ठे पतितः । ततश्च सच्छिद्रोलूखले९ बद्ध्वा गतो भूयोऽपि प्रसुप्तः । रासभोऽपि स्वजाति१०स्वभावाद्गतवेदनः क्षणेनाभ्युत्थितः । उक्तं च ।

सारमेयस्य चाश्वस्य रासभस्य विशेषतः ।
मुहूर्तात्११परतो न स्यात्प्रहार१२जनिता व्यथा ॥ ५८ ॥

ततस्तमेवोलूखलमादाय वृतिं चूर्णयित्वा१३ पलायितुमारब्धः । अत्रान्तरे शृगालोऽपि दूरादेव तं दृष्ट्वा सस्मितमाह ।

साधु मातुल गीतेन मया प्रोक्तोऽपि न स्थितः ।
अपूर्वोऽयं मणिर्बद्धः संप्राप्तं गीतलक्षणम ॥ ५९ ॥

---

१ Three are the positions of the pauses, six and nine sentiments, thirty-six rāgas and forty bhavas. २ These are said to be the 185 Angas of music and laid down by Bharata himself formerly, and second in order after the Vedas. ३ There seems to be nothing that is more liked even by Gods than music. Ravana captivated the three-eyed God (Shiva) by the delight felt at the sounds proceeding from his dried tendons or muscles. ४ Ignorant. ५ The protector of the field. ६ Braying. ७ Grinding his teeth with rage. ८ Greatly belaboured. ९ Having tied him to a mortar with a hole in it. १० Freed from the agonies caused by beating according to the nature of his race. ११ Beyond a moment a period of 48 minutes. १२ Caused by beating. १३ Having broken to pieces.

तद्गच्छन्नपि मया वार्यमाणोऽपि न स्थितः । तच्छ्रुत्वा चक्रधर आह । भो मित्र सत्यमेतत् । अथवा साध्विदमुच्यते ।

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा मित्रोक्तं न करोति यः ।
स एव निधनं याति यथा मन्थरकौलिकः ॥ ६० ॥

सुवर्णसिद्धिराह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ८ ॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मन्थरको नाम कौलिकः प्रतिवसति स्म । तस्य कदाचित्पटकर्माणि कुर्वतः सर्वपटकर्मकाष्ठानि भग्नानि । ततः स कुठारमादाय वने काष्ठार्थं गतः । स च समुद्रतटं यावद्भ्रमन्प्रयातः । ततश्च तत्र शिंशपापादपस्तेन दृष्टः । ततश्चिन्तितवान् । महानयं वृक्षो दृश्यते । तदनेन कर्तितेन प्रभूतानि पटकरणकृत्यानि भविष्यन्ति । इत्यवधार्य तस्योपरि कुठारमुत्क्षिप्तवान् । अथ तत्र वृक्षे कश्चिद्व्यन्तरः समाश्रित आसीत् । अथ तेनाभिहितम् । भो मदाश्रयोऽयं पादपः सर्वथा रक्षणीयो यतोऽहम् । महासौख्येन तिष्ठामि समुद्रकल्लोलस्पर्शनाच्छीतवायुनाप्यायितः । कौलिक आह । भोः किमहं करोमि दारुसामग्रीं विना मे कुटुम्बं बुभुक्षया पीड्यते । तस्मादन्यत्र शीघ्रं गम्यताम् । अहमेनं कर्तयिष्यामि । व्यन्तर आह । भोस्तुष्टस्तवाहम् । तत्प्रार्थ्यतामभीष्टं किंचित् । रक्षैनं पादपमिति । कौलिक आह । यद्येवं तदहं स्वगृहं गत्वा स्वमित्रं स्वभार्यां च पृष्ट्वागमिष्यामि । तत-

१ He who having no sense himself does not act up to the advice of a friend meets with death, as did the weaver Manthara (in the following story. २ While engaged in weaving cloths ३ The instruments used in weaving ४ An axe ५ A kind of tree. ६ When hewn or cut into pieces. ७ Instruments. ८ Raised to strike against ९ A sprite १० Refreshed by the cool breezes blowing over the sea-waves. ११ Materials or apparatus of wood. १२ Shall hew or cut down.

[1]त्वया देयम् । अथ तथेति प्रतिज्ञाते व्यन्तरेण स कौलिकः प्रहृष्टः स्वगृहं प्रति निवृत्तः । यावदग्रे गच्छति तावद्ग्रामप्रवेशे[2] निजसुहृदं नापितमपश्यत् । ततस्तस्य व्यन्तरवाक्यं निवेदयामास । यदहो मित्र मम कश्चिद्व्यन्तरः सिद्धः[3] । तत्कथय किं प्रार्थयामि । अहं त्वां प्रष्टुमागतः । नापित आह । भद्र यद्येवं तद्राज्यं प्रार्थय येन त्वं राजा भवस्यहं त्वन्मन्त्री । द्वावपीह सुखमनुभूय परलोकसुखमनुभवावः ।

उक्तं च । [4]राजा व्ययपरो नित्यमिह कीर्तिमवाप्य च ।
तत्प्रभावात्पुनः स्वर्गे स्पर्धते त्रिदशैः सह ॥ ६१ ॥

कौलिक आह । अस्त्वेतत्परं तथापि गृहिणीं पृच्छामि । स आह । भद्र शास्त्रविरुद्धमेतद्यत्स्त्रिया सह मन्त्रो[5] यतस्ताः स्वल्पमतयो भवन्ति । उक्तं च ।

[6]भोजनाच्छादने दद्यादृतुकाले च संगमम् ।
भूषणाद्यं च नारीणां न ताभिर्मन्त्रयेत्सुधीः ॥ ६२ ॥

[7]यत्र स्त्री यत्र कितवो बालो यत्र प्रशासिता ।
राजन्निर्मलतां याति तद्गृहं [illegible] [illegible]

[8]तावत्स्यात्सुप्रसन्नास्यस्तावद्गुरुजने रतः ।
पुरुषो योषितां यावन्न शृणोति वचो रहः ॥ ६४ ॥

---

1 When the sprite had promised to do as settled 2 At the entrance of the village 3 Gained over 4 A king who is always liberal, having obtained fame in this world, again equals the gods in heaven through its power (of his liberality in this world). 5 Consultation with a woman 6 A wise man should give his wife, food and clothing, enjoyment at the prescribed time and ornaments &c., but he should never ask her advice (in anything) 7 Oh king, that house in which a woman, a gambler and a boy are the rulers, is destroyed—so said Bhargava (Sukra as a writer on politics is well known.) 8 As long as a person does not listen to the advice of his wife in private, he is cheerful-looking and devoted to his elders.

[1]एताः स्वार्थपरा नार्यः केवलं स्वसुखे रताः ।
न तासां वल्लभः कोऽपि सुतोऽपि स्वसुखं विना ॥ ६५ ॥

कौलिक आह । तथापि प्रष्टव्या सा मया यतः पतिव्रता सा । अपरं तामपृष्ट्वाहं न किंचित्करोमि । एवं तमभिधाय सत्वरं गत्वा तामुवाच । प्रिये अद्यास्माकं कश्चिद्व्यन्तरः सिद्धः । स वाञ्छितं प्रयच्छति । तदहं त्वां प्रष्टुमागतः । तत्कथय किं प्रार्थयामि । एष तावन्मम मित्रो नापितो वदत्येवं यद्राज्यं प्रार्थय । साह । आर्यपुत्र का मतिर्नापितानाम[2] । तेन कार्यं तद्वचः । उक्तं च ।

[3]चारणैर्बन्दिभिर्नीचैर्नापितैर्बालकैरपि ।
न मन्त्रं मतिमान्कुर्यात्सार्धं भिक्षुभिरेव च ॥ ६६ ॥

अपरं महती क्लेशपरंपरैषा राज्यस्थितिः[4] संधिविग्रहयानासनसंश्रयद्वैधीभावादिभिः[5] कदाचित्पुरुषस्य सुखं न प्रयच्छतीति । यतः ।

[6]यदैव राज्ये क्रियतेभिलाषस्तदैव याति व्यसनेषु बुद्धिः ।
घटा नृपाणामभिषेककाले सहाम्भसैवापदमुद्गिरन्ति ॥ ६७ ॥

तथा च । [7]रामप्रव्रजनं वने निवसनं पाण्डोः सुतानां वने

१ These women are intent on self-interest, always attached to the happiness of their selves. No one is their favourite—nor even their son—but their own happiness २ What sense have the barbers ? ३ A talented person should not hold consultation with strolling-players, bards, mean persons, barbers, boys and beggars. ४ The kingly or royal state ५ These are the six lines of conduct to be observed by kings with other sovereigns. They are :—१ Peace; २. Hostility; ३. Marching against; ४. Maintaining a post against an enemy; ५. Taking shelter and ६. Duplicity. ६ At the very time when a desire for a kingdom is shown, the mind runs to miseries; the jars of water at the time of coronation of kings pour misery upon their heads along with water. ७ Seeing that Râma was banished to the forest, the sons of Pandu had to live in the forest, the destruction of the Yâdavas, Nala's being deprived of his kingdom, the King Saudâs, in that condition, the murder of Arjuna (son of Kritavirya) and the lord of Lanka subjected to indignity for the sake of a kingdom, one should not wish for it (kingdom).

वृष्णीनां निधनं नलस्य नृपते राज्यात्परिभ्रंशनम् ।
सौदासं तदवस्थमर्जुनवधं संचिन्त्य लङ्केश्वरं
दृष्ट्वा राज्यकृते विडम्बनगतं तस्मान्न तद्वाञ्छयेत ॥ ६८ ॥
[1]यदर्थं भ्रातरः पुत्रा अपि वाञ्छन्ति ये निजाः ।
वधं राज्यकृते राज्ञां तद्राज्यं दूरतस्त्यजेत ॥ ६९ ॥

कौलिक आह । सत्यमुक्तं भवत्या । तत्कथय किं प्रार्थयामि । साह । त्वं तावदेकं पटं नित्यमेव निष्पादयसि[2] । तेन सर्वा व्ययशुद्धिः[3] संपद्यते । इदानीं त्वमात्मनोन्यद्बाहुयुगलं[4] द्वितीयं शिरश्च प्रार्थय येन पटद्वयं संपादयसि पुरतः पृष्ठतश्च । एकस्य मूल्येन[5] गृहे यथापूर्वं व्ययः शुध्यति द्वितीयस्य मूल्येन विशेषकृत्यानि[6] क्रियन्ते । एवं सौख्येन स्वजातिमध्ये श्लाघ्यमानस्य[7] कालो यास्यति । लोकद्वयस्योपार्जना[8] भविष्यति । सोपि तदाकर्ण्य प्रहृष्टः प्राह । साधु पतिव्रते साधु । युक्तमुक्तं भवत्या । तदेवं करिष्यामि । एष मे निश्चयः । ततोसौ गत्वा व्यन्तरं प्रार्थयामास । भो यदि ममेप्सितं प्रयच्छसि तद्देहि मे द्वितीयं बाहुयुगलं शिरश्च । एवमभिहिते तत्क्षणादेव द्विशिराश्चतुर्बाहुश्च[9] संजातः । ततो हृष्टमना यावद्गृहमागच्छति तावल्लोकै राक्षसोयमिति मन्यमानैर्लकुटपाषाणप्रहारैस्ताडितो मृतश्च अतोहं ब्रवीमि ।

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा मित्रोक्तं न करोति यः ।
स एव निधनं याति यथा मन्थरकौलिकः ॥ ७० ॥

---

1 One should avoid even from a distance that kingdom for the sake of which brothers, sons and other relatives seek the death of kings. 2 Produce, prepare. 3 The defraying of expenses. 4 A pair of hands. 5 Price. 6 Special things, as distinguished from ordinary ones. 7 Being praised among your own race. 8 Both the worlds will have been acquired, that is, the duties pertaining to this as well as the next world will have been duly discharged. 9 Having two heads and four hands.

चक्रधर आह । भोः सत्यमेतत् । सर्वोऽपि जनोऽश्रद्धेयामाशा[1]पिशाचिकां प्राप्य हास्यपदवीं याति । अथवा साध्विदमुच्यते केनापि ।

[2]अनागतवतीं चिन्तामसंभाव्यां करोति यः ।
स एव पाण्डुरः शेते सोमशर्मपिता यथा ॥ ३१ ॥

सुवर्णसिद्धिराह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा १ ॥

कस्मिंश्चिन्नगरे कश्चित्स्व[3]भावकृपणो नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म । तस्य भिक्षार्जितैः स[4]क्तुभिर्भु[5]क्तोर्वरितैर्घटः परिपूरितः । तं च घटं नाग[6]दन्तेऽवलम्ब्य तस्याधस्तात्ख[7]ट्वां निधाय सततमेकदृष्ट्या तमवलोकयति । अथ कदाचिद्रात्रौ सुप्तश्चिन्तयामास यत्परिपूर्णोऽयं घटस्तावत्सक्तुभिर्वर्तते । तद्यदि दुर्भिक्षं भवति तदनेन रूपकाणां [8]शतमुत्पद्यते ततस्तेन मयाजा[9]द्वयं ग्रहीतव्यम् । ततः षाण्मासिकप्र[10]सववशात्ताभ्यां यूथं भविष्यति । ततोऽजाभिः प्रभूता गा ग्रहीष्यामि [11]गोभिर्महिषीभिर्वडवाः[12] । वडवाप्र[13]सवतः प्रभूता अश्वा भविष्यन्ति । तेषां विक्रयात्प्रभूतं सुवर्णं भविष्यति । सुवर्णेन चतुःशालं[14] गृहं संपद्यते । ततः कश्चिद्ब्राह्मणो मम गृहमागत्य प्राप्तवयस्कां[15] रूपाढ्यां[16] कन्यां दास्यति । तत्सकाशात्पुत्रो मे भविष्यति । तस्याहं सोमशर्मेति नाम करिष्यामि । ततस्तस्मिञ्जा-

---

१ The delusive phantom in the form of hope. २ He who troubles himself with the thought of what is not come and what is impossible, lies down covered all over with white as did the father of Somas'arma. ३ Miserly by nature. ४ Barley meal. ५ Remaining after what he had eaten. ६ A peg, a nail. ७ A cot. ८ A hundred rupees will be raised. ९ Two she-goats. १० By reason of their producing young ones six-monthly. ११ She-buffaloes. १२ Mares. १३ Procreation. १४ A house with a court in the middle and rooms on all sides. Cf. Marathi चौसोपी घर. १५ Who has attained puberty. १६ Rich in beauty.

नुचलनयोग्यः संजातोहं पुस्तकं गृहीत्वाश्वशालायाः[2] पृष्ठदेशे उपविष्ट-स्तद्[3]वधारयिष्यामि। अत्रान्तरे सोमशर्मा मां दृष्ट्वा जनन्युत्सङ्गाज्जा[4]-नुप्रचलनपरो[5]श्वखुरासन्नवर्ती मत्समीपमागमिष्यति। ततोहं ब्राह्मणीं कोपाविष्टोभिधास्यामि। गृहाण तावद्बालकम्। सापि गृह[6]कर्मव्यग्रत-याम्मद्वचनं न श्रोष्यति। ततोहं समुत्थाय तां पाद[7]प्रहारेण ताडयि-ष्यामि। एवं तेन ध्यानास्थि[8]तेन तथैव पादप्रहारो दत्तो यथा स घटो भग्नः। मक्षिकाभिः पाण्डुरतां गतः। अतोहं ब्रवीमि।

अनागतवतीं चिंतामसंभाव्यां करोति यः।
स एव पाण्डुरः शेते सोमशर्मपिता यथा॥ ५२॥

सुवर्णसिद्धिराह। एवमेतत्। कस्ते दोषो यतः सर्वोपि लोभेन विडम्बि[10]ता बाध्यते। उक्तं च।

[11]यो लौल्यात्कुरुते कर्म नैवोदर्कमवेक्षते।
विडम्बनामवाप्नोति स यथा चन्द्रभूपतिः॥ ५३॥

चक्रधर आह। कथमेतत्। स आह।

॥कथा १०॥

अस्ति कस्मिंश्चिन्नगरे चन्द्रो नाम भूपतिः प्रतिवसति स्म। तस्य पुत्रा वानर[12]क्रीडारता वानरयूथं नित्यमेवानेकभोजन[13]भक्ष्यादिभिः पुष्टिं नयन्ति स्म। अथ वानरयूथाधिपो यः स औशनस[14]बार्हस्पत्यचाणक्यमतवित्तदनु[15]ष्ठाता च तान्सर्वानप्यध्यापयति स्म। अथ तस्मिन्राज-

---

१ When he becomes able to creep on his knees. २ A stable ३ Shall read. ४ Lap. ५ Being near the hoofs of horses ६ Being deeply engaged in house-hold affairs. ७ With a stroke of the foot. ८ Absorbed in a reverie ९ Deceived, mocked. १० Is afflicted. ११ He who does an action through greed and never pays attention to the result meets with mortification, as did the King Chandra. १२ Fond of sporting with apes. १३ With food and other eatables. १४ Conversant with the opinions of Usanas Brihaspati and Chânakya, famous writers on Niti. १५ Who practised what they have set down.

गृहे [१]लघुकुमारवाहनयोग्यं [२]मेषयूथमस्ति । तन्मध्यादेको [३]जिह्वालौल्यादह[४]र्निशं निःशङ्कं [५]महानसे प्रविश्य यत्पश्यति तत्सर्वं भक्षयति । ते च [६]सूपकारा यत्किंचित्काष्ठं [७]मृन्मयं भाजनं [८]कांस्यपात्रं ताम्रपात्रं वा पश्यन्ति तेनाशु ताडयन्ति । सोपि वानरयूथपस्तद्दृष्ट्वा व्यचिन्तयत् । अहो [९]मेषसूपकारकलहोयं वानराणां क्षयाय भविष्यति । यतो[१०]ऽस्वादलम्पटोयं मेषो [११]महाकोपाश्च सूपकारा यथासन्नवस्तुना प्रहरन्ति । तद्यदि [१२]वस्तुनोभावात्कदाचि[१३]दुल्मुकेन ताडयिष्यन्ति [१४]तदूर्णाप्रचुरोयं मेषः स्वल्पेनापि वह्निना प्रज्वलिष्यति । तद्दह्यमानः पुनर[१५]श्वकुट्यां समीपवर्तिन्यां प्रवेक्ष्यति । सोपि [१६]तृणप्राचुर्याज्ज्वलिष्यति । ततोश्वा [१७]वह्निदाघमवाप्स्यन्ति । [१८]शालिहोत्रेण पुनरेतदुक्तम् । यद्वानर[१९]वसयाश्वानां वह्निदाघदोषः प्रशाम्यति । [२०]तन्नूनमेतेन भाव्यमत्र निश्चयः । एवं निश्चित्य सर्वान्वानरानाहूय रहसि प्रोवाच । यत्

[२१]मेषेण सूपकाराणां कलहो यत्र जायते ।
स भविष्यत्यसंदिग्धं वानराणां क्षयावहः ॥ ७४ ॥
[२२]तस्मात्स्यात्कलहो यत्र गृहे नित्यं विकारणः ॥
तद्गृहं जीवितं वाञ्छन्दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ७५ ॥

तथा च । [२३]कलहान्तानि हर्म्याणि कुवाक्यान्तं च सौहृदम् ।

---

१ Fit for little boys to ride on. २ Ram. ३ Through the greediness of tongue. ४ Day and night. ५ In the kitchen. ६ Cooks. ७ Earthen. ८ Made of bell-metal. ९ The quarrel between the goat and the cooks. १० Excessively fond of tasting food. ११ Very passionate. १२ In the absence of anything else. १३ A fire-brand. १४ Replete with wool. १५ A stable for horses. १६ On accounts of its having much grass in it. १७ Will be burnt by fire. १८ A famous ancient writer on veterinary surgery. १९ With the fat of &c. २० It is certain that the same will happen in this case. २१ When a quarrel takes place between a goat and cooks, it will undoubtedly bring about the destruction of monkeys. २२ He, therefore, who wishes to live, should avoid even from a distance that house where quarrels always take place without any cause. २३ Palaces are destroyed by dissensions, friendship by ill words, kingdoms by bad kings and the fame of men by evil deeds. (कलहान्तानि Bah. comp. कलहः अन्तो येषां तानि). The three other compounds in this verse are to be similarly dissolved.

कुराजान्तानि राष्ट्राणि कुकर्मान्तं यशो नृणाम् ॥ ७६ ॥

तत्र यावत्सर्वेषां संक्षयो भवति तावदेतद्राजगृहं संत्यज्य वनं गच्छामः। अथ तत्तस्य वचनमश्रद्धेयं श्रुत्वा मदोद्धता वानराः प्रहस्य प्रोचुः। भो भवतो वृद्धभावाद्बुद्धिवैकल्यं संजातं येनैतद्ब्रवीषि। उक्तं च।

वदनं दशनैर्हीनं लाला स्रवति नित्यशः।
न मतिः स्फुरति क्वापि बाले वृद्धे विशेषतः ॥ ७७ ॥

न वयं स्वर्गसमानोपभोगान्नानाविधान्भक्ष्यविशेषान्राजपुत्रैः स्वहस्तदत्तानमृतकल्पान्परित्यज्य तत्राटव्यां कषायकटुतिक्तक्षाररूक्षफलानि भक्षयिष्यामः। तच्छ्रुत्वाश्रुकलुषां दृष्टिं कृत्वा स प्रोवाच। रे रे मूर्खा यूयमेतस्य सुखस्य परिणामं न जानीथ। पार्करसास्वादनप्रायमेतत्सुखं परिणामे विषवद्भविष्यति। तदहं कुलक्षयं स्वयं नावलोकयिष्यामि। सांप्रतं वनं यास्यामि। उक्तं च।

मित्रं व्यसनसंप्राप्तं स्वस्थानं परपीडितम्।
धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ॥ ७८ ॥

एवमभिधाय सर्वांस्तान्परित्यज्य स यूथाधिपोऽटव्यां गतः। अथ तस्मिन्गतेऽन्यस्मिन्नहनि स मेषो महानसे प्रविष्टो यावत्सूपकारेण नान्यत्किंचित्समासादितं तावदर्धज्वलितकाष्ठेन ताड्यमानो जाज्वल्यमानशरीरः शब्दायमानोऽश्वकुट्यां प्रत्यासन्नवर्तिन्यां प्रविष्टः। तत्र तृणप्राचुर्ययुक्तायां क्षितौ तस्य प्रलुठतः सर्वत्रापि वह्निज्वालास्तथा

---

१ The intellect is weakened. २ In the case of a child its mouth is without teeth, saliva always comes out of it, the intellect does not shine forth such especially is the case with an old person. ३ Special dainties. ४ Pungent, bitter, sharp, salt and tasteless. ५ Looking at them with eyes full of tears. ६ Mostly consisting in tasting ripe juice. ७ Blessed are those persons who do not see a friend engrossed in misery, their own place harassed by others (enemies), the destruction of their country and also that of their families. ८ With a half-burnt piece of wood. ९ With his body horribly burning. १० Bleeting. ११ While rolling or wallowing on the ground.

संमुच्छ्रिता[१] यथा केचिदश्वाः स्फुटितलोचनाः[२] पञ्चत्वं[३] गताः केचिद्ब-न्धनानि त्रोटयित्वा[४]र्धदग्धशरीरा[५] इतश्चेतश्च हेषायमाणा[६] धावमानाः सर्वमपि जनसमूहमाकुलीचक्रुः[७] । अत्रान्तरे राजा सविषादः शालि-होत्रज्ञान्[८]वैद्यानाहूय प्रोवाच । भोः प्रोच्यतामेषामश्वानां कश्चिद्दाहो-पशमनोपायः[९] । तेपि शास्त्राणि संचिन्त्य[१०] प्रोचुः । देव प्रोक्तमत्र वि-षये भगवता शालिहोत्रेण । यत्

[११]कपीनां मेदसा दोषो वह्निदाहसमुद्भवः ।
अश्वानां नाशमभ्येति तमः सूर्योदये यथा ॥ ७९ ॥

तत्क्रियतामेतच्चिकित्सितं[१२] द्राग्यावन्नैतेन दाहदोषेण विनश्यन्ति । सोपि तदाकर्ण्य समस्तवानरवधमादिष्टवान् । किं बहुना । सर्वेपि ते वानरा विविधायुधलकुटपाषाणादिभिर्व्यापादिता इति । अथ सोपि वानरयूथपस्तं पुत्रपौत्रभ्रातृसुतभागिनेयादि[१३]संक्षयं ज्ञात्वा परं विषाद-मुपागतः । स त्यक्ताहारक्रियो[१४] वनाद्वनं पर्यटति । आचिन्तयच्च । क-थमहं तस्य नृपापसद[१५]स्यानृणताकृत्ये[१६]नापकृत्यं करिष्यामि । उक्तं च ।

[१७]मर्षयेद्धर्षणां योत्र वंशजां परनिर्मिताम् ।
भयाद्वा यदि वा कामात्स ज्ञेयः पुरुषाधमः ॥ ८० ॥

अथ तेन वृद्धवानरेण कुत्रचित्पिपासाकुलेन भ्रमता पद्मिनीषण्ड-मण्डितं[१८] सरः समासादितम् । तद्यावत्सूक्ष्मेक्षिकया[१९]वलोकयति तावद्व-

---

१ Spread. २ Had their eyes blinded. ३ Died. ४ Having broken. ५ With their bodies half-burnt. ६ Neighing. ७ Threw into confusion. ८ Proficient in veterinary surgery. ९ A remedy to allay the burning heat. १० Having consulted. ११ The injury caused to horses by burning is cured by the fat of monkeys as darkness disappears at the rise of the sun. १२ Medicine. १३ A sister's son. १४ He who had given up eating. १५ A low or mean king. १६ By way of paying him off (for the injury received). १७ He, who will suffer the insult given by another to his own fa...), either through fear or self-interest, should be considered as the meanest of men. १८ Adorned with a collection of lotus-plants. १९ With a minute scrutiny or observation.

नचरमनुष्याणां[1] पदपङ्क्तिप्रवेशोस्ति[2] न निष्क्रमणम् । ततश्चिन्तितम् । नूनमत्र जलान्ते दुष्टग्राहेण[3] भाव्यम् । तत्पद्मिनीनालमादाय[4] दूरस्थोपि जलं पिबामि । तथानुष्ठिते तन्मध्याद्राक्षसो निष्क्रम्य रत्नमालाविभूषितकण्ठस्तमुवाच[5] । भो अत्र यः सलिले प्रवेशं करोति स मे भक्ष्य इति । तन्नास्ति धूर्ततरस्त्वत्समोन्यो यत्पानीयमनेन विधिना पिबसि । ततस्तुष्टोहम् । प्रार्थय हृदयवाञ्छितम् । कपिराह । भोः कियती ते भक्षणशक्तिः । स आह । शतसहस्रायुत[6]लक्षाण्यपि जलप्रविष्टानि भक्षयामि । बाह्यतः शृगालोपि मां दूषयति[7] । वानर आह । अस्ति मे भूपतिना सहात्यन्तं वैरम् । यद्येनां रत्नमालां मे प्रयच्छसि तत्सपरिवारमपि तं भूपतिं वाक्प्रपञ्चेन[8] लोभयित्वात्र सरसि यथा प्रविशति तथा करोमि । सोपि श्रद्धेयं वचस्तस्य श्रुत्वा रत्नमालां दत्वा प्राह । भो मित्र यत्समुचितं भवति तत्कर्तव्यमिति । वानरोपि रत्नमालाविभूषितकण्ठो वृक्षप्रासादेषु[9] परिभ्रमञ्जनैर्दृष्टः पृष्टश्च । भो यूथप भवानियन्तं कालं कुत्र स्थितः । भवतेदृग्रत्नमाला कुत्र लब्धा या दीप्त्या सूर्यमपि तिरस्करोति[10] । वानरः प्राह । अस्ति कुत्रचिदरण्ये गुप्ततरं[11] महत्सरो धनदनिर्मितम् । तत्र सूर्यार्धोदिते[12] रविवारे यः कश्चिन्निमज्जति[13] स धनदप्रसादादीदृग्रत्नमालाविभूषितकण्ठो निःसरति[14] । अथ भूभुजा[15] तदाकर्ण्य स वानरः समाहूतः पृष्टश्च । भो यूथाधिप किं सत्यमेतत् । रत्नमालासनाथं सरोस्ति क्वापि । कपिराह । स्वामिन् एष प्रत्यक्षतया मत्कण्ठस्थितया रत्नमालया प्रत्ययस्ते[16] । तद्यदि रत्नमालाप्रयोजनं[17] तन्मया सह कमपि प्रेषय येन दर्शयामि ।

---

१ Of human beings living in the forest. २ The marks of foot-steps going towards the lake and not of such as go away from it. ३ A crocodile or shark. ४ A hollow lotus-stalk. ५ With the neck adorned with a garland of jewels. ६ Ten thousand. ७ Injures or hurts. ८ Dexterity or amplification of words. ९ On trees and mansions. १० Which is so resplendent that it surpasses even the sun. ११ Hidden, concealed. १२ When the arb of the sun has come up half above the horizon. १३ Bathes. १४ Comes out. १५ The king, lit: the enjoyer of the earth. १६ Proof, conviction. १७ The need of a diamond-necklace.

तच्छ्रुत्वा नृपतिराह । यद्येवं तदहं सपरिजनः स्वयमेष्यामि येन प्रभूता रत्नमालाः संपद्यन्ते । वानर आह । स्वामिन् एवं क्रियताम् । तथानुष्ठिते भूपतिना सह रत्नमालालोभेन सर्वे कलत्रभृत्याः[१] प्रस्थिताः । वानरोपि राज्ञा दोलाधिरूढेन[२] स्वोत्सङ्ग आरोपितः सुखेन प्रीतिपूर्वमानीयते । अथवा साध्विदमुच्यते ।

[३]तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं यया वित्तान्विता अपि ।
अकृत्येषु नियोज्यन्ते भ्राम्यन्ते दुर्गमेष्वपि ॥ ८१ ॥

तथा च । [४]इच्छति शती सहस्रं सहस्री लक्षमीहते ।
लक्षाधिपस्तथा राज्यं राज्यस्थः स्वर्गमीहते ॥ ८२ ॥
जीर्यन्ते जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।
जीर्यतश्चक्षुषी श्रोत्रे[५] तृष्णैका तरुणायते ॥ ८३ ॥

अथ तत्सरः समासाद्य वानरः प्रत्यूषसमये राजानमुवाच । देव अत्रार्धोदिते सूर्येऽत्र प्रविष्टानां सिद्धिर्भवति । तत्सर्वोपि जन एकदैव प्रविशतु । त्वया पुनर्मया सह प्रवेष्टव्यं येन पूर्वदृष्टस्थानमासाद्य[६] प्रभूतास्ते रत्नमाला दर्शयामि । अथ प्रविष्टास्ते लोकाः सर्वे भक्षिता राक्षसेन । अथ तेषु चिरायमाणेषु[७] राजा वानरमाह । भो यूथाधिप किमिति चिरायते मे जनः । तच्छ्रुत्वा वानरः सत्वरं वृक्षमारुह्य राजानमुवाच । भो दुष्टनरपते राक्षसेनान्तः सलिलस्य स्थितेन भक्षितस्ते परिजनः । साधितं मया कुलक्षयजं[८] वैरम् । तद्गम्यताम् । त्वं स्वामीति मत्वा नात्र प्रवेशितः । उक्तं च ।

---

१ Wives and servants. २ Mounted on a swing or hammock. ३ Oh goddess avarice, a bow to thee, by whom even rich persons are led into wicked actions and are made to wander even in impassable deserts. ४ One who has a hundred (coins) wishes for a thousand, he who has a thousand wishes to have a hundred thousand; he who is a master of a hundred thousand longs for a kingdom, and he who has secured a throne wishes to get the heaven. ५ Eyes and ears. ६ Having got to the place seen (by me) before. ७ When they delayed coming back. ८ Arising from the destruction of my family.

[1]कृते प्रतिकृतिं कुर्याद्धिंसिते प्रतिहिंसितम् ।
न तत्र दोषं पश्यामि दुष्टे दुष्टं समाचरेत् ॥ ८४ ॥

तत्त्वया मम कुलक्षयः कृतो मया पुनस्तवेति । अथैतदाकर्ण्य राजा शोकाविष्टः [2]पदातिरेकाकी [3]यथायातमार्गेण निष्क्रान्तः । अथ तस्मिन्भूपतौ गते राक्षसस्तृतो जलान्निष्क्रम्य सानन्दमिदमाह ।

[4]हतः शत्रुः कृतं मित्रं रत्नमाला न हारिता ।
नालेनास्वादितं तोयं साधु भो वटवानर ॥ ८५ ॥

अतोहं ब्रवीमि ।

यो लौल्यात्कुरुते कर्म नैवोदर्कमवेक्षते ।
विडम्बनामवाप्नोति स यथा चन्द्रभूपतिः ॥ ८६ ॥

एवमुक्त्वा भूयोपि स चक्रधरमाह । भो मित्र प्रेषय मां येन स्वगृहं गच्छामि । चक्रधर आह । भद्र [5]आपदर्थे धनमित्रसंग्रहः क्रियते । तन्मामेवंविधं त्यक्त्वा क्व [6]यास्यसि । उक्तं च ।

[7]यस्त्यक्त्वा सापदं मित्रं याति निष्ठुरतां सुहृत् ।
कृतघ्नस्तेन पापेन नरके यात्यसंशयम् ॥ ८७ ॥

सुवर्णसिद्धिराह । भोः सत्यमेतद्यदि [8]गम्यस्थाने शक्तिर्भवति । एतत्पुनर्मनुष्याणामगम्यस्थानम् । [9]नास्ति कस्यापि त्वामुन्मोचयितुं शक्तिः । [10]अपरं यथा यथा चक्रभ्रमवेदनया तव मुखविकारं पश्यामि

---

१ An injury should be retaliated, a murder should be met by a murder in return and a wicked deed by a wicked one – I see no sin in that. २ Going on foot. ३ Along the way by which he had come. ४ The enemy is killed, a friend is made, a diamond necklace is not lost and water is drunk by means of a lotus-stalk. Well done, oh monkey on the fig-tree! ५ Against a misfortune. ६ What will become of you! ७ That man who becomes cruel and deserts his friend in misery, is ungrateful and goes to hell in consequence of that sin—there is no doubt in this. ८ If one has the power to help another in a case which admits of a remedy (गम्यस्थाने). ९ Inaccessible. १० Besides the more I see your face showing signs of agony caused by the turning of the wheel, the more I am inclined to go away from here quickly, lest some calamity may befall me also.

तथा तथाहमेतज्जानामि यत्राऽगच्छामि मा कश्चिन्ममाप्यनर्थो भवेत् । यतः ।

[1]यादृशी वदनच्छाया दृश्यते तव वानर ।
विकालेन गृहीतोसि यः परैति स जीवति ॥ ८८ ॥

चक्रधर आह । कथमेतत् । सोब्रवीत् ।

॥ कथा ११ ॥

कस्मिंश्चिन्नगरे भद्रसेनो नाम राजा प्रतिवसति स्म । तस्य सर्व-[2]लक्षणसंपन्ना रत्नवती नाम कन्यास्ति । तां कश्चिद्राक्षसो [3]जिहीर्षति । रात्रावागत्योपभुङ्क्ते । परं [4]कृतरक्षोपधानां हर्तुं न शक्नोति । सापि तत्स-मये [5]रक्षःसांनिध्यजामवस्थामनुभवति कम्पादिभिः । एवमतिक्रामति काले कदाचित्स राक्षसो मध्यनिशायां[6] गृह[7]कोणे स्थितः । सापि राज-कन्या स्वसखीमुवाच । सखि पश्यैष विकाल[8]समये नित्यमेव मां [9]कदर्थयति । अस्ति तत्तस्य दुरात्मनः प्रतिषेधोपायः कश्चित् । तच्छ्रुत्वा राक्षसोपि व्यचिन्तयत् । नूनं यथाहं तथान्योपि कश्चिद्विकालनामास्या हरणाय नित्यमेवागच्छति । परं सोप्येनां हर्तुं न शक्नोति । तत्ताव-[10]दश्वरूपं कृत्वाश्वमध्यगतो निरीक्षयामि किंरूपः[11] स किंप्रभाव[12] इति । एवं राक्षसोश्वरूपं कृत्वाश्वानां मध्ये तिष्ठति । तथानुष्ठिते निशीथ[13]-समये राजगृहे कश्चिदश्वचौरः प्रविष्टः । स च सर्वानश्वानवलोक्य तं राक्षसमश्वतमं[14] विज्ञायाधिरूढः । अत्रान्तरे राक्षसश्चिन्तयामास । नून-

---

१ Oh monkey, from what I see of the colour of your face, I think you are seized by Vikâla (a demon) and he who runs away, saves himself. २ Endowed with all the signs thought desirable in a woman. ३ Wishes to take aw[ay] (Desid. P. of हृ). ४ Her, who was securely guarded. ५ A state (hard) on account of the proximity of the evil spi… ६ At the dead of night. ७ In a corner of the house. ८ … an unseasonable hour. ९ Torments. १० Having assumed … form of a horse. ११ Of what form? १२ Of what stren… how powerful? १३ At midnight. १४ The best horse.

मेष विकालनामा मां चौरं मत्वा कोपान्निहंतुमागतः । तत्किं करोमि । एवं चिन्तयन्सोपि तेन खलीनां मुखे निधाय कशाघातेन ताडितः । अथासौ भयत्रस्तमनाः प्रधावितुमारब्धः । चौरोपि दूरं गत्वा खलीनाकर्षणेन तं स्थिरं कर्तुमारब्धवान् । स तु केवलं वेगाद्वेगतरं गच्छति । अथ तं तथागणितखलीनाकर्षणं मत्वा चौरश्चिन्तयामास । अहो नैवंविधा वाजिनो भवन्ति नैवमगणितखलीनाः । तन्नूनमनेनाश्वरूपेण राक्षसेन भवितव्यम् । तद्यदि कंचित्पांसुलं भूमिदेशमवलोकयामि तदात्मानं तत्र पातयामि । नान्यथा मे जीवितव्यमस्ति । एवं चिन्तयतः इष्टदेवतां स्मरतस्तस्य सोश्वो वटवृक्षस्य तले निष्क्रान्तः । चौरोपि वटप्ररोहमासाद्य तत्रैव विलग्नः । ततो द्वावपि तौ पृथग्भूतौ परमानन्दभाजौ जीवितविषये लब्धप्रत्याशौ संपन्नौ । अथ तत्र वटे कश्चिद्राक्षससुहृद्वानरः स्थित आसीत् । तेन राक्षसं त्रस्तमालोक्य व्याहृतम् । भो मित्र किमेवं पलाय्यतेलीकभयेन । त्वद्भक्ष्योयं मानुषः। भक्ष्यताम् । सोपि वानरवचो निशम्य स्वरूपमाधाय शंकितमनाः स्खलितगतिर्निवृत्तः । चौरोपि तं वानराहूतं ज्ञात्वा कोपात्तस्य लाङ्गूलं लम्बमानं मुखे निधाय चर्वितवान् । वानरोपि तं राक्षसाभ्यधिकं मन्यमानो भयान्न किंचिदुक्तवान्केवलं व्यथार्तो निमीलितनयनस्तिष्ठति यथा भवानिति । राक्षसोपि तं तथाभूतमवलोक्य श्लोकमेकमेनमपठत् ।

यादृशी वदनच्छाया दृश्यते तव वानर ।
विकालेन गृहीतोसि यः परैति स जीवति ॥ ८९ ॥

..प्रनष्टश्च । तत्प्रेषय मां येन गृहं गच्छामि । त्वं पुनरनुभुंक्ष्वात्र स्थित एव लोभवृक्षफलम् । चक्रधरः प्राह । भो अकारणमेतत् । दैववशात्संपद्यते नृणां शुभाशुभम् । उक्तं च ।

---

१ A bridle-bit. २ With the stroke of a whip. ३ To stop. ४ More and more swiftly. ५ He who had disregarded the drawing in of the bridle-bit. ६ Full of dust. ७ While he was calling upon his tutelary deity to save him. ८ Sprouts. ९ Clung. १० Who had regained hopes. ११ False, imaginary. १२ With a stumbling gait. १३ Tail. १४ Bit (*p p.* A. of चर्व् to bite). १५ Afflicted with pain. १६ With eyes closed. १७ Experience. १८ The fruit of the tree of avarice.

दुर्गं त्रिकूटः परिखा समुद्रो रक्षांसि योधा धनदाच विषम् ।
शास्त्रं च यस्योशनसा प्रणीतं स रावणो दैववशाद्विपन्नः ॥९०॥

तथा च । अन्धकः कुब्जकश्चैव त्रिस्तनी राजकन्यका ।
त्रयोप्यन्यायतः सिद्धाः संमुखे कर्मणि स्थिते ॥ ९१ ॥

सुवर्णसिद्धिराह कथमेतत् । सोब्रवीत ।

॥ कथा १२ ॥

अस्त्यत्र धरातल उत्तरपथे मधुपुरं नाम नगरम । तत्र मधुसेनो नाम राजा बभूव । तस्य कदाचिद्विषयसुखमनुभवतस्त्रिस्तनी कन्या बभूव । अथ तां त्रिस्तनीं जातां श्रुत्वा स राजा कञ्चुकिनः प्रोवाच । यद्बोस्त्यज्यतामियं त्रिस्तनी गत्वा दूरेरण्ये यथा कश्चिन्न जानाति । तच्छ्रुत्वा कञ्चुकिनः प्रोचुः । महाराज ज्ञायते यदनिष्टकारिणी त्रिस्तनी कन्या भवति । तथापि ब्राह्मणा आहूय प्रष्टव्या येन लोकद्वयं न विरुध्यते । यतः ।

यः सततं परिपृच्छति शृणोति संधारयत्यनिशम् ।
तस्य दिवाकरकिरणैर्नलिनीव विवर्धते बुद्धिः ॥ ९२ ॥

---

१ That Râvana, who had the mountain Trikuta for his fort, the sea for its ditch, the demons for warriors, the god Kubera for his treasurer, and for whom Usanas (Sukra) composed the science of politics, perished through the power of Fate. २ Fate being favourable, a blind man, a hump-backed person and a princess with three breasts–all the three succeeded in their objects through faults. ३ The modern Mathurâ. ४ While enjoying the pleasures of love. ५ Doing or causing evil. ६ So that you will not have acted against both the worlds. ७ The intellect of him, who always inquires, hears, and considers anything, increases or prospers like a lotus by the rays of the sun.

तथा च । पृच्छकेन सदा भाव्यं पुरुषेण विजानता ।
राक्षसेन्द्रगृहीतोपि प्रश्नान्मुक्तो द्विजः पुरा ॥ १३ ॥

राजाह । कथमेतत् । ते प्राचुः ।

॥ कथा १३ ॥

देव कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे चण्डकर्मा नाम राक्षसः प्रतिवसति स्म । एकदा तेन भ्रमताटव्यां कश्चिद्ब्राह्मणः समासादितः । ततस्तस्य स्कन्धमारुह्य प्रोवाच । भो अग्रेसरो गम्यताम् । ब्राह्मणोपि भयत्रस्तमनास्तमादाय प्रस्थितः । अथ तस्य कमलोदरकोमलौ पादौ दृष्ट्वा ब्राह्मणो राक्षसमपृच्छत् । भोः किमेवंविधौ ते पादावतिकोमलौ । राक्षस आह । भो व्रतमस्ति । नाहमार्द्रपादो भूमिं स्पृशामि । ततस्तच्छ्रुत्वात्मनो मोक्षोपायं चिन्तयंस्तत्सरः प्राप्तः । ततो राक्षसेनाभिहितम् । भो यावदहं स्नानं कृत्वा देवतार्चनविधिं विधायागच्छामि तावत्त्वयातः स्थानान्नान्यत्र गन्तव्यम् । तथानुष्ठिते द्विजश्चिन्तयामास । नूनं देवतार्चनविधेरूर्ध्वं मामेष भक्षयिष्यति । तदद्रुततरं गच्छामि येनैष आर्द्रपादो न मम पृष्ठमेष्यति । तथानुष्ठिते राक्षसो व्रतभङ्गभयात्तस्य पृष्ठं न गतः । अतोहं ब्रवीमि ।

पृच्छकेन सदा भाव्यं पुरुषेण विजानता ।
राक्षसेन्द्रगृहीतोपि प्रश्नान्मुक्तो द्विजः पुरा ॥ १४ ॥

अथ तेभ्यस्तच्छ्रुत्वा राजा द्विजानाहूय प्रोवाच । भो ब्राह्मणाः त्रिस्तनी मे कन्या संपन्ना । तत्किं तस्याः प्रतिविधानमस्ति किं वा न । ते प्रोचुः । देव श्रूयताम् ।

---

१ He, who is ignorant, should be always inquiring. Formerly a Brâhmana, though seized by a formidable giant, was saved by a question. २ As delicate as the interior of a lotus. ३ I have a vow. ४ With wet feet. ५ The ceremony of worshipping gods. ६ Will not come after me, will not follow me. ७ Acting against or counteracting.

[१]हीनाङ्गी वाधिकाङ्गी वा या भवेत्कन्यका नृणाम् ।
भर्तुः स्यात्सा विनाशाय स्वशीलनिधनाय च ॥ ९५ ॥
[२]या पुनस्त्रिस्तनोपेता याति लोचनगोचरम् ।
पितरं नाशयत्येव सा द्रुतं नात्र संशयः ॥ ९६ ॥

तस्मादस्या दर्शनं परिहरतु[३] देवः । तथा यदि कश्चिदुद्वाहयति तदेनां तस्मै दत्त्वा देशत्यागेन [४]नियोजयितव्य इति । एवं कृते लोकद्वयाविरुद्धता भवति । अथ तेषां तद्वचनमाकर्ण्य स राजा पटहश[५]ब्देन सर्वत्र घोषणा[६]माज्ञापयामास । अहो त्रिस्तनीं राजकन्यां यः कश्चिदुद्वाहयति स सुवर्णलक्षमाप्नोति देशत्यागं च । एवं तस्यामाघोषणायां क्रियमाणायां[७] महान्कालो व्यतीतः । न कश्चित्तां प्रतिगृह्णाति । सापि यौवनोन्मुखी संजाता सुगुप्तस्थानस्थिता[८] यत्नेन रक्ष्यमाणा तिष्ठति । अथ तत्रैव नगरे कश्चिदन्धास्तिष्ठति । तस्य च मन्थरकनामा कुब्जोग्रेसरो यष्टिग्राही[९] । ताभ्यां तं पटहशब्दमाकर्ण्य मिथो मन्त्रितम् । [१०]स्पृश्यतेयं पटहो यदि कथमपि दैवात्कन्या लभ्यते तथा सुवर्णप्राप्तिश्च भवति । सुखेन सुवर्णप्राप्त्या कालो व्रजति । अथ यदि तस्या दोषतो मृत्युर्भवति दारिद्र्योपार्जितस्यास्य[११] क्लेशस्य पर्यन्तो[१२] भवति । उक्तं च ।

---

१ If a daughter, either wanting in a limb or having a superfluous one, be born to men, she will be the cause of her husband's death, as also the cause of the loss of her own virtue. २ Again, if that girl, who has three breasts, be seen (by the father) she will soon destroy her father-there is no doubt in this. ३ Avoid. ४ He should be got rid of by being made to leave the country. ५ By the sound of a drum. ६ Proclamation. ७ While the proclamation was being issued. ८ Living in a place closely guarded. ९ Going before him and carrying a stick. १० Let this drum be touched by way of showing that we have accepted the offer. ११ Brought on by poverty. १२ End.

[1] लज्जा स्नेहः स्वरविशदता बुद्धयः सौमनस्यं
प्राणोनङ्गः पठनसमता दुःखहानिर्विलासः।
धर्मः शास्त्रं सुरगुरुमतिः शौचमाचारचिन्ता
सस्यैः पूर्णे जठरपिठरे प्राणिनां संभवन्ति ॥ १७ ॥

एवमुक्त्वान्धेन गत्वा स पटहः स्पृष्टः। भो अहं तां कन्यामुद्वाहयामि यदि राजा मे प्रयच्छति। ततस्तै राजपुरुषैर्गत्वा राज्ञे निवेदितम्। देव अन्धकेन केनचित्पटहः स्पृष्टः। [2] तदत्र विषये देवः प्रमाणम्। किं क्रियतामिति। राजा प्राह।

[3] अन्धो वा बधिरो वापि कुष्ठी वाप्यन्त्यजोपि वा।
प्रतिगृह्णातु तां कन्यां सलक्षां स्याद्विदेशगः ॥ १८ ॥

अथ राजादेशात्तै रक्षापुरुषैस्तं नदीतीरे नीत्वा सुवर्णलक्षेण समं विवाहविधिना त्रिस्तनीं तस्मै दत्त्वा [4] जलयाने निधाय [5] कैवर्ताः प्रोक्ताः। भो देशान्तरं नीत्वा कस्मिंश्चिदधिष्ठानेन्धः सपत्नीकः कुब्जकेन सह मोचनीयः। तथानुष्ठिते [6] विदेशमासाद्य कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कैवर्तदर्शिते ते त्रयोपि [7] मूल्येन गृहं प्राप्ताः सुखेन कालं नयन्ति स्म। केवलमन्धः पर्यङ्के सुप्तस्तिष्ठति। [8] गृहव्यापारं मन्थरकः करोति। एवं

---

१ When the pot-like belly of men is filled with food, that is, when a man has enough to eat, he is said to have modesty, affection, distinctness of sound, talent, goodness of heart, spirit, love, equality in study with the learned, absence of grief, sportive nature, religion, science, the talent of the preceptor of gods, purity of conduct and a thought about the correctness or otherwise of conduct. २ In this case your majesty is an authority, *i. e.* your majesty should decide what course to follow. ३ Let a man whether blind, deaf, affected with leprosy or of the lowest caste, accept that girl along with the promised lac of coins and leave the country (lit: be an exile). ४ A vehicle for going by water, that is, a boat. ५ Fisherman. ६ A foreign country. ७ May mean either—"Having bought a house." or "having hired a house." ८ Domestic affairs.

गच्छति कालेन त्रिस्तन्याः कुब्जकेन सह विकृतिः[1] समपद्यत । अथवा साध्विदमुच्यते ।

> [2]यदि स्याच्छीतलो वह्निश्चन्द्रमा दहनात्मकः ।
> सुस्वादः सागरः स्त्रीणां तत्सतीत्वं प्रजायते ॥ ९९ ॥

अथान्येद्युस्त्रिस्तन्या मन्थरकोऽभिहितः । भोः सुभग यद्येषोऽन्धः कथंचिद्व्यापाद्यते तदावयोः सुखेन कालो याति । तदन्विष्यतां कुत्रचिद्विषं येनास्मै तत्प्रदाय सुखिनी भवामि । अन्यदा कुब्जकेन परिभ्रमता मृतः कृष्णसर्पः प्राप्तः । तं गृहीत्वा प्रहृष्टमना गृहमभ्येत्य तामाह । सुभगे लब्धोऽयं कृष्णसर्पः । तदेनं खण्डशः कृत्वा प्रभूत[3]शुण्ठ्यादिभिः संस्कार्यामुष्मै विकलनेत्राय[4] मत्स्यामिषं भणित्वा प्रयच्छ येन द्राग्विनश्यति यतोऽस्य मत्स्यस्यामिषं सदा प्रियम् । एवमुक्त्वा मन्थरको बाह्ये[5] गतः । सापि प्रदीप्तवह्नौ कृष्णसर्पं खण्डशः कृत्वा तक्रमादाय गृहव्यापाराकुला तं विकलाक्षं सप्रश्रय[6]मुवाच । आर्यपुत्र तवाभीष्टं मत्स्यमांसं समानीतं यतस्त्वं सदैव तत्पृच्छसि । ते च मत्स्या वह्नौ पाचनाय[7] तिष्ठन्ति । तद्यावदहं गृहकृत्यं करोमि तावत्त्वं दर्वी[8]मादाय क्षणमेकं तान्प्रचालय[9] । सोपि तदाकर्ण्य हृष्टमनाः सृक्किणी[10] [11]परिलिहन्द्रुतमुत्थाय दर्वीमादाय प्रमथितु[12]मारब्धः । अथ तस्य मत्स्यान्मथतो विषगर्भबाष्पेण[13] संस्पृष्टं नीलपटलं[14] चक्षुर्भ्यामगलत् । असावप्यन्धो बहुगुणं[15] मन्यमानो विशेषान्नेत्राभ्यां बाष्पग्रहणमकरोत् । ततो लब्धदृष्टि[16]र्जातो यावत्पश्यति तावत्तक्रमध्ये कृष्णसर्पखण्डानि केवलान्येवावलोकयति । ततो व्यचिन्तयत् । अहो किमेतत् । मम मत्स्यामिषं कथितमासीदनया । एतानि तु कृष्णसर्पखण्डानि । तत्ताव-

---

१ Change of feeling--here of course it means a feeling of love. २ If fire be cold, if the moon be burning-hot, and if the sea be sweet to the taste, then there can be chastity of women. ३ Having refined it by means of a large quantity of dry ginger. ४ The blind man. ५ Out. ६ Affectionately, modestly. ७ Are placed over the fire for being cooked. ८ A laddle. ९ Stir १० The corners of the mouth. ११ Licking. १२ To stir, to move. १३ By the steam having poison in it. १४ A black coating or covering. १५ Very efficacious. १६ One who has regained his sight.

जानामि. सम्यक् त्रिस्तन्याश्चेष्टितं किं मम वधोपायक्रमः कुब्ज-
कृतोऽहो अन्यस्य वा कस्यचित् । एवं विचिन्त्य स्वाकारं गूहन्न-
पूर्वकर्म करोति यथा पुरा । अत्रान्तरे कुब्जः समागत्य निःशङ्कत-
याऽऽलिङ्गनचुम्बनादिभिस्त्रिस्तनीं सेवितुमुपचक्रमे । सोऽप्यन्धस्तमव-
लोकयन्नपि यावन्न किंचिच्छस्त्रं पश्यति तावत्कोपव्याकुलमनाः
पूर्ववच्छयनं गत्वा कुब्जं चरणाभ्यां संगृह्य सामर्थ्यात्स्वमस्तकोपरि
भ्रामयित्वा त्रिस्तनीं हृदये व्यताडयत् । अथ कुब्जप्रहारेण तस्यास्तृ-
तीयः स्तन उरसि प्रविष्टः । तथा बलान्मस्तकोपरि भ्रामणेन कुब्जः
प्राञ्जलतां गतः । अतोऽहं ब्रवीमि ।

अन्धकः कुब्जकश्चैव त्रिस्तनी राजकन्यका ।
त्रयोऽप्यन्यायतः सिद्धाः संमुखे कर्मणि स्थिते ॥ १०० ॥

सुवर्णसिद्धिराह । भोः सत्यमेतत् । दैवानुकूलतया सर्वं कल्याणं
भवते । तथापि पुरुषेण सतां वचनं कार्यम् । न पुनरेवमेव यो वर्तते
स त्वमिव विनश्यति । तथा च ।

एकोदराः पृथग्ग्रीवा अन्योन्यफलभक्षिणः ।
असंहता विनश्यन्ति भारण्डा इव पक्षिणः ॥ १०१ ॥

चक्रधर आह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा १४ ॥

कस्मिंश्चित्सरोवरे भारण्डनामा पक्ष्येकोदरः पृथग्ग्रीवः प्रतिवसति
स्म । तेन च समुद्रतीरे परिभ्रमता किंचित्फलममृतकल्पं तरंगैःक्षिप्तं सं-
प्राप्तम् । सोऽपि भक्षयन्निदमाह । अहो बहूनि मयामृतप्रायाणि समुद्र-

१ Trick. २ A plan to kill me. ३ Or. ४ Concealing his real state. ५ To enjoy. ६ As before, that is, as he went groping his way in his blindness. ७ Having turned him round and round. ८ Became straight. ९ Those, who are disunited like the bird भारण्ड who had one belly but separate necks and who ate each other's fruit, perish (as they did). १३ Thrown up by the waves.

कल्लोलाहृतानि[१] फलानि भक्षितानि। परमपूर्वोस्यास्वादः[२]। तत्किं पा-
रिजातहरिचन्दनतरुसंभवं[३] किं वा किंचिदमृतमयफलमव्यक्तेनापि[४]
विधिनापतितम्। एवं तस्य ब्रुवतो द्वितीयमुखेनाभिहितम्। भो यद्येवं
तन्ममापि स्तोकं[५] प्रयच्छ येन जिह्वासौख्यमनुभवामि। ततो विहस्य
प्रथमवक्त्रेणाभिहितम्। आवयोस्तावदेकमुदरमेका तृप्तिश्च भवति।
[६]ततः किं पृथग्भक्षितेन। [७]वरमनेन शेषेण प्रिया तोष्यते। एवमभिधाय
तेन शेषं भारण्ड्याः प्रदत्तम्। [८]सापि तदास्वाद्य प्रहृष्टतमालिङ्गनचु-
म्बनसंभावनानेकचाटुपरा बभूव। द्वितीयं मुखं तद्दिनादेव प्रभृति
सोद्वेगं सविषादं च तिष्ठति। अथान्येद्युर्द्वितीयमुखेन विषफलं प्राप्तम्।
तद्दृष्ट्वापरमाह। भो निस्त्रिंश[९] पुरुषाधम[१०] निरपेक्ष[११] मया विषफलमासा-
दितम्। तत्तवापमानाद्भक्षयामि[१२]। अपरेणाभिहितम्। मूर्ख मा मैवं
कुरु। एवं कृते द्वयोरपि विनाशो भविष्यति। अथैवं वदता तेनापमा-
नेन फलं भक्षितम्। किं बहुना द्वावपि विनष्टौ। अतोहं ब्रवीमि।

एकोदराः पृथग्ग्रीवा अन्योन्यफलभक्षिणः।
असंहता विनश्यन्ति भारण्डा इव पक्षिणः॥ १०२॥

चक्रधर आह। सत्यमेतत्। तद्गच्छ गृहम्। परमेकाकिना न ग-
न्तव्यम्। उक्तं च।

[१३]एकः स्वादु न भुञ्जीत नैकः सुप्तेषु जागृयात्।
एको न गच्छेदध्वानं नैकश्चार्थान्प्रचिन्तयेत्॥ १०३॥

---

१ Brought (to the shore) by the billows of the sea. २ Extraordinary, wonderful. ३ Names of trees renowned for fragrance. ४ Fallen down by some invisible agency. ५ A little. ६ What need or use is there in eating it separately? ७ It is better to gratify our beloved by means of this remaining portion. ८ Became intent on giving him a hearty embrace, kiss, respect and also exchanging sweet words. ९ Cruel, heartless. १० The worst of men. ११ Indiffernt, free from desire. १२ In order to wreak vengeance on you who have wronged me. १३ One should not eat any sweet thing alone, one should not wake alone while others are asleep, one shoule not go on a journey alone and one should not think about wealth alone.

अपि च । [1]अपि कापुरुषो मार्गे द्वितीयः क्षेमकारकः ।
कर्कटेन द्वितीयेन जीवितं परिरक्षितम् ॥ १०४ ॥

सुवर्णसिद्धिराह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा १५ ॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने ब्रह्मदत्तनामा ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म । स च प्रयोजन[2]वशाद्ग्रामे प्रस्थितः स्वमात्राभिहितः । यद्वत्स कथमेकाकी व्रजसि ? तदन्विष्यतां कश्चिद्द्वितीयः [3]सहायः । स आह । अम्ब मा भैषीः ! [4]निरुपद्रवोयं मार्गः । कार्यवशादेकाकी गमिष्यामि । अथ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा समीपस्थवाप्याः सकाशात्कर्कटमादाय मात्राभिहितः । वत्स अवश्यं यदि गन्तव्यं [5]तदेष कर्कटोपि सहायः । तदेनं गृहीत्वा गच्छ । सोपि मातुर्वचनादुभाभ्यां पाणिभ्यां तं संगृह्य कर्पूर[6]पुटिकामध्ये निधाय पात्रमध्ये संक्षिप्य शीघ्रं प्रस्थितः । अथ गच्छन्[7]ग्रीष्मोष्मणा संतप्तः कंचिन्मार्गस्थं वृक्षमासाद्य तत्रैव प्रसुप्तः । अत्रान्तरे वृक्षकोटरान्निर्गत्य सर्पस्तत्समीपमागतः । सोपि [8]कर्पूरसुगन्धसहजप्रियत्वात्तं परित्यज्य वस्त्रं विदार्याभ्यन्तरगतां कर्पूरपुटिकामतिलौल्यादभक्षयत । सोपि कर्कटस्तत्रैव स्थितःसन्सर्पप्राणानपाहरत । ब्राह्मणोपि यावत्प्रबुद्धः पश्यति तावत्समीपे कृष्णसर्पो निजपार्श्वे कर्पूरपुटिकोपरि स्थितास्तिष्ठति । तं दृष्ट्वा व्यचिन्तयत । कर्कटेनायं हत इति प्रसन्नो भूत्वाब्रवीत । भोः सत्यमभिहितं मम मात्रा यत्पुरुषेण कोपि सहायः कार्यो नैकाकिना गन्तव्यम् । ततो मया [9]श्रद्धापूरितचेतसा तद्वचनमनुष्ठितम् ।

---

१ However insignificant a person may be, he is a useful companion on a journey; a crab who was taken as a companion saved the life (of his fellow-traveller.) २ About to go to a village on some business. ३ A companion, a friend. ४ Free from any injury. ५ Let this crab serve your companion. ६ Any hollow cup or concavity. ७ By the heat of summer. ८ On account of his natural fondness for camphor. ९ With my mind filled with faith (in what he said).

तेनाहं कर्कटेन सर्पव्यापादनाद्रक्षितः[१] । अथवा साध्विदमुच्यते

मन्त्रे[२] तीर्थे द्विजे देवे दैवज्ञे भेषजे गुरौ ।
यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ १०५ ॥

एवमुक्त्वासौ ब्राह्मणो यथाभिप्रेतं[३] गतः । अतोहं ब्रवीमि

अपि कापुरुषो मार्गे द्वितीयः क्षेमकारकः ।
कर्कटेन द्वितीयेन जीवितं परिरक्षितम् ॥ १०६ ॥

ततश्च सुवर्णसिद्धिरपि तं चक्रधरं ब्राह्मणो यथानुज्ञाप्य[४] स्वगृहं गतः ॥

समाप्तं चेदमपरीक्षितकारकं[५] नाम पञ्चमं तन्त्रम् ॥

---

१ From being killed by the serpent. २ As is the faith of a person in an incantation, a holy place or worthy person, a Brâhmana, a god, an astrologer, a physician, an elderly person or preceptor, so is the success that attends him. ३ As desired. ४ Having taken leave of Chakradhara in the manner of a Brâhmana or as a Brâhmana ought to do. ५ Here ends the fifth Tantra entitled. अपरीक्षितकारक the doer of an inconsiderate action.

THE STUDENT'S
ENGLISH-SANSKRIT DICTIONARY

Sanctioned by the Department of Public Instruction
for use in High Schools.

BY

VAMAN SHIVRAM APTE, M. A.

Author of the "Practical" and "Student's" Sanskrit-English Dictionaries, "Student's Guide to Sanskrit Composition" &c. &c.

Reprinted with corrections.

THIS Dictionary embraces all words given in WEBSTER'S COMPLETE DICTIONARY, except purely technical terms and obsolete or rare words. Thus EVERY WORD AND PHRASE OF ORDINARY OCCURRENCE has been inserted. The Sanskrit equivalents of English words and expressions are determined with a due regard to their FREQUENCY OF USE by standard authors, and SEVERAL SENTENCES ARE GIVEN to illustrate the use of Sanskrit words given under a word or as equivalents of corresponding ideas in English. One special feature of the work is that by a suitable arrangement of types and other printing conveniences, A VERY GREAT SAVING IN SPACE HAS BEEN EFFECTED.

Price Rs. 4. Postage 8 annas.

Apply to MR. RAMCHANDRA GOVIND,

MANAGER, MRS. RADHABAI ATMARAM SAGOON,

Bookseller & Publisher, Kalbadevi Road,

BOMBAY.

Or to the MANAGER, ARYA-BHUSHANA Press,

POONA.